

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 54

Melleruds tätort med
närområdet mot Vänern

2018

Anton Blomgren

Tio råd för god byggnadsvård

formulerade av byggnadsantikvarie Anders Franzén
genom Svenska Byggnadsvårdsföreningen

- Låt inte huset förfalla
- Använd traditionella material och metoder
- Låt huset vara med och bestämma
- Tänk efter, ta dig tid
- Fråga om råd – på flera ställen
- Planera
- Bevara, återanvänd, spara
- Kräv inte nyskick
- Undersök hur huset såg ut från början
- Dokumentera vad du gör

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 54 Melleruds tätort med närområdet mot Vänern

2018

**MELLERUDS
KOMMUN**

**VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN**
VÄSTARVET

ISSN 0280-5189

Författare Anton Blomgren

Grafisk form, layout och teknisk redigering Gabriella Kalmar

Omslagsbilder, från vänster till höger, uppifrån och neråt Dörr i kvarteret Skalbaggen, Utbyggnaden av östra Mellerud, Sunnanå station, Kvarteret Skalbaggen, Börsen 6, Ängenäs 2:5, Skogserud samt Storgatan mot väster. Samtliga nya färgfoton tagna av Anton Blomgren. Äldre flygfoto: fotograf okänd, Vänersborgs museum. Äldre foto på Storgatan: fotograf okänd, privat samling.

Tryck Cela Grafiska AB, Vänersborg 2018

Västarvet

Vänerparken 13

462 35 Vänersborg

tel. 0521-26 41 50

www.vastarvet.se

Förord

Livet som levs på en plats avsätter spår – hus, platser, landskap innehåller därför avtryck av historien som kan vara mer eller mindre tydliga eller lätta att uppfatta. De fysiska årsringarna berättar om olika skeden, ideal och händelser som format platsen, och i kombination med de mer immateriella berättelserna vävs en väv som bygger platsens identitet. Den kan innehålla både positiva och negativa minnen och berättelser som tillsammans ger platsen dess mening och djup.

Kulturmiljön är därför ett av fundamenten i vår livsmiljö, det utgör en viktig grund att stå på och bygga vidare utifrån. Viktigt att ha med sig i samhällsplaneringen är att kulturmiljön är unik för varje plats och till skillnad från mycket annat går inte denna äkthet att ersätta om den en gång rivs bort.

I denna rapport har vi fångat en del av det som är orten Melleruds historia avspeglad i bebyggelsen. Här lyfts kulturhistoriskt intressant bebyggelse fram som på olika sätt speglar samhällets utveckling, estetiska ideal och sociala förhållanden. Med denna skrift vill vi skapa ett gott kunskapsunderlag och samtidigt väcka intresse för bevarande av Melleruds kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse.

Marie Odenbring Widmark
Enhetschef Västarvet Kulturmiljö

Björn Lindquist
Kommunchef Melleruds kommun

Innehåll

Inledning	6
Källmaterial	6
Om begreppet kulturhistoriskt värde	6
Bedömning och urvalskriterier	7
Ansvar för och skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse	7
Lagstiftning	7
Plan- och bygglagen (PBL)	8
Kulturmiljölagen (KML)	9
Riksintressen för kulturmiljövård	9
Kulturresevat	9
Andra lagar och bestämmelser	9
Rapportens indelning	9
Inventeringsområdet och dess olika delar	10
Melleruds historia	12
Handelssamhället	17
Historik	17
Karaktär	17
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Handelssamhället	24
Stationssamhället	39
Historik	39
Karaktär	40
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Stationssamhället	42
Platser och torg	65
Köpmantorget	66
Österrådaplan	68
P.D. Lundgrens torg	68
Vattenkullen	70
Efterkrigstidens bostadsbebyggelse	73
Historik	73
Karaktär	73
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter Efterkrigstidens bostadsbebyggelse, Västra Mellerud	80
Kulturhistoriskt värdefulla miljöer Efterkrigstidens bostadsbebyggelse, Östra Mellerud	93
Skola och idrott	104

Historik.....	104
Karaktär.....	104
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Skola och idrott.....	107
Miljonprogrammet och därefter.....	112
Historik.....	112
Karaktär.....	112
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - miljonprogrammet och därefter.....	114
Agrar bebyggelse.....	121
Historik.....	121
Karaktär.....	121
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Agrar bebyggelse.....	122
Från fattigmark till fritid.....	129
Historik.....	129
Karaktär.....	130
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Från fattigmark till fritid.....	132
Övriga verksamheter och industrier.....	141
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Övriga verksamheter och industrier.....	142
Källförteckning.....	152

Inledning

Västarvet har under sommaren 2017 på uppdrag av Melleruds kommun inventerat kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inom Melleruds tätort samt området mellan tätorten och Vänerstranden. Syftet var att inför kommunens kommande detaljplanering undersöka och aktualisera kunskapen om vilka kulturhistoriska värden inom området som finns att tillvarata. Gränsen för inventeringsområdet syns på sidan 10–11.

Den föregående kulturhistoriska byggnadsinventeringen i Melleruds tätort gjordes år 1981–1982 av Älvsborgs Länsmuseum. Då dokumenterades med få undantag samtliga byggnader inom tätorten, även de som inte alls bedömdes ha något kulturhistoriskt värde. Närområdet mot Väneren i denna nya inventering ingick också i den byggnadsinventering som Kristina Wallman, Melica, Göteborg utförde på uppdrag av Melleruds kommun 2006. Den nya inventeringen har genomförts betydligt mer selektivt, mycket på grund av att arbetsmetoderna inom det antikvariska fältet har förändrats. Således har endast de byggnader som har ansetts vara kulturhistoriskt värdefulla inventerats. En del av bebyggelsen som finns representerad i den tidigare rapporten har under de trettiotvå gångna åren rivits eller förändrats kraftigt. Om förändringen varit så stor att byggnadens kulturhistoriska värde bedöms ha gått förlorat, har den utelämnats ur inventeringen. På samma sätt har den yngre bebyggelsen börjat nå kulturhistorisk status. Då den förra rapporten inte redovisade någon byggnad som uppförts senare än 1940, redovisar denna rapport byggnader uppförda mellan 1830 och 1980.

Drygt tre hundra byggnader har inventerats. Inventeringen skedde i huvudsak i en sammanhängande period under juli månad, varpå två månader av rapportarbete följde. Detta har inneburit renskrivning av inventeringsblanketter, historisk efterforskning genom litteratur och arkivmaterial och en kulturhistorisk bedömning och urval av samtliga inventerade byggnader.

Inventering och fotografering har gjorts av byggeantikvarie Anton Blomgren, Västarvet. Referensgruppen som utgjorts av byggeantikvarierna Marie Odenbring Widmark, Lars Bergström och Carina Carlsson på Västarvet har bidragit med synpunkter på urvalet av byggnader och på det skrivna materialet.

Till stor hjälp med faktaupplysning och granskning av rapportmaterialet har följande personer varit:

Hembygdsforskarna Evert Magnusson och Sten Torstensson. Tidigare kommunarkivarie Kjell Åberg. Anneli Andersson, Gustaf Eriksson, Monica Johansson och Axel Ljung vid Melleruds Museum, samt Gudrun Rydberg vid Dalslands hembygdsförbund och Bolstads prästgårds vänner.

Källmaterial

Historieskrivningen om Melleruds historia och utveckling bygger huvudsakligen på hembygds litteratur och tidigare kulturmiljöinventeringar samt från upplysningar från hembygdsforskare och Melleruds Museum. Historiska kartor från Lantmäteriets digitala databas samt äldre fotografier från DigitaltMuseum har kompletterat denna historieskrivning. Uppgifter om enskilda byggnaders uppförandeår, eventuella arkitekter, ombyggnader eller liknande har hämtats från kommunens arkiv, hembygds litteratur, historiska kartor samt muntliga källor. Även byggnaderna i sig har betraktats som ett källmaterial. När uppgifterna om en byggnads kronologi har varit bristfällig, vilket snarare varit regel än undantag, har en uppskattning av dess byggnadsår och troliga funktion gjorts utifrån en okulär besiktning av dess karaktär, form, material, konstruktion, detaljer, läge och sammanhang med mera.

Om begreppet kulturhistoriskt värde

Begreppet kulturhistoriskt värde är varken beständigt eller oföränderligt, utan förändras konstant över tid. Ofta avgörs det kulturhistoriska värdet av flera samverkande faktorer. Dessa är dock inte mätbara och kan lätt uppfattas som abstrakta eller godtyckliga. Förenklat kan det sägas att en byggnad med ett högt kulturhistoriskt värde ofta har mycket av sin ursprungliga karaktär kvar, både vad avser ursprungliga material, former eller kulörer. Det kan också handla om mer immateriella faktorer, som att byggnaden ifråga har goda möjligheter att tjäna som symbol för en viss historisk företeelse eller liknande. För att underlätta en så korrekt bedömning som möjligt av dessa värden har

Riksantikvarieämbetet skapat en metod för värdering och urval av byggnader för bevarande inför framtiden.¹

Bedömning och urvalskriterier

Riksantikvarieämbetets metod går kortfattat ut på att undersöka om en byggnad eller annat specifikt objekt har kulturhistoriska, sociala, estetiska, ekologiska, eller ekonomiska värden. Oavsett om en byggnad uppfyller kriterierna för samtliga av dessa aspekter eller bara en enda, kan dess totala värde likväl bedömas som högt. I denna inventering har framför allt de tre första aspekterna av värdering iakttagits.

Om en specifik byggnadstyp anses sällsynt har den i regel större chans bedömas som kulturhistoriskt värdefull – även om den genomgått många förändringar. Där- emot ställs vanligtvis större krav på byggnader som är mer vanligt förekommande, till exempel villor från 1960- eller 70-talet. Dessa bedöms sällan vara sällsynta utan snarare typiska eller representativa för en viss tidsperiod eller liknande. Detta är ett annat vanligt motiv för bevarande, under förutsättning att dess ursprungliga karaktär är relativt intakt. Om så är fallet brukar byggnadens autenticitet åberopas som skäl för framtida bevarande.

Bedömningen av varje enskild byggnad har under arbetets gång gjorts utifrån ett lokalt, regionalt och nationellt perspektiv. Detta innebär att hänsyn har tagits till byggnadens läge i landskapet såväl som gatan eller kvarteret. Hur förhåller sig byggnaden till sin omgivning? Vad finns omkring? Är omgivningen lika autentisk som byggnaden, och hur påverkar det den kulturhistoriska värderingen? En bondgård som har kvar samtliga av sina äldre ekonomibyggnader har enligt denna metod större chans att ges ett högt kulturhistoriskt värde än en där bara manbyggnaden finns kvar. På samma sätt har ett villakvarter där samtliga hus är i ursprungligt skick sedan de uppfördes under 1950-talet större chans att bedömas som kulturhistoriskt värdefullt, än ett kvarter som utgörs av hus från olika tidsperioder. Anledningen till detta är att en mer tydligt sammanhängande eller »komplett« miljö ofta ger större möjligheter till förståelse för respektive tidsperiod eller fenomen.

Ansvar för och skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Genom att bebyggelse bevaras skapas möjligheter till förståelse för historiska sammanhang. En välbevarad byggnad kan på sätt och vis utgöra en slags kontinuitet eller en referenspunkt i en i övrigt föränderlig värld, vilket får konsekvenser för hur betraktaren ser på världen och historien. En byggnad skyddas som bäst när dess ägare är intresserad, kunnig och lyhörd för äldres estetik och tradition. Bebyggelse kan dock åtnjuta skydd genom speciella lagar och förordningar. Kulturmiljölagens portalparagraf slår fast att »det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.« Därmed kan det sägas att såväl myndigheter som enskilda fastighetsägare har ett ansvar att visa hänsyn och aktsamhet för de byggnader som anses ha kulturhistoriska värden. Något tillsatsat kan bebodda eller på annat sätt förvaltade byggnader betraktas som lån av kommande generationer.

Lagstiftning

Begreppet »κ-märkt« används allmänt för bebyggelse och miljöer med ett utpekat kulturhistoriskt värde, begreppet äger dock ingen juridisk innebörd. κ-märkt är alltså ett allmänt använt samlingsbegrepp för många olika typer av utpekanden eller lagskydd avsedda att bevara bebyggelse och miljöer av kulturhistoriskt intresse.

Ofta innebär ett lagskydd att en byggnad inte får förändras eller rivas så att det kulturhistoriska värdet minskar. Skyddet för parker kan innebära att träd och annan vegetation inte får tas bort och att växtligheten ska skötas på ett visst sätt. Många kulturhistoriskt värdefulla byggnader är idag inte »κ-märkta« men det innebär inte att man kan ändra byggnaden hur som helst.

Alla byggnader omfattas av Plan- och bygglagens (PBL) bestämmelser som säger att ändringar av en byggnad ska utföras varsamt och att särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader inte får försvakas. Den bebyggelse som benämns som κ-märkt kan besitta olika typer av lagskydd. Den kan vara skyddad i detaljplan genom PBL med exempelvis q-bestämmelser. Den kan också vara skyddad genom Kulturmiljölagen (KML) som byggnadsminne, eller som kulturreservat. De flesta kyrkor som tillhör Svenska kyrkan skyddas av Kulturmiljölagens fjärde kapitel. Fornlämningar skyddas genom KML:s andra kapitel.

¹ Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, Riksantikvarieämbetet 2015.

De byggnader och miljöer som beskrivs i denna rapport kan sägas vara »κ-märkta« då de bedöms ha ett särskilt kulturhistoriskt värde och utvärderats i denna byggnadsinventering. Det är sådana byggnader som bland annat avses i Plan- och bygglagens 8:e kapitel, paragraf 13 (se nedan). Vissa av byggnaderna kan också omfattas av andra bestämmelser.

Tillsynsmyndigheter för de olika lagarna är kommunen och Länsstyrelsen. Kommunen ansvarar för Plan- och bygglagen och Länsstyrelsen för Kulturmiljölagen. Riksantikvarieämbetet är den centrala myndigheten som ansvarar för kulturmiljöfrågor på nationell nivå. Västarvet är en regional kunskapsorganisation med bland annat en rådgivande roll i dessa sammanhang, både mot kommuner och Länsstyrelse men också förstås mot enskilda fastighetsägare och allmänhet och företag.

Plan- och bygglagen (PBL)

Bebyggelsen i landet styrs till stor del av Plan- och bygglagen och tillhörande förordning. Lagen är ett instrument för sammanvägning av allmänna och enskilda intressen.

Enligt Plan- och bygglagen är det förbjudet att förvanska särskilt värdefull kulturhistoriskt bebyggelse. För all bebyggelse gäller även varsamhetskravet som innebär att bebyggelsens särart och karaktärsdrag ska tillvaratas vid ändring eller underhåll. Plan- och bygglagen gäller alltid, både exteriört och interiört, även om åtgärderna inte kräver bygglov. Fastighetsägaren eller byggherren är ansvarig för att lagen följs.

Viktiga paragrafer för bevarandet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader i PBL

Betydelsen av att skydda och bevara kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer återfinns på flera ställen i Plan- och bygglagen och dess förordning men de viktigaste verktygen finns i det åttonde kapitlet:

13 § Förbud mot förvanskning: »En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.« Detta gäller också bland annat allmänna platser och bebyggelseområden.

14 § Underhåll och varsamhet: »Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 §

i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.«

17 § Varsamhetskrav: »Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.«

Kommunal planläggning genom PBL

Genom Plan- och bygglagen använder kommunen olika typer av planer för att styra nybyggnation och förändringar av befintlig bebyggelse.

Översiktsplan

Är en kommuntäckande plan. Av översiktsplanen skall bland annat framgå hur kommunen avser att tillgodose de så kallade riksintressena (se »Riksintressen för kulturmiljövård« nedan). Översiktsplanen är, till skillnad från detaljplan och områdesbestämmelser, inte juridiskt bindande. I översiktsplanen är vissa områden utpekade där särskild uppmärksamhet ska ägnas åt kulturhistoriska värden. I dessa områden ska stor hänsyn tas till såväl helhetsmiljön som de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden.

Detaljplan och områdesbestämmelser

Byggnader eller områden som är särskilt värdefulla ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och därför inte får förvanskas kan av kommunerna skyddas genom detaljplaner. Dessa används av kommunen som ett verktyg för bebyggelsens utformning och användning och gäller för ett avgränsat område, i allmänhet inom tätbebyggelse. De bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande och innefattar både rättigheter och begränsningar för förändringar i området. Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse markeras med bokstäverna q och k.

q-bestämmelser innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. I plankartan preciseras vad som inte får för-

vanskas i så kallade skyddsbestämmelser, här kan också rivningsförbud anges och bestämmelser för hur den befintliga utformningen skall bevaras. Även ej bygglovspliktiga åtgärder kan regleras med q som till exempel ändring av interiör.

k-bestämmelser innebär att vid ändring måste byggnadens karaktär och dess kulturhistoriska värden tillvaratas. I plankartan preciseras varsamhetsbestämmelserna, det kan exempelvis vara bestämmelser för vilken kulör som skall användas vid ommålning av en fasad, eller hur fönster och balkonger skall vara utformade.

Mer om Plan- och bygglagen finns att läsa bland annat i boverket.se/pblkunskapsbanken

Kulturmiljölagen (KML)

Lagen innehåller bland annat bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fornlämningar, fornyfynd, kyrkliga kulturminnen och vissa kulturföremål. Portalparagrafen lyder: »Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.«

Byggnadsminnen är byggnader eller anläggningar som genom sitt »kulturhistoriska värde är synnerligen märkliga eller som ingår i ett synnerligen märkligt byggelseområde«. Ett byggnadsminne kan bestå av en enskild byggnad eller ett område med ett stort antal byggnader. Vem som helst kan väcka fråga hos Länsstyrelsen som också beslutar om en byggnad eller anläggning skall bli byggnadsminne. Byggnadsminnen regleras genom kulturmiljölagens tredje kapitel.

Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser (även gravkapell, kyrkogårdsmurar och andra fasta anordningar) är skyddade i Kulturmiljölagens fjärde kapitel. Detta innebär att de ska vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena inte minskas och att utseende och karaktär inte förvanskas. De kyrkobyggnader som är äldre än 1940 har ett generellt skydd men även vissa yngre kyrkor som bedöms ha särskilda kulturhistoriska värden.

Riksintressen för kulturmiljövård

Riksintressen är geografiska områden och regleras enligt Miljöbalken. De är utpekade för att de innehåller nationellt viktiga värden och kvaliteter. Områden kan vara av riksintresse för både bevarande och exploatering. Bland olika riksintressen finns riksintressen för kultur-

miljövård. Det kan handla om allt ifrån små miljöer som speglar en speciell historisk epok till vidsträckt landskapsavsnitt som utvecklats under lång tid. Det är kommunens uppgift att i sin översiktsplan ange hur riksintressena ska tillgodoses men Länsstyrelsen har också ett tillsynsansvar för hur Riksintressens värden skyddas vid planläggning.

Kulturresevat

Ett kulturresevat kan omfatta byggnader, anläggningar, lämningar och marker – men även sådana värden som består av verksamhet, kunskap och traditioner kan hanteras inom ramen för kulturresevatets förvaltning. Om ett område ska skyddas och förvaltas som kulturresevat beslutas av länsstyrelse eller kommun och regleras genom miljöbalken.

Andra lagar och bestämmelser

Krav på hänsyn till kulturmiljövärden finns också uttryckligen i bland annat Väglagen, Skogsvårdslagen, Förordningen om statliga byggnadsminnen samt indirekt i Järnvägslagen. Kulturlandskap vårdas och skyddas också bland annat genom miljöstödet inom ramen för EU:s jordbrukspolitik.

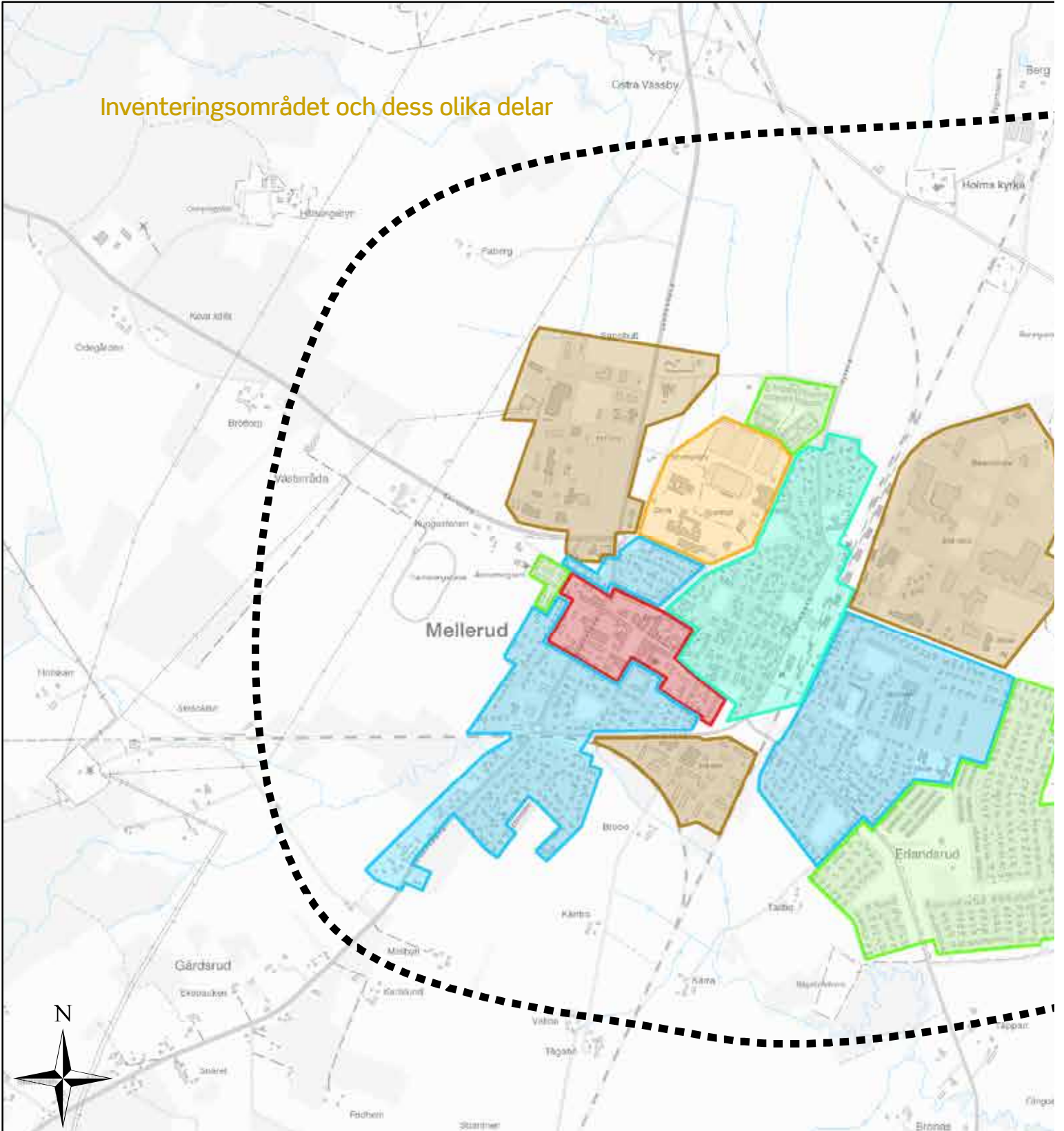
Rapportens indelning

Kartan på följande uppslag redogör för olika områden på orten som i huvudsak tillkommit under ett visst tidsskede och därför har säregna karaktärsdrag. Kapitel i rapporten är huvudsakligen indelade efter dessa områden eller zoner. De är således både geografiska och tematiska, eftersom tätorter och samhällen ofta växer likt årsringar på ett träd där den äldsta delen är kärnan i mitten och yngre områden tillkommer utanför allt eftersom.

Det är av stor vikt att påpeka att bebyggelsen inom dessa zoner är långt ifrån helt enhetlig. Dessa har helt och hållet gjorts för att förenkla och förtydliga en generell utvecklingsprocess. Därför redovisas även enskilda fastigheter som inte har ett självklart samband med det tema som är kopplat till de zoner inom vilka fastigheterna ligger i.

På sidan 150 finns ett register över alla de fastigheter som bedömts besitta kulturhistoriska värden i någon grad.

Inventeringsområdet och dess olika delar

Teckenförklaring

■■■■■ Inventeringsområdet

■ Handelsamhället

■ Stationssamhället

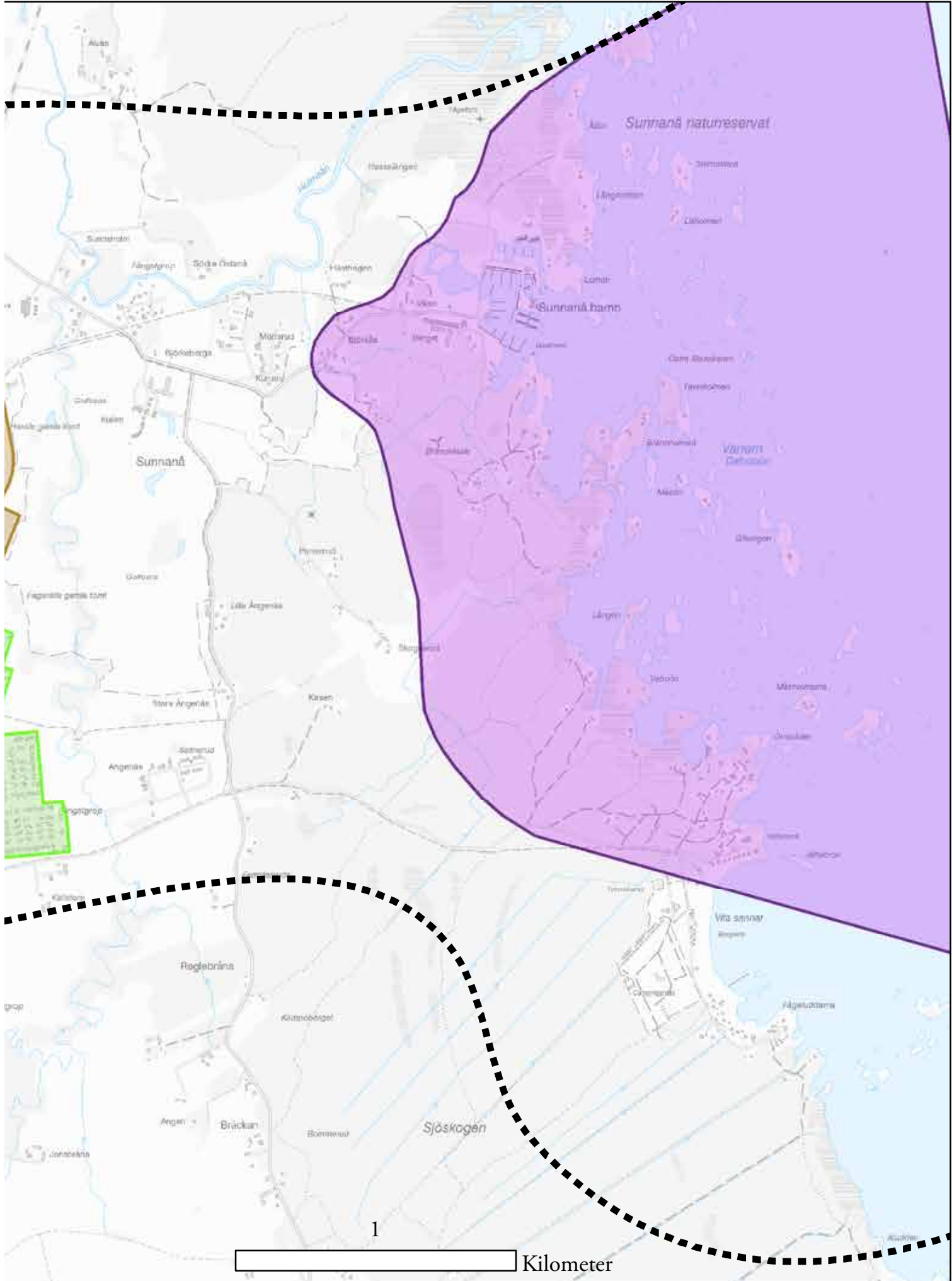
■ Efterkrigstidens bostadsbebyggelse

■ Skola och idrott

■ Miljonprogrammet och därefter

■ Från fattigmark till fritid

■ Industriområden

Melleruds historia

Liksom många andra samhällen har Mellerud vuxit fram på grund av närheten till viktig infrastruktur. Den allmänna landsvägen mellan Vänersborg och Åmål förbättrades och upphöjdes till en så kallad Kungsväg år 1621. Vägen passerade hemmanet Mellområda vid korsningen mot Rostocksvägen som kom att bli till både post- och gästgivargård. Det var kring denna gård som ortens tidigaste bebyggelse växte fram varpå orten tidigt kom att kallas Mellerud. Som en följd av att Göta Hovrätt 1638 bestämde att varje härad skulle uppföra en egen tingsstuga, beslöts Nordals härads ting år 1647 att kommande sammanträden skulle hållas i Mellerud, i stället för på olika gårdar som tidigare skett. Således var Mellerud redan tidigt ett viktigt centrum för både kommunikation och juridiska ärenden i trakten.

Under medeltiden och förindustriell tid ägdes de stora gårdarna med tillhörande markarealer i Holms socken av adelssläkter eller kyrkan. Mycket av jorden brukades således av icke jordägande bönder, och en stor del av arbetet utfördes av torpare, dagsverkare, statare och tjänstehjon. Under mitten av 1800-talet genomgick många gårdar och byar i Nordals härad laga skifte. Dalboslättens beskaffenhet med trädlös, flack och lerrik jord gjorde också att nyodling kunde genomföras relativt lätt. Mestadels potatis och havre odlades, av vilket det senare blev en viktig exportvara till framför allt England. Denna viktiga dalsländska epok brukar kallas havreruschen. Den tidigare nämnda ägofördelningen gjorde att vinsterna framför allt tillföll den mycket lilla gruppen besuttna, medan så mycket som en tredjedel av hushållen inte kunde skaffa sig dagligt uppehälle. Nödåren i slutet av 1860-talet slog därmed mycket hårt mot befolkningen, och blev den tändande gnistan för den omfattande emigrationen till framför allt USA och Norge. Exporten av havre kom inte heller att fullt återhämta sig efter att jorden utarmats på grund av allt för ensidig odling. Dessutom fick den dalsländska havren även hård konkurrens på den internationella marknaden av framför allt rysk och amerikansk havre.

Omkring år 1850 fanns i Mellerud nio gårdar och ett antal backstugor. 1851 bosatte sig den första handelsmannen på orten. Denne kom snart att följas av fler och fram till seklets slut bosatte sig flera handlare och hantverkare inom hemmanets gränser. År 1864 infördes näringsfrihet i hela landet vilket möjliggjorde en helt annan ekonomisk utveckling på landsbygden

Hästtransporter på Köpmantorget, sannolikt kring år 1900. Fotograf: V.A. Desbayer. Foto: Vänersborgs Museum.

Storgatan, 1905. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

än tidigare då all handel, hantverksnäring och industri endast var tillåten i städer och på speciella marknadsplatser. En sådan marknadsplats i Holms socken var Sunnanå marknad. Denna upphörde 1892 efter beslut av kommunalstämman vars förhoppning var att koncentrera handeln till Mellerud.

Järnvägens utveckling i slutet av 1800-talet kom att få mycket stor betydelse för Mellerud. I samband med att Bergslagens Järnvägar byggde den så kallade Bergslagsbanan mellan Göteborg och Falun under 1870-talet uppstod en ny samhällsbildning något öster om Melleruds hemman. Detta var då ett mindre men likväl för trakten betydande handelssamhälle. Järnvägen mellan Öxnared och Mellerud öppnade för trafik år 1876, och hela sträckan blev färdig 1879. Under samma tid byggdes även en järnväg mellan Sunnanå hamn i Väneren och Fredrikshald i Norge som senare kom att kallas Dalslands Järnväg och vars lokstall och verkstäder placerades i Mellerud. Arbetstillfällena lockade järnvägsarbetare till Mellerud varpå ett mindre

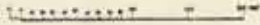
Melleruds köp.

93 a III

FÖRSLAG TILL STADSPLAN OCH STADSPLANEBESTÄMMELSER FÖR MELLERUDS KÖPING

Utarbetat af **Albert Lilienberg**,
Königs Stadsingenjör i Göteborg.

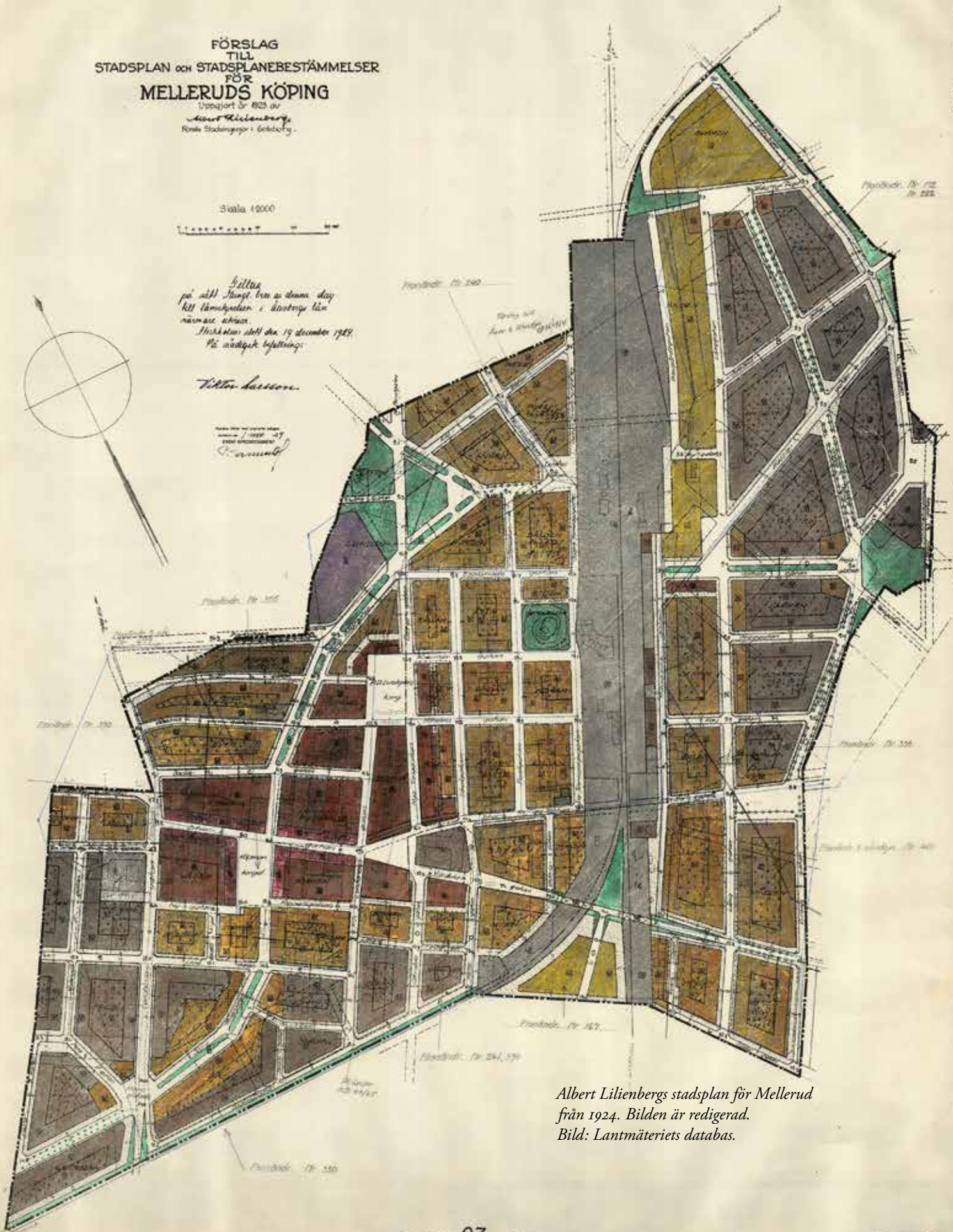
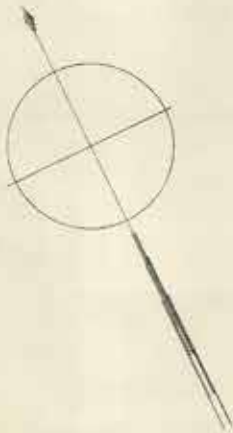
Storlek 1:2000

Utläsa på allt stängt, även på denna dag till läroskolan i Åstorp, där närmast skolan. Utarbetat den 19 december 1924. På värdig befallning!

Viktor Larsson

Albert Lilienberg

Albert Lilienbergs stadsplan för Mellerud från 1924. Bilden är redigerad. Bild: Lantmäteriets databas.

17-MES-93 a III

Mellerud 2

93 a III

7.17. 1912. 1924 (del 7)

Melleruds köp.

93 a III

Efter en av bränderna, 1915. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

stationssamhälle snabbt växte upp. Lantbrukaren och godsägaren P.D. Lundgren ägde då den nu rivna Österrådagården med tillhörande markarealer vilka låg just intill järnvägen. Lundgren såg nyttan med att sälja av tomtmark till järnvägsarbetarna för egnahemsbyggande och stod ofta själv som borgenär. Den tredje järnvägen förbi Mellerud, Dal-Västra Värmlands Järnväg (DVVJ), invigdes 1928 och detta befäste ännu mer Mellerud som ett växande stationssamhälle.

År 1915 eldhärjades det äldre handelssamhället i Mellerud av tre stora bränder. Så gott som all bebyggelse

försvann och det som uppfördes efteråt var av en helt annan karaktär. Tidigare hade Melleruds centrum huvudsakligen bestått av trähusbebyggelse i två våningar. Det som uppfördes efteråt byggdes i sten med putsade fasader i svagt klassicistisk arkitektur med jugendinslag.

Från att järnvägen etablerats i Mellerud bestod orten i själva verket av två separata samhällen – det ena kopplat till handelsplatsen vid tingshuset och gästgivargården, och det andra knutet till järnvägen och stationen som låg på Österrådagårdens ägor. Redan under 1890-talet pågick diskussionen om huruvida de båda samhällena skulle avskönas från Holms socken var för sig, eller om de skulle sammanföras till en enda köping – vilket blev utfallet år 1908 då Mellerud erhöll köpingsrättigheter. Fyra år tidigare hade området för den planerade köpingen bestämts vilket uppgick till den totala ytan av 30 hektar. Av detta utgjordes en tredjedel av bangårdar för Bergslagsbanan och Dalslands järnväg. Det var därmed uppenbart redan då köpingen bildades att området var otillräckligt och att köpingens behov av byggbar mark var stort. Allmänna ingenjörbyrå i Stockholm gavs uppdraget att upprätta ett förslag till en ny stadsplan. Denna upprättades 1909 och gick i stora drag ut på att exploatera mark för bebyggelse öster,

Vy över Mellerud mot väster, 1948. I förgrunden syns Vattenkullen. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Vy över Mellerud mot väster, 1978. Torget i mitten är Österrådaplan. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

norr och söder om järnvägssamhället. Det dröjde dock till 1918 innan marken inkorporerades.

År 1923 upprättade stadsingenjören Albert Lilienberg en ny stadsplan inom samma köpingsområde som den tidigare planen. Lilienbergs plan var främst ett försök till att knyta samman de tidigare separerade handels- och stationssamhällena, främst genom den paradgata mellan torget och järnvägsstationen som idag heter Norra och Södra Kungsgatan. Gatan var också tänkt att bilda utgångspunkt för stadens representativa ansikte med ett hotell och en teaterbyggnad. Dessa blev dock aldrig realiserade.

Melleruds näringsliv under 1900-talet kännetecknas framför allt av handel och småskalig industri. Bland andra näringsverksamheter kan bryggeri- och mejeri-verksamheten nämnas, liksom trätoffelfabrik, replageri, piano- och orgelfabrik, snickerifabrik, leksaksfabrik, bågfilmsfabrik, tryckeri, plast- och kemisk-teknisk industri. I många fall har verksamhetslokalerna för-

svunnit eller i allt för hög grad förvanskats för att redovisas i denna rapport.

Köpingens gräns som bestämdes 1918 var oförändrad fram till 1952 års kommunsammanslagning, trots att samhället expanderade under 1930- och 40-talet. Detta skedde mestadels utanför köpingsgränsen i Holms landskommun. Vid kommunsammanslagningen 1952 sammanfördes Melleruds köping med Järns och Holms socknar till Melleruds köpingskommun. Vid kommunsammanslagningen 1969 införlivades Bolstads, Kroppefjälls och Skälleruds landskommuner till Melleruds kommun. Under 1950-, 60-, och 70-talet expanderade Mellerud mycket kraftigt med stora bostadsområden, huvudsakligen på östra sidan om järnvägen men även strax söder om Köpmantorget eller vid Västerråda. Dessa skeenden beskrivs mer specifikt i respektive områdeskapitel.

Handelssamhället

Historik

Det äldsta delarna av Mellerud växte fram genom närheten till Gamla Landsvägen mellan Vänersborg och Åmål, nuvarande väg E45. Framför allt har gästgiveri- och postverksamheten samt tingshusen som sedan 1600-talet funnits vid den nuvarande korsningen mellan Landsvägsgatan, Storgatan och Tingshusgatan bidragit till att Mellerud varit ett av Dalboslättens viktigaste administrativa och juridiska centrum. Mycket av den äldre bebyggelsen totalförstördes i den stora branden 1915, och de flesta byggnader är således yngre än hundra år. Under 1930-talet revs bland annat gården Österråda till förmån för bland annat bostäder, och under 1960- och 70-talet revs i likhet med övriga svenska städer och tätorter flera äldre byggnader i centrum, ofta till förmån för handelshus och andra servicebyggnader.

Karaktär

Bebyggelsen härstammar från sent 1910-tal till 1900-talets slut. De flesta byggnader är mellan två och fyra våningar höga. Ingen byggnad är bevarad i

Detalj ur Häradsekonomiska kartan, fältmätt 1890-91. Kartan visar tydligt de två separerade samhällena runt tingshuset och köpmantorget respektive järnvägen och stationen. Bilden är redigerad. Foto: Lantmäteriets databas.

Detalj ur ekonomiska kartan från 1964. Notera bebyggelsen öster om järnvägen. Bilden är redigerad. Foto: Lantmäteriets databas.

ursprungligt skick exteriört, men flera bär fortfarande synliga kännetecken från sin tillkomsttid. Köpman-torget och den förbipasserande Storgatan är det centrum, tillika pulsåder, som fortfarande hyser det mesta av Melleruds kommersiella och offentliga service. Där finns kommunhuset och flera bankkontor, en kyrka, butiker, restauranger, livsmedelsaffärer och ett systembolag. Torget är återkommande en central plats för fes-

Storgatan i Mellerud, sannolikt runt år 1900. I bakgrunden syns Vårdshuset på Dal. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

tivaler och andra folkliga sammankomster. Flera konstverk kan ses i området. Ett som utgörs av fotspår i Storgatans trottoar gjordes år 2005 till minne av Melleruds flyktingmottagande av judiska barn efter Kristallnatten 1938. Intill fontänen står även en hästskulptur i järn som symboliserar de starka hästtraditioner som funnits i Mellerud.

Storgatan i riktning mot öster. Till höger syns kommunhuset.

Storgatan i riktning mot väst, sannolikt 1950- eller 1960-tal. Okänd fotograf. Privat samling

Vy mot väster över Köpmantorget och Storgatan, 1948. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Storgatan i riktning mot väst, tidigt 1900-tal. Okänd fotograf. Privat samling.

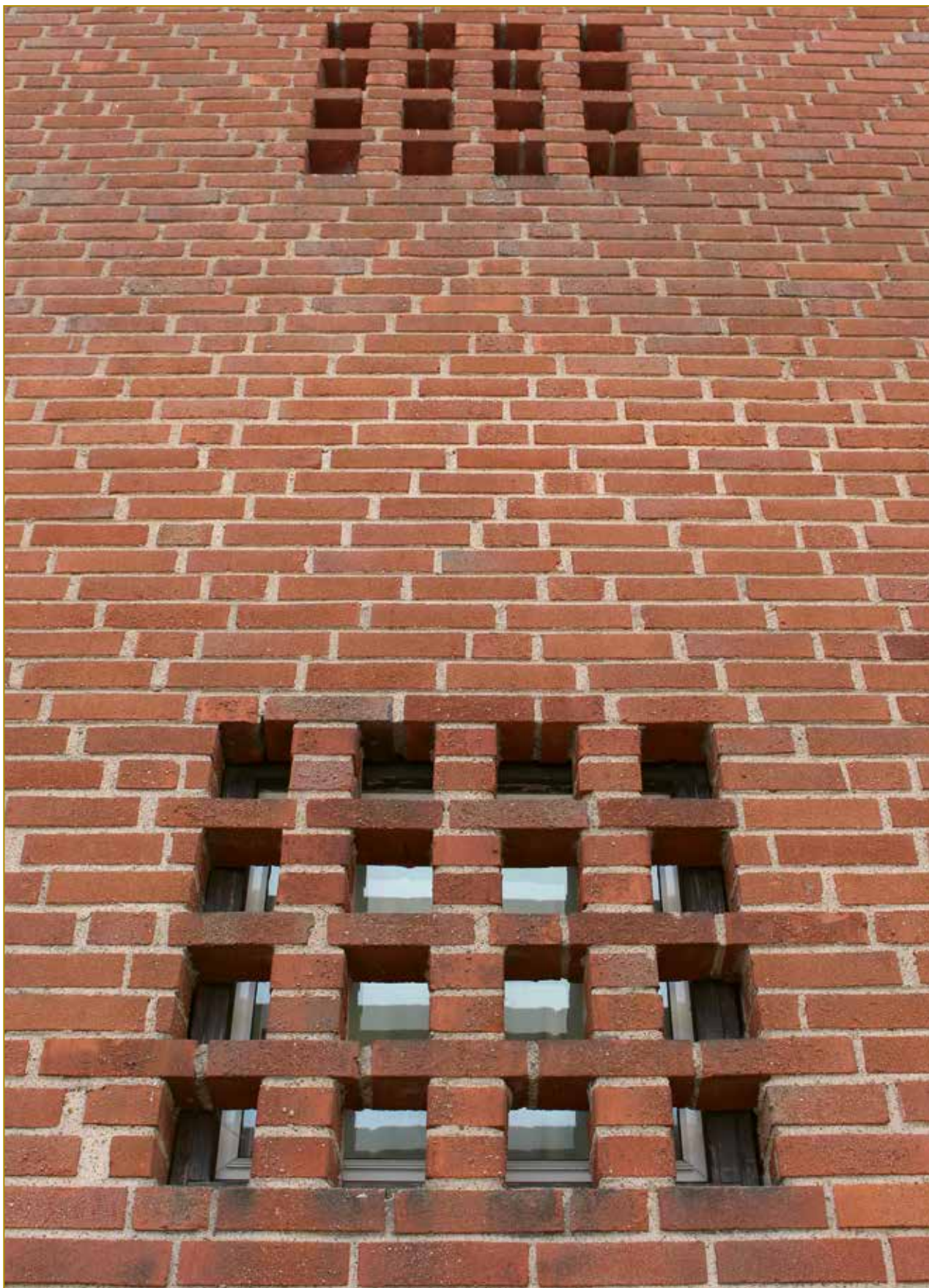
Vy över Mellerud, 1934. Handels- och Stationssamhället har vuxit samman, men öster om järnvägen är bebyggelsen gles. Privat samling.

Vy från 1961 över Mellerud mot norr med Köpmantorget i mitten. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Vy över Mellerud mot norr med Köpmantorget i bildens mitt, 1970. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Fasaddetaljer, kvarteret Huldran 9.

Storgatan i riktning mot öster.

Torghandel. Köpmantorget i riktning mot söder.

Storgatan i riktning mot väster.

Parkeringsplatser på Österrådaplan.

Storgatan.

Norra Kungsgatan i riktning mot norr fotograferad från Köpmantorget.

Till vänster: Gatuskylt.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Handelssamhället

1. Börsen 6
2. Börsen 8
3. Börsen 12
4. Grunden 8
5. Huldran 9
6. Kransen 11
7. Kronan 5
8. Kronan 6
9. Kronan 10
10. Lyckan 1
11. Lyckan 4
12. Nornan 2
13. Nornan 4
14. Vespern 4
15. Vågen 1
16. Vågen 2
17. Vågen 5
18. Vågen 7
19. Västerråda 2:5

Konstverket på Storgatan strax intill Köpmantorget tillkom 2005 i samband med skolprojektet »På denna plats« till minne av de judiska flyktingbarn som kom till Mellerud efter Kristallnatten 1938.

Börsen 6

Fastigheten är belägen mellan Köpmantorget och Österådaplan. Huvudbyggnaden är en jugendvilla i 1½ plan uppförd 1933. Sockeln är av blå spritputs och imiterar kvadersten. Den reveterade spritputsen på fasaden går i en bruten vit kulör som tidigare var grå. År 1980 ersattes det tidigare balkongräcket av trä med det nuvarande i järn. Skorstenen kläddes i plåt för bara några år sedan. På gården står även ett uthus i gul plåt.

Byggnaden är en av Melleruds få mycket välbevarade villor i jugendstil med tidstypisk exteriör och detaljer såsom burspråk, jugendfönster, frontespis och mansardtak. Den har ett stort miljömässigt värde för stadsbilden. Dess särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess mycket välbevarade karaktär samt fasad- och takmaterial. För att karaktären ska bestå bör den spritputsade fasaden, fönstren och taktegllet bevaras.

Börsen 6.

Börsen 8 – Kyrkans hus

Kyrkoanläggning tillhörig Svenska kyrkan. Belägen i centrala Mellerud och tidigare benämnd Melleruds kapell och församlingshem. Kyrkans hus är belägen i kvartersbebyggelse och tomten domineras av den ursprungliga kapell- och församlingshemsbyggnaden som senare tillbyggts i två etapper. På tomten finns en mindre gräsyta med en trädrad mot Kapellgatan i söder. Åt detta håll liksom på baksidan finns också asfalterade parkeringsytor. Mot Kapellgatan finns en fristående öppen klockstapel (cirka 1960) med skiffertäckt sadeltak.

Den ursprungliga kyrkoliknade byggnadskroppen (1932) inrymmer församlingslokaler och ett kyrkorum i dess östra del. På övervåningen fanns ursprungligen också en vaktmästarbostad. Mot väster har tillbyggnader skett 1976 och 2008. Dessa lokaler rymmer pastorexpedition, kontor, samlingsrum, café, kök med mera. Byggnadsdelarnas fasader är putsade och den äldre delen har ett sadeltak täckt av skiffer medan tillbyggnadens tak täcks av betongpannor. Den äldre delens exteriör kännetecknas av tidstypiska drag av 1920-talsklassicism. Den nyare delen kännetecknas istället av sin tid och modernistiska drag.

Tillkomsten av Melleruds kapell och församlingshem har sin bakgrund i den framväxande köpingen och behovet av ett komplement till den gamla sockenkyrkan Holm, som är belägen en bit utanför samhället. Redan 1913 bildades en kommitté i Mellerud för kyrklig verksamhet och 1930 bildades Melleruds förening för kyrklig

Börsen 8 – Kyrkans Hus.

verksamhet vilken köpte in tomten och uppförde byggnaden. Den har hela tiden använts för Holms församlings verksamhet men det var först 1972 som föreningen överlät ägarskapet till församlingen. Tillsammans med tillbyggnaderna har flera renoveringar och förändringar skett genom åren. Av bevarad äldre interiör märks främst kyrkorummet med angränsande delar.

Det kulturhistoriska värdet motiveras bland annat av den äldre delens bevarade exteriör och interiöra delar tillsammans med senare årsringar och byggnadsdelar. Anläggningen är ett intressant exempel på en tidig integrerad kyrkobyggnad med både kyrkorum och församlingslokaler. Byggnaden berättar också om det framväxande samhället under 1900-talet och är av värde för stadsbilden.

Kyrkoanläggningen är också skyddad genom Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

*Börsen 12. Kommunhusets huvudfasad vetter mot Köpman-
torget.*

Marmorplattor utsmyckar fasaden på kommunhuset.

Börsen 12 – Kommunhuset

Melleruds kommunhus ligger på Stortorget's östra sida i den mest stadsmässiga delen av Mellerud. Omgivningen utgörs av butiker och restauranger, parkeringar och torghandel. Arkitekten till kommunhuset som uppfördes 1970 var Carl Waldenström som bland annat var stadsarkitekt i Säffle och även ritat en betydande mängd byggnader i Mellerud. Huvudfasaden mot Stortorget har skyltfönster i hela bottenvåningen, varav merparten idag är förtäckta med reklamskyltning och liknande. Ett utskjutande flackt skärmtak löper över bottenvåningens skyltfönster. På den norra delen av fasaden löper ett vertikalt fält av marmorskivor och stående smala fönster. Det intilliggande Modehuset på samma fastighet tillkom 1976.

Kommunhuset har särskilda arkitektoniska värden som dock skymms av mängden olikartad skyltning i nedervåningens skyltfönster samt på det utskjutande flacka taket ovanför. Den är dock mycket representativ för de många kommunhus som byggdes i Sverige under 1950- och 60-talet med fasadmateriell som tegel, kopparplåt och marmor. I egenskap av en viktig offentlig byggnad med stor betydelse i Melleruds kommuns historia har den ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Grunden 8. Vårdshuset på Dal sett från Tingshuset.

Grunden 8. Vårdshuset på Dal sett från Apoteksbacken.

Huldran 9. Den asymmetriska takformen är typisk för 1950-talets bostadsarkitektur. Notera även kryssmönstret som bildas av det så kallade munkförbandet.

Skärmtak i plåt med baldakinform.

Grunden 8 – Vårdshuset på Dal

Gården *Mellområda* eller *Mellanråda* som under 1600-talet låg i korsningen för flera viktiga stråk blev tidigt till både post- och gästgivargård och fungerade som mötesplats för handelsmän och andra resande, inte minst på Gamla Landsvägen mellan Vänersborg och Åmål. År 1621 breddades och förbättrades vägen till en så kallad *Kungsväg*. År 1822 byggdes en bostad på exercisplatsen *Ödskölts moar* åt Kung Karl XIV Johan inför dennes besök. Bostaden flyttades senare till platsen där gästgivargården tidigare stått och byggdes samtidigt ihop med en äldre byggnad och fick senare namnet *Vårdshuset på Dal*. Byggnaderna brann ned år 1999. År 2000 byggdes det nuvarande vårdshuset och hotellet på samma plats.

Även om den nuvarande byggnaden är väsensskild från sin föregångare bevarar den minnet av den gård och plats som blev till grund för köpingssamhället Mellerud. Viktigt att bevara är således byggnadens namn och funktion. Byggnadens utförande är ett gott exempel på postmodernistisk arkitektur. För att karaktären ska bestå bör färgsättningen bevaras liksom de oregelbundna byggnadsvolymer och viktiga detaljer såsom exempelvis de runda fönstren och den enkla kolonnaden.

Huldran 9

Fastigheten ligger strax söder om Köpmantorget och har både gågatan med butiker och lugnare villakvarter med lekplatser på behörigt avstånd. Byggnaden, ritad av arkitekten Carl Waldenström, är ett lamellhus i tre våningar med förskjutna huskroppar och asymmetrisk takform och kan betraktas som typisk för 1950-talets flerbostadshus. Den består av tre byggnadskroppar varav mittendelen är inskjuten från de övriga två. Detta skapar ett rytmiskt och varierat arkitektoniskt uttryck. Över entréportarna sitter välbevarade skärmtak av kopparplåt. Varje entré omfattas av gråputsade höga fält. Balkongerna med räcken av gul korrugerad plåt avviker kraftigt från husets ursprungliga stil.

Huset är välbevarat och är ett utmärkt pedagogiskt exempel på 1950- och 60-talets arkitektur med förskjutna och asymmetriska fasader och tak. Huset har ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att karaktären ska bevaras bör husets asymmetriska formspråk, fasaden med fönster bakom murtegel samt entréernas skärmtak av plåt bevaras och underhållas.

Kransen 11. Entréportens omfattning och dekorerade slutsten.

Kransen 11

Fastigheten är belägen längs Storgatan strax intill Köpmantorget och är en av de äldre mer stadsmässiga byggnaderna i Mellerud. Tidigare hade Dalslands Bank sitt huvudkontor i byggnaden. Direktionsrummet på andra våningen är bevarat och fungerar nu som sammanträdesrum för bland annat kommunstyrelsen. Rummet har väggmålningar med motiv från Dalslands alla härader. Fasaden mot Storgatan kännetecknas trots en del förändringar av lågmäld nyklassicism. Typiskt för denna är den ljusa putsen samt de sexspröjsade tvåluftsfönstren. De flesta fönster är dock utbytta eller helt föräckta med butiksskyltning. Värt att uppmärksamma är entréporten vars valv har en framhävd och dekorerad slutsten, samt den bevarade rektangulära stuprännan av kopparplåt.

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess historia och tidigare funktion. Det motiveras också av dess tidigare beskrivna arkitektoniska element som är typiska för 1920-talets nyklassicism. För omgivningen runt centrum har den också därför ett miljöskapande värde.

Kransen 11. Notera de sexspröjsade fönstren till höger.

Storgatan med Kransen 11 till höger. Fotot är taget 1931. Privat samling.

Kronan 5.

Kronan 5. Notera kontrasterna som bildas mellan sockeln av sjösten, den vita kalksandstenen på fasaden samt skärmtaketets fris av kopparplåt.

Gårdshus på Kronan 6.

Kronan 5

Kronan 5 ligger intill Köpmantorget och Storgatan och utgör en av de modernare stadsmässiga byggnaderna i Mellerud. Kronan 5 uppfördes 1965 efter ritningar av arkitekten Carl Waldenström och är en utpräglad butiksbyggnad med skyltfönster längs gatufasaden. Byggnaden har tidigare varit ICA-butik och herrekiperingsaffär. Den är typisk för den låga centrumbebyggelse som tillkom i samband med rivningen av äldre svenska tätortskärnor under 1960- och 70-talet. Fasadmaterial som betong, vit kalksandsten och korrugerad koppar- och aluminiumplåt är typiskt för stilen. Som sådan är byggnadens exteriör välbevarad och har inte genomgått några synbara förändringar.

Byggnaden är representativ för den låga centrumbebyggelse som tillkom under 1960- och 1970-talet och har därför ett särskilt kulturhistoriskt värde. Byggnaden har ett högt autenticitetsvärde genom att dess exteriör är välbevarad och har genomgått få synbara förändringar. För att dess karaktär ska bevaras bör byggnadens låga volym, de ursprungliga materialen och öppna fönsterutor så långt som möjligt bevaras.

Kronan 6

Fastigheten ligger vid Storgatans västra ände nära riksväg E45. Den närmaste omgivningen präglas av gågatan med bland annat butiker och caféer. Huvudbyggnaden utgörs av ett bostadshus med butikslokaler i bottenvåningen uppfört under 1910-talets slut efter branden 1915 och har tidigare varit både en möbel- och tygaffär. Den är ett utmärkt exempel på stadsmässig jugendarkitektur. Karakteristiskt är bland annat det utskjutande burspråk med volutgavel och festong som bildar en frontespis i gatufasaden. Ett flertal äldre fönsterutor finns också bevarade. På bakgården finns även två gårdshus i röd träpanel som är relativt välbevarade. Då de uppfördes fungerade de som lagerlokaler åt möbelaffären. Gårdshuset med sadeltak har tidigare även varit garnaffär, delikatessbutik och restaurang. Gårdshuset har flera välbevarade fönster med munblåst glas.

Bostadshuset med butikslokaler är en av de bäst bevarade centrumbyggnaderna som uppfördes efter de stora bränderna i Mellerud år 1915. Husets stadsmässiga jugendstil är välbevarad och har få motsvarigheter i tätorten. Detta motiverar byggnadens särskilda kulturhistoriska och miljöskapande värde. De två gårdshusen på bakgården har en äldre småstadsmässig bakgårds-

karaktär som är relativt unik. De har ett särskilt lokalhistoriskt och miljöskapande värde.

Gårdshus på Kronan 6.

Kronan 10 – Apotekshuset

Det före detta Apotekshuset ligger i korsningen mellan Storgatan och nuvarande E45, snett framför värdshuset på Dal som tidigare var upprinnelsen till att Mellerud utvecklades till ett handelssamhälle.

Byggnaden uppfördes 1873 och fungerade som apotekshus fram till 1927. Därefter blev det ett annex till Värdshuset på Dal med hotellrum fram till 1970-talet. Sedan dess har det varit antikaffär. Konstruktionen utgörs av timmer och byggnaden präglades i sitt ursprungliga skick av profilsågade fasaddetaljer, så kallad *snickarglädje*. Fasaden kläddes med eternitskivor under 1960-talet. Det före detta apotekshuset är således kraftigt exteriört förändrat.

Byggnadens främsta kulturhistoriska värde ligger i dess relativt höga ålder samt att det varit ett apotekshus med stor betydelse för Mellerud.

Kronan 6. Gott exempel på kvardröjande jugendarkitektur.

Kronan 10, sannolikt kring sekelskiftet 1900. Fotograf okänd. Publicerad med tillstånd från Evert Magnusson.

Kronan 10. I förgrunden passerar väg E45. Backen mot norr kallades förr Apoteksbacken.

Lyckan 1

Enkelt egnahem i 1½ plan uppförd 1946 i regelkonstruktion 1946. Villan är belägen intill väg E45 vid Västerådagårdens tidigare ägor längs den gamla vägen mot Dals-Rostock och vidare västerut. Husets första ägare arbetade som hovslagare och hade den tidigare smedjan strax intill. Denne reste runt med motorcykel och skodde traktens hästar. På tomten finns idag även en carport i gul fasspontpanel. Fönstren är liggande och sadeltaket är täckt med papp.

Villan är ett fint exempel på 1940-talets mindre egnahem.

Trots vissa sentida förändringar är den ursprungliga enkla 1940-talskaraktären fortfarande tydligt läsbar. Dessa är skälen till att villan tillmätts ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att karaktären skall bestå bör husets småskalighet och enkla kvadratiska form, fönstersättning samt dess ljusa panelfasad och taktegel bevaras.

Lyckan 1.

Lyckan 4

Fastigheten är belägen längs Rostocksgatan som tidigare var huvudleden mot Dals-Rostock och vidare västerut. Huvudbyggnaden utgörs av ett egnahems i 2½ plan från 1920-talet, dock med senare tillbyggnader av trapphus och inglasad hall, bland annat med valsade fönsterglas. Villan är ett typiskt exempel på 1920-talets villaarkitektur, med ömsom liggande och stående träpanel i ljusa kulörer och brutet tak med frontespis. En del stildrag från 1910-talet dröjer sig dock kvar, inte minst i de jugendspröjsade fönstren. På tomten finns även en förrådslänga i röd panel och svart takplåt.

Trots senare tillbyggnader och otidsenliga material som exempelvis takpannor av betong är villan ett gott exempel på 1920-talets större villaarkitektur. Den har därför ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Lyckan 4.

Nornan 2 – Tingshuset

Göta Hovrätt beslöt år 1638 att varje härad skulle uppföra en tingsstuga. Därför byggdes tingsstugan för Nordals härad år 1647 intill den dåvarande *Mellområda gård* som även var post- och gästgivargård. Detta bidrog i hög grad till att platsen blev traktens kommunikativa och juridiska centrum, kring vilken det senare handels- och Köpingssamhället växte fram.

Det nuvarande tingshuset är byggt 1909 efter ritningar av arkitekten Lars Kellman. Byggnaden är uppförd

Nornan 2.

i nationalromantisk stil vilket bland annat yttrar sig i den grovt huggna granitsockeln, den bara tegelfasaden, det höga mansardtaket täckt med skiffer och de småspröjsade fönstren. Tingshuset tjänar idag som museum och som sammanträdeslokal för kommunen. Bakom tingshuset finns en tidigare stallbyggnad för de resande nämndemännens hästar. Stallet byggdes samma år som tingshuset. I Tingshusparken står även två backstugor som troligtvis uppfördes i början av 1800-talet och som flyttades till platsen i musealt syfte i slutet av 1990-talet. Dessa har restaurerats, delvis med moderna material som cement i grunden och asfaltspapp under taket.

Tingshuset har ett särskilt kulturhistoriskt värde – dels på grund av dess mycket höga arkitektoniska kvaliteter, dels för dess historiska bakgrund då ett tingshus befunnits på platsen i knappt fyra hundra år.

Backstugorna och stallet äger trots sentida förändringar särskilda kulturhistoriska och pedagogiska värden då de kan illustrera livsvillkor för tidigare generationer på Dalbosläätten.

Nornan 4

Fastigheten Nornan 4 omfattar en villa i 1½ plan och ett uthus. Den ligger utmed E45 eller gamla landsvägen, strax söder om tingshuset. Gårdsplanen innehåller en rundel med gatsten. Flera fruktträd och rosbuskar finns, bland annat päron, äpple, krusbär, doftjersmin samt häckar av tuja och syren.

Villan är troligtvis uppförd runt 1905. Den har en sockel i ljusblå spritputs som imiterar utseendet av kvadersten. Fasaden som tidigare varit klädd med eternit består nu av fasspontpanel i ljusgrön kulör. På framsidan har en mycket stor mittsalit byggts till. Där finns även blindfönster på andra våningen. En del snickarglädje i fönsteromfattningar och vindskivor kan ses. Fönstren är bytta. Sadeltaget och frontespiserna är täckta med sexkantiga skifferplattor. På baksidan finns en tillbyggd altan med vitt trästaket, gröna bärande timmerpelare och tak av grå bandplåt. På norra gaveln finns ett tillbyggt burspråk med smal fasspontpanel och stora spröjsade fönster.

Uthuset har tillförts en större byggnadsdel under ett pulpettak. Panelen på det ursprungliga uthuset utgörs av solblekt slammfärgsmålade panel, den nyare tillbyggnaden har en jämnare, smalare panel.

Trots tillbyggnader har villan kvar många kvaliteter, som panelfasaden, den symmetriska fönstersättningen

Nornan 2. Stallet.

Nornan 2. Backstugorna bakom Tingshuset.

Nornan 4, fasad mot gården.

Nornan 4. Spröjsade och munblåsta fönster på uthuset.

Vesperi 2. Handtag på gårdshuset.

Vespern 4. Representativ för 1920-talets större villor med putsade fasader.

Vespern 4. Gårdshus.

Vågen 1. I förgrunden väg E45.

Vågen 1 och Storgatan mot öster, sannolikt 1990-tal. Byggnaden har här skiffertak. Melleruds kommunarkiv.

och skiffertaket. Detta motiverar villans särskilda kulturhistoriska värde. Uthuset har för dess ålderdomliga karaktär ett särskilt kulturhistoriskt värde. Dess väderbitna fasad och gröna jugendspröjsade fönster bör bevaras.

Vespern 4

Fastigheten ligger väster om tingshuset och Vårdshuset på Dal och omges av mestadels villabebyggelse och åkermarker. På tomten med mycket stora lövträd står en villa i 1½ plan med brutet tak. Ritningarna från 1922 signerades av C.A. Hagelberg, och villan uppfördes ett par år senare bland annat av murarmästare Carl Carlsson. Med sina ljusa kulörer och småspröjsade fönster är byggnaden ett mycket gott exempel på 1920-talets villabebyggelse i sten. Tidstypiska element är bland annat knutarna i ädelputs, de spröjsade fönstren, lunettfönstren på gaveln och taklättorna på det brutna taket. Bortsett från byte av entrédörr och några fönster har villan genomgått få förändringar sedan ursprungstiden. Intill villan står ett mindre hus i en våning med inredd vind. Fasaden kläds av liggande fasspontpanel målad med vit oljefärg. Huset har välbevarade spröjsade fönster med munblåsta glas och dörrar i grön panel.

Både villan i spritputs och det mindre huset i vit panel är välbevarade och goda exempel på sin egen kategoriska hantverk och stil. De har därför särskilda kulturhistoriska värden. Villans volym och form bör bevaras. Båda byggnadernas fasadmateriell och fönster bör bevaras. De stora lövträden på tomten har miljöskapande värden.

Vågen 1

Fastigheten är belägen vid korsningen mellan Storgatan och E45, mitt emot tingshuset och Vårdshuset på Dal. Omgivningen utgörs därför av gågator med butiker och förbipasserande trafik. Trevåningshuset i reverterad puts på timmerstomme ägdes ursprungligen av handelsmannen C. W. Gustafsson och uppfördes efter att Jonas Orsas stuga förstördes i en av bränderna 1915. Tidigare har hotell, turistbyrå, veterinär, fiskhall, bageri och restaurangen Gyllene Oxen funnits i byggnaden. Denna är nu exteriört förändrad, bland annat efter att en lägre tillbyggnad och nya fönster tillkommit 2010.

Trots exteriöra förändringar har byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde som en av de äldsta mer stadsmässiga byggnaderna i Mellerud.

Vågen 2

Äldre affärs- och bostadshus som delvis klarade sig under bränderna 1915 men som byggdes om därefter. Sockel i slät betong med små fönster av glasbetong. Den slätputsade fasaden har en orange kulör med vita putsade fönsteromfattningar. Typiskt för tillkomsttiden är frontespisen med brutet tak och balkongräcket i svart smidesjärn. Huset ligger på Storgatan, nära landsvägen, Vårdshuset och gamla apoteket. På baksidan finns tillbyggnader från olika tidsperioder.

Eftersom huset är en av de äldre mer stadsmässiga byggnaderna i Mellerud har det trots byte av takmaterial, fönster och dörrar ett miljöskapande värde, framför allt för Storgatan. Orsaken är att dess frontespis, brutet tak och symmetriska fönstersättning fortfarande är bevarad. För sin relativt höga ålder har den ett kulturhistoriskt värde.

Vågen 2.

Vågen 5

Bankhuset ligger vid korsningen mellan Storgatan och Köpmantorget och uppfördes efter bränderna 1915. Enligt uppgifter från flera hembygdsforskare liksom ArkDes i Stockholm (Sveriges nationella centrum för arkitektur och design) är huset med stor sannolikhet ritat av Ivar Tengbom (1878–1968) som vid denna tid ritade flera bankhus åt just Enskilda Banken. Tengbom räknas som en av Sveriges genom tiderna främsta arkitekter. Huset inrymde från början Enskilda Banken i Vänersborg och därefter Vänersborgsbanken. Det har också varit Landsfiskalskontor och finare privatbostad. När detta skrivs huserar Handelsbanken i huset. Byggnaden är kanske Stortorget's ståtligaste med sockel i grovt huggen kvadersten, slätputsad ljusgul fasad med vita pilastrar, rundbågade fönster och brant valmat tak. Byggnaden har genomgått flera interiöra ombyggnader under 1960- och 80-talet. Handelsbankens hus har ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde eftersom det är en av få bevarade stadsmässiga byggnader som uppfördes efter bränderna 1915. Är byggnaden ritad av Ivar Tengbom är den därmed av ett särskilt arkitekturhistoriskt intresse.

Vågen 5 har enligt obekräftade uppgifter ritats av arkitekten Ivar Tengbom, känd för bland annat Stockholms konserthus.

Köpmantorget med Handelsbankens hus, 1963. I huset till vänster fanns en frisersalong och en cykelaffär. Byggnaden revs 1967 till förmån för Konsums affärshus. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Vägen 7.

Vägen 7

Fastigheten är belägen vid Köpmantorgets västra sida och omges av restauranger, butiker och parkeringar. På fastigheten finns ett affärs- och bostadshus i 2½ plan, uppfört 1917, och två äldre trähus. Affärs- och bostadshuset har en putsad fasad avfärgad i vitt med ljusblå fönsteromfattningar och takfot. Fönstren är bytta till pivåhängda med bågar av vitmålad lättmetall. Andra våningen är försedd med en balkong omgärdad av ett tidstypiskt räcke av svartmålat järn. Det valmade mansardtaket är lagt med hexagonalt takskeffer. Byggnaden har genomgått kraftiga förändringar i form av fönsterbyte och ommålning och är därför långt ifrån sitt ursprungliga utseende. Trots det finns både skiffertaket och balkongräcket kvar, liksom frontespisen vars rundade form är typisk för jugendarkitekturen.

Trots fönsterbyten har byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde, eftersom den i likhet med Vägen 1 och 5 är en av få stadsmässiga byggnader från 1910-talets slut, vilka alla är uppförda i mellan två till tre våningar med putsade fasader och brutet tak. För att karaktären ska bevaras bör den symmetriska fönstersättningen, den putsade fasaden och skiffertaket bevaras.

Melleruds vattentorn fotograferat från bostadsområdet Vespern.

Västerråda 2:5 – Vattentornet

Fastigheten är belägen i Melleruds västra utkant in till gården *Västerrådas* tidigare ägor. Här finns idag ett vattentorn och lågvattenreservoar. Vattentornet byggdes år 1937 och ersatte Melleruds första vattentorn vilket låg på Österrådaplan. Tornet är åttasidigt och uppfört i vitmålad betong. Tanken är klädd med ljusblå plåt och högst uppe finns sexluftsfönster. Vattentornet kallas ibland för *Motståndstornet* med anledning av dess koppling till motståndsrörelsen i Mellerud under Andra världskriget.

Vattentornets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess betydelse för stadsbilden och som landmärke.

Melleruds vattentorn.

Stationssamhället

Korsningen mellan Storgatan och Skolgatan. Bilden åskådliggör bebyggelsen som uppfördes runt sekelskiftet 1900. Bilden är redigerad. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Historik

När *Bergslagsbanan*, Bergslagens Järnväg (BJ), mellan Göteborg och Falun drogs förbi Mellerud under 1870-talet växte ett mindre samhälle runt stationen snabbt upp. Något senare byggdes *Dalslands Järnväg* (DJ) mellan Sunnanå Hamn och Fredrikshald i Norge, vars lokstallar och verkstäder placerades i Mellerud. Detta bidrog till att locka ännu fler järnvägsarbetare. Att sedan en tredje järnväg mellan Arvika–Årjäng och Mellerud invigdes 1928 vilken kom att kallas för *Dal-Västra Värmlands Järnväg* (DVVJ) befäste Mellerud till en knutpunkt för järnvägstrafiken i Dalsland.

I själva verket var stationssamhället till stor del åtskilt från det äldre handelssamhället längre österut med tingshuset och köpmantorget i centrum. De många anställda vid järnvägen och stationen fick förmånliga lån av Österådagårdens ägare Per David Lundgren och kunde därmed uppföra egna hem. Dessa byggdes initialt vid båda sidor av järnvägen men kom snart att växa västerut från lokstallarna, vattenreservoaren och järnvägsstationen. P.D. Lundgren engagerade sig även på flera andra sätt i stationssamhällets utveckling, bland annat genom att anlägga gas- och elektrisk belysning, mejerier och flera småindustrier. Han bekostade även ett vattenverk med vattenledningar till allmänhetens nyttjande, vilket senare blev föregångare till Melleruds köpings vattenverk.

År 1923 upprättades en ny stadsplan av den kände stadsplaneraren Albert Lilienberg vars främsta syfte var att knyta samman stationssamhället med handelssamhället. Detta skedde genom anläggandet av den diagonalt gående esplanadgatan Norra Kungsgatan. Kopplingen till både stationen eller Köpmantorget upplevs idag dock mycket otydlig. Sammanväxningen skedde framför allt under 1930- till 1950-talet, huvudsakligen runt Norra Kungsgatan. Sedan dess har den nya bebyggelsen mestadels utgjorts av förtätningar, både i form av villor, friliggande flerbostadshus och större bostadsområden. Många av Melleruds näringsverksamheter har varit lokaliserade till stationssamhället, exempelvis bryggeriet och mejeriet.

Storgatan med Centrum Cinema och Missionskyrkan, sannolikt runt 1947. Privat samling.

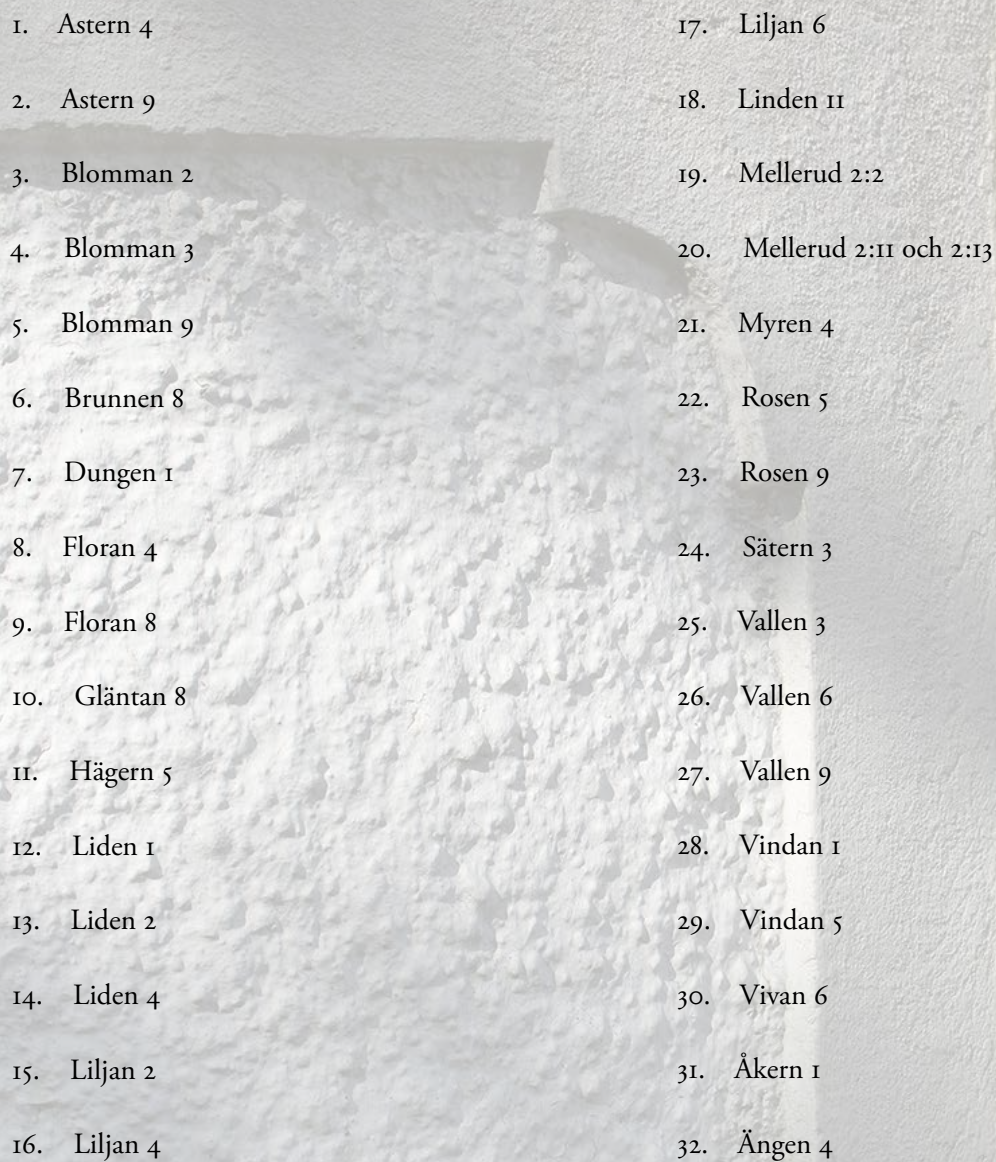
Vy mot öster över stationssamhället med Norra Kungsgatan och den nu rivna Centralskolan längst till vänster. I förgrunden syns Parkgatan och Tvärgatan. Bilden är tagen 1952. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Karaktär

Området består idag endast delvis av egnahemsbebyggelsen från 1900-talets början, uppförda med fasader av puts eller spontad panel. Många av dessa har dock genomgått stora förändringar och få är riktigt välbevarade sedan byggnadstiden. Bebyggelsen är därmed varierad men består till största delen av enbostadshus som tids- och stilmässigt spänner över hela 1900-talet. Gatorna är breda med trottoarer och den kvadratiska eller rektangulära kvartersindelningen från förra sekel-skiftet är bevarad. Gatorna löper således parallellt och vinkelrätt mot järnvägen. Tomterna med prydliga trädgårdar rymmer uppvuxna lövträd, fruktträd och klassiska trädgårdsväxter.

-
1. Astern 4
 2. Astern 9
 3. Blomman 2
 4. Blomman 3
 5. Blomman 9
 6. Brunnen 8
 7. Dungen 1
 8. Floran 4
 9. Floran 8
 10. Gläntan 8
 11. Hägern 5
 12. Liden 1
 13. Liden 2
 14. Liden 4
 15. Liljan 2
 16. Liljan 4
 17. Liljan 6
 18. Linden 11
 19. Mellerud 2:2
 20. Mellerud 2:11 och 2:13
 21. Myren 4
 22. Rosen 5
 23. Rosen 9
 24. Sättern 3
 25. Vallen 3
 26. Vallen 6
 27. Vallen 9
 28. Vindan 1
 29. Vindan 5
 30. Vivan 6
 31. Åkern 1
 32. Ängen 4

Astern 4.

Astern 4 – ungdomsgården från 1974.

Astern 9. Mycket tidstypisk villa i 1920-talsklassicistisk stil.

Astern 9. Ursprungliga hängrännor och stuprör, omsorgsfullt dekorativt utformade.

Astern 4 – Missionskyrkan

Melleruds Missionsförsamlings kyrka ligger vid Storgatan mitt emot Centrumsalongen. Kyrkan uppfördes 1886. Dess arkitektur kan närmast beskrivas som klassicerande, exempelvis för dess rundbågade fönster och tempelgavel vid vapenhusets port. Kyrkan har tidigare haft ett kyrktorn som byggdes 1933. Detta revs 1974 för att ge plats åt den nuvarande ungdomsgården. Tidigare fanns en vaktmästarbostad på kyrkans andra våning. Kyrkan har tilläggsisolerats och fått östergavelns fönster förtäckta. Samtliga fönster var tidigare målade i en ljusgrön kulör. Taket hade tidigare en skivtäckning av plåt som senare ersatts med korrugerad plåt.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av kyrkans historiskt viktiga sociala funktion i samhället. Den exemplifierar den frikyrkliga rörelse som nådde Dalsland under 1870- och 80-talet. Det är viktigt att bevara kyrkans panelfasad, ljusa kulörer, klassicistiska detaljer och stora spröjsade fönsterytor. Den tillbyggda ungdomsgården har – trots att det i sig utgör en förvanskning av kyrkans ursprungliga utförande – vissa arkitektoniska värden som kan sägas vara goda exempel på 1970-talets kyrkoarkitektur med stora fönsterytor och tidstypiska material.

Astern 9

Fastigheten ligger i korsningen vid Skolgatan och Vilhelmsgatan och omges av rektangulära kvarter med breda gator och lummiga villatradgårdar. Bostadshuset är en mycket välbevarad egnahemsvilla uppförd 1923 i klassicistisk stil. Villan har framför allt fungerat som bostad (tidigare flerbostadshus) men har även rymt en frisersalong. Stommen utgörs av timmer med reveterad fasad. Utmärkande drag för byggstilen är bland annat den putsade fasaden i bruten ljusgul kulör med vita foder och knutar, nedervåningens spröjsade tvålufts-fönster och de mer kvadratiska fönstren på övervåningen, den höga frontespisen med lunettfönster och den brutna kinesiserande takformen. En del munblåsta fönsterglas finns bevarade, liksom de ursprungliga hängrännorna. Allra mest utmärkande är den öppna förstuvkisten med vitmålade träpelare med stiliserade kapital.

Byggnaden är en av få mycket välbevarade 1920-talsvillor inom inventeringsområdet och har ett högt kulturhistoriskt värde.

Blomman 2

Villan belägen strax intill P.D. Lundgrens torg uppfördes 1971. Den utgörs av två halvplansförskjutna huskroppar med tre etage. Entrédörren i trä har kraftiga pyramidliknande prismor i tidstypisk stil. Strax intill sitter en exklusiv ytterlampa i blått glas och svart smidesjärn som enligt uppgift tillverkades av en Göteborgskonstnär.

Byggnaden är mycket välbevarad, både exteriört och även interiört där bland annat den ursprungliga köksinredningen finns kvar. Dess höga kulturhistoriska värde ligger därmed framför allt i dess estetiska och arkitektoniska kvaliteter.

Blomman 2.

Blomman 2 – fasad av vit kalksandsten med handgjord ytterlampa i plåt och glas.

Blomman 3

Fastigheten vid Österrådaplan rymmer ett lamellhus i två våningar. Framför fasaden mot Storgatan finns planterade rönnbärsträd och det utskjutande taket skapar en stadsmässig karaktär av gågata. Bottenvåningen har stora skyltfönster mot Storgatan och Österrådaplan. Dessa omfattas av glaserat tegel i ljusbrun kulör medan entréerna är indragna från fasadlivet och omfattas av glaserat mörkbrunt tegel. Ett utskjutande flackt tak av koppar skärmar av den övre våningen. Fasaden över detta, liksom på husets baksida och gavlar, utgörs av rött tegel i kryssförband. Tvåluftsfnstren har förskjutten mittpost. Taket är belagt med rött lertegel.

Byggnaden har i egenskap av sin tidstypiska och välbevarade arkitektur ett särskilt kulturhistoriskt värde. Den har också ett viktigt miljöskapande värde för stadsbilden. Nya Konditoriet, vars verksamhet började 1944 i kvarteret Börsen, är av särskilt lokalhistoriskt intresse.

Blomman 3.

Blomman 9

Byggnaden ligger på Österrådaplan i korsningen vid Storgatan och P.D. Lundgrensgatan och kontrasterar i sin klassicistiska stil tydligt mot den omkringliggande bebyggelsen från mellan 1940- och 1990-talet. Den är uppförd i trä under 1920-talet och fungerade ursprungligen som apotekshus. Under senare tid har det funnits mode-, parfym- och presentbutiker i lokalerna. Det bör dock påpekas att byggnaden inte är i ursprungligt skick utan är kraftigt förändrad, bland annat genom tilläggsisolering samt källarfönster i glasbetong och neder-våningens skyltfönster. Därtill har aluminiumdörrar,

Blomman 9.

Blomman 9.

Brunnen 8.

Dungen 1, framfasad.

en öppen altan mot torget samt takkupor tillkommit. Trots detta går dess äldre ursprung fortfarande att avläsa.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess historia som bland annat apotekshus och butik. Det motiveras också av dess klassicistiska 1920-talsarkitektur vilket har ett stort miljöskapande värde. Dessutom utgör byggnaden torgets äldsta byggnad, vilket ger stadsbilden en djupare historisk dimension.

Brunnen 8

Fastigheten omfattar en villa i 1½ plan och garage. Den ligger centralt i stationssamhället väster om järnvägsstationen. Gatunätet är rektangulärt och gatorna är asfalterade och med trottoarer. Tomterna är relativt stora vilket ger området en luftig och rymlig känsla. Trädgårdarna är lummiga med uppvuxna träd, blommor och buskar.

Villan är uppförd 1932 i nyklassicistisk stil. Sockeln av grå spritputs rymmer liggande källarfönster. Den spritputsade fasaden var ursprungligen målad i en grå kulör. De korspröjsade fönstren är pivåhängda. Dessa har föregåtts av småspröjsade och sidohängda fönster. Fasaden mot gatan har ett tvåsidigt burspråk på nedre våningen, samt en frontespis med småspröjsat lunettfönster och kinesiserande tak. Mansardtaket är belagt med tegelimiterande röd plåt. På fasaden mot tomten syns en inglasad altan som enligt uppgift varit tillbyggd innan år 2004. Över hallen finns en balkong med vitt smidesräcke.

Trots sentida förändringar har huset en tydlig 1920-talskaraktär bevarad. Detta motiverar att det tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde. Viktigt att bevara är den putsade fasaden med ljusa kulörer, lunettfönstret och husets ursprungliga form och volym.

Dungen 1

Fastigheten ligger i kvarteret Dungen i norra utkanten av västra Mellerud nära järnvägen. Omgivningen utgörs av prydlig villabebyggelse med relativt små tomter och trädgårdar med uppvuxna löv- och fruktträd, buskar och perenner. Bebyggelsen är blandad till karaktären och härrör från större delen av 1900-talet. Gatorna är smala och asfalterade. På fastighetens trädgård finns en gång lagd med skiffersten till entrétrappan vilken harmonierar väl med helhetsmiljön. Bostads-

huset uppfördes 1963 av dess nuvarande ägare och är en 1½-plansvilla med förskjutna huskroppar och med garageinfarten inbyggd i husets gavel. Det har vårdats varsamt genom åren och detaljer som till exempel fönster, dörrar, räcken och armaturer förefaller vara i original i stor utsträckning.

Tillsammans utgör villan och den omgivande trädgården en ovanligt välbevarad helhetsmiljö som inte förändrats sedan tillkomsttiden. På grund av detta har fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Floran 4 – Kirbackska gården

Kirbackska gården ligger på Vattenkullen i korsningen mellan Postgatan och Georgsgatan i kvarteren som utgör det äldre stationssamhället. Bebyggelsen i omgivningen utgörs till stora delar av villor och egnahem från 1900-talets början, blandat med utspridda yngre villor och flerbostadshus. Kirbackska gården byggdes år 1880 som bostad åt guldsmeden Ludvig Kirback. Denne emigrerade med sin familj till USA år 1891. Byggnaden består delvis av ett bostadshus som flyttades från Nordkärr, norr om Mellerud. Detta hus ägdes bland annat av riksdagsmannen Anders Eriksson till vilken Ludvig Kirback var måg. Tidigare var dörren på framsidan belägen i andra fönstret från vänster på bilden. I byggnaden bildades även missionskyrkans församling (se *Astern 4*).

Byggnaden är uppförd av timmer på en murad sockel av granit. Fasaden är klädd i liggande pärlspontpanel i bruten vit oljefärg med bruna knutar. En glasad entrédörr centrerad på gatufasaden kantas av symmetriskt placerade fönster med röda bågar, bruna omfattningar samt tempelgavlar med profilsågad snickarglädje. Sadel-taket är lagt med enkupigt lertegel. På baksidan finns en tillbyggnad i form av ett trapphus, och på gården finns även en vinkelformad nybyggnad i en våning uppförd med röd lockpanel.

Kirbackska gården är en av mycket få bevarade byggnader från 1800-talet som finns i Mellerud. Den har därför ett särskilt kulturhistoriskt värde. Byggnaden utgör en typisk högreståndsbostad som ger god möjlighet till förståelse för tillkomsttidens byggnadsstil. För dess historia har byggnaden ett stort lokalhistoriskt värde. Karaktären bevaras genom att panelfasaden, de ursprungliga fönstren med snickarglädje samt takets lertegel underhålls med traditionella färger och material.

Dungen 1, gårdsfasad. Notera de tidstypiska förskjutna huskropparna.

Floran 4 fotograferad från Vattenkullen.

Floran 4, gårdsfasaden.

Floran 8.

Floran 8 – Melleruds gamla bryggeri

Fastigheten ligger vid genomfartsleden Järnvägsgatan och omges därför av både villabebyggelse och mindre biltrafik. Mellan 1880 till 1908 ägdes de föregående lokalerna på platsen av Mariestads Bryggeri. De nuvarande två industribyggnaderna i tre våningar uppfördes 1908 då Melleruds bryggeri började sin tillverkning av den rikskända *Melleruds öl*. Intill står också en förrådslänga som uppfördes 1974. Bryggeriverksamheten upphörde 1959. Idag rymmer industribyggnaderna ett totemuseum.

Industribyggnaderna är uppförda i en för tiden typisk rohbauarkitektur vilken var rådande för liknande industribyggnader i landet, vars främsta gemensamma drag är den nakna fasaden av tegel. De arkitektoniska detaljerna är få och undantagen utgörs av bland annat en utkragad gesims i tegel mellan våningsplanen samt de murade valven över de rundbågade fönstren.

Byggnaderna har estetiska värden, inte minst för stadsbilden i omgivningen. Detta gäller även vyn från Postgatan och Vilhelmsgatan vars bakgårdsliknande karaktär med höga tegelmurar är relativt sällsynt. Som bryggerier kan byggnaderna bedömas ha ett särskilt lokal- och kulturhistoriskt värde, då de kan berätta om

Ovan och nedan: Floran 8.

ortens tidiga näringsliv och framväxt och dessutom varit en viktig arbetsplats.

Gläntan 8.

Uthus på Gläntan 8.

Häger 5 i gul locklistpanel.

Gläntan 8

Vinkelbyggd villa i 1½-plan med snickarglädje, sannolikt uppförd kring sekelskiftet 1900. Den murade sockeln är spritputsad och imiterar kvadersten. Fasaden är klädd i både liggande fasspontpanel och stående pärlspontpanel målad med vit linoljefärg. Fönstren är jugendspröjsade och har kraftiga grå foder med profilsågade överstycken enligt tillkomsttidens ideal. På övervåningen finns flera mycket välbevarade handblåsta fönsterrutor, medan nedervåningen har bytta fönster med bågar av aluminium. Att uppmärksamma är även de äldre vita hängränorna med skarpa hörn och dekorativa kronliknande uppsamlingstrattar. Fastigheten är även bebyggd med en förrådsbyggnad i två plan med eternitfasad och sadeltak täckt med lertegel. Mot gatan har den en mindre tillbyggnad med eternittak. Flera portar av omålad panel vetter mot trädgården.

Villan är trots renoveringar ett för Mellerud relativt unikt exempel på 1890-talets panelarkitektur. Den vittnar om en framväxande mer välbeställd medelklass vars välstånd ofta hade sin grund i den snabbt växande industriella revolutionen. Villan tillmäts av dessa orsaker ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde. Dess kulturhistoriska karaktär bör bevaras genom att underhålla panelfasaden, de profilsågade detaljerna samt de jugendspröjsade fönstren. Förrådsbyggnaden är genom eternitbeklädnaden inte i ett ursprungligt skick, men har å andra sidan en sällsynt välbevarad eternitfasad. Dess munblåsta fönster är fina exempel på en äldre hantverkskvalitet vars uttryck skapar liv åt fasaden. Karaktären kan bestå genom att eternitfasaden bevaras och lerteglet på taket underhålls.

Häger 5

Kvarteret Hägern ligger på östra sidan om järnvägen, mellan industriområdet samt radhus- och villabebyggelsen från 1950- och 60-talet. Villan på fastigheten Hägern 5 med gul locklistpanel och tak av lertegel ligger som den första i raden av flera liknande mindre villor i 1½ plan – de övriga är dock betydligt mer förändrade.

Huset är ett mycket gott exempel på den enklare egenhemsbebyggelse med funktionalistiska drag som uppfördes under 1930- och tidigt 1940-tal. Detta motiverar

husets särskilda kulturhistoriska värde. Viktigt att bevara för att bibehålla karaktären är husets nätta rektangulära form, locklistpanelen med ljusa kulörer, fönsterindelningen, hörnfönstren på nedervåningen och skärmtaket ovanför entrétrappan.

Liden 1

På fastigheten som ligger vid en av Melleruds pampigaste esplanadgator finns ett bostadshus från 1927 med mycket välbevarad exteriör. Det är uppfört i en tidstypisk arkitektur med influenser av jugend och nyklassicism. Småspröjsade jugendfönster på söderfasaden och korsspröjsade tvålufts-fönster omfattas av kraftiga släta fönsterfoder i vit puts som imiterar hörnkedjor. En del handblåsta fönsterglas finns bevarade. Huset har ett valmat, svagt kinesiserande mansardtak med en- och tvåkupigt lertegel. Huset fungerade ursprungligen som bageri. Under senare tid har det utgjort lokal för Rikets Sal. Det har för sin välbevarade fasad och tidigare funktion ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Liden 1.

Liden 2

Tvåplansvilla från sent 1800- eller tidigt 1900-tal uppförd i trä med fasaden omklädd i fibercementskivor. Fasaden mot Järnvägsgatan domineras av en mittställd tillbyggnad i två våningar med fronton upptill. På baksidan samt på gaveln finns ytterligare tillbyggnader. Sadeltaket är belagt med skifferplattor. Profilsågade tak-tassar antyder att villan ursprungligen präglats av snickarglädje och sirlig panelarkitektur. Villan har ett särskilt kulturhistoriskt värde på grund av dess höga ålder.

Före detta butik och bageri, sannolikt uppfört under 1930- eller 1940-talet. Flera fönster och entrépartier med skärmtak och kupollyktor är ursprungliga. Byggnaden är en viktig del i den sammanhängande kulturmiljön som de äldre husen kring Vattenkullen och Esplanadgatan utgör. Den har på grund av dess historia som butik och bageri och för dess bevarade exteriör och läge vid Esplanadgatan ett stort kulturhistoriskt och miljöskapande värde. Allra viktigast att bevara är de breda äldre panelbrädorna, de munblåsta fönstren samt den nuvarande gaveln mot Esplanadgatan (inklusive sockeln av utkragad betong).

Liden 2, före detta bageri och butik.

Liden 2.

Liden 4.

Liden 4 – Templargården

ROGT:s loge i Mellerud startade i början av 1880-talet efter initiativ av fabrikören Ryrfeldt och folkskolläraren Rydén. Ordenshuset invigdes 1885 och ligger på *Vattenkullens* norra sida. Vattenkullen kallades tidigare *Österråda Kulle* och på platsen hittades fornyfynd i form av bland annat bautastenar då vattencisternen för ångloken byggdes 1879. Dessa stenar skall ha använts till att mura sockeln på den äldre delen av huset. Kring sekelskiftet 1900 användes lokalerna också av frikyrkörörelsen. Templargården är kraftigt förändrad och utgörs idag av två byggnadskroppar med sadeltak, i en respektive två våningar. Den äldsta delen i ett plan har väggar murade av kubb och lera som senare klätts med olika material, senast av kalksandsten. Den ursprungliga karaktären är borta och det är idag svårt att uppfatta den lägre byggnadens höga ålder. Sockeln utgörs av brun betong och fasaden av vit kalksandsten med brun panel i västra gavelröset. Fönstersättningen är oregelbunden. Från den ursprungliga Godtemplargården som byggdes av kubb och lera finns inget bevarat.

Templargårdens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess historiska koppling till Vattenkullen och för dess tidigare betydelse för Melleruds frikyrko- och nykterhetsrörelse.

Liljan 2.

Liljan 2

Mindre egnahem nära järnvägen och bryggeriet som troligtvis byggdes kring sekelskiftet 1900. Troligtvis har huset alltid utgjort bostad. Tidigare fanns enligt uppgift ett uthus med spånbeklädnad. Idag finns en yngre förrådsbyggnad på pelargrund med smal lockpanel och handblåsta glas samt en jordkällare. Av husets ursprungliga skick finns inte mycket bevarat efter att huset byggdes om under 1960-talet. Trots det har det ändå ett visst lokalthistoriskt värde för att belysa uppkomsten av stationssamhället. De flesta egnahem som idag finns bevarade i Mellerud är av betydligt större volym. Liljan 2 kan därför tjäna som pedagogiskt exempel på att mindre varianter också förekom.

Liljan 4

Fastigheten ligger alldeles intill Järnvägsgatan i närheten av det före detta bryggeriet och lokstallarna. Trädgården är lummig med berså, löv- och fruktträd. På tomten finns en mindre 1½-plansvilla, troligtvis uppförd kring sekelskiftet 1900. Villan vilar på en kryppgrund i natursten och betong och fasaden har sedan 1960-talet stora gråmålade eternitskivor. Gatufasaden domineras av en glasveranda med burspråk av småspröjsade fönster. Övriga fönster är både nya och ursprungliga tillika o- och småspröjsade. Frontespisen på framsidan motsvaras av en liknande på baksidan som sannolikt också är tillbyggd. På tomten finns ett uthus i slamfärgsmålrad panel, sannolikt uppfört 1934. Dörrarna bildas av liggande pärlspont och de sexspröjsade fönstren är i ursprungligt skick. Den norra gaveln utgörs av en tegelmur putsad med betong vilket antyder att byggnaden varit sammanbyggd med en annan byggnad på tomten bredvid.

Huset är förändrat genom tillbyggnader och byte av fasadmaterial. Dock har den fortfarande flera välbevarade fönster, vilka utgör husets primära materiella värde ur kulturhistorisk synvinkel. Ur kultur- och lokalhistoriskt avseende har huset ett särskilt värde då det avspeglar uppkomsten av Melleruds stationsområde i början av 1900-talet. Uthuset är mycket välbevarat och bidrar stort till fastighetens sammantagna kulturhistoriska värde, och speglar tiden då man varken hade indraget vatten eller el inomhus.

Liljan 6

Melleruds polisstation uppfördes 1963 och ritades av arkitekten Carl Waldenström. De arkitektoniska finesserna utgörs bland annat av rullskift i murningen under fönstren. Entrén omfattas av en hög portal av granit. En rullstolshiss har tillkommit på västra gaveln. På baksidan mot norr har ett lägre garage anslutits. Radiomasten intill uppfördes 1972. Tomten ringas in av ett svart järnstaket med grindstolpar av sten. Polisstationens särskilda kulturhistoriska värden motiveras framför allt av det välbevarade arkitektoniska uttrycket, som präglas av tidstypisk enkelhet och sparsmakade detaljer i tegel och natursten.

Liljan 4.

Liljan 4, uthus.

Liljan 6 – polisstation. Fasaden över källarfönstren är dekorerad genom murning i rullskift.

Linden 11 – den tidigare mejeribyggnaden.

Linden 11 – Frälsningsarmélokalen som byggdes 1938.

Mellerud 2:2 – lokstallarna från 1878.

Mellerud 2:2 – lokstallarna från 1878.

Linden 11 – Gamla mejeriet

På fastigheten finns tre byggnader – ett före detta mejeri, en före detta disponentbostad med kontorsdel samt ett missionshus. Äldst är det tidigare mejeriet som uppfördes under 1930-talet av byggmästaren David Willmont i Mellerud. Detta ersatte dock en tidigare mejeribyggnad från 1921. Mejeriet byggdes till under 1960-talet då det köptes upp av Nordals Mejeriförening. Det lades ned 1991 och lokalen rymmer nu bland annat en secondhandaffär. Den tidigare disponentbostaden med kontorsdel uppfördes under 1940-talet. Missionshuset byggdes 1938 av Frälsningsarmén som 1960 sålde den vidare till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Söderdelen, som på grund av dess pyramidtak kan sägas motsvara kyrkans kor, har kvadratiska tvåluftsfönster och är uppförd i en mer rationell funktionalistisk stil, medan »långhuset« mot norr har sexspröjsade fönster, stiliserade kolonner med kapitäl, tempelgavel och mansardtak i typisk 1920-talsstil.

Det före detta mejeriet, kontors- och disponentbostaden samt Frälsningsarmélokalen har särskilda kultur- och lokalhistoriska värden eftersom de speglar Melleruds näringslivshistoria, den lokala mejeriverksamheten samt en del av den inflytelserika frikyrkliga rörelsen under 1900-talet. Byggnaderna har också stora miljöskapande värden på grund av sina respektive arkitektoniska och karaktärsfulla kvaliteter. För att detta ska bevaras bör byggnaderna underhållas med traditionella material, byggnadsdelar och färger.

Mellerud 2:2 – Lokstallet

Lokstallet som uppfördes 1878 för *Dalslands Järnväg* mellan Sunnanå Hamn och Fredrikshald i Norge är en av Melleruds äldsta byggnader. Dess västra gavel är gulputsad, portarna är utbytta till nya i lättmetall och de låga rundbågevalven har fyllts i med stående panel. På gavlarna mot norr och öster är fönstren igenspikade med röd brädpanel. Sadeltaket är belagt med svart asfaltspapp.

Trots de exteriöra förändringarna har lokstallet ett för Mellerud omistligt historiskt och kulturhistoriskt värde eftersom det är intimt förknippat med stationssamhällets och sedermera köpingens födelse. Värdefulla är även vändskivan för loken framför byggnaden, samt de äldre aggregaten för påfyllning av vatten till ångloken vilka fortfarande hänger under lokstallets innertak.

Linden II – före detta kontors- och disponentbostaden.

Mellerud 2:13. Stationsbyggnaden ritad av Axel Kumlien.

Mellerud 2:11 – Stationshotellet Stinsen, nu ungdomsgård.

Myren 4 – Bergs sjukhem

Bergs epidemisjukhus uppfördes ursprungligen år 1908 i kvarteret Muren men flyttades tio år senare till dess nuvarande plats i kvarteret Myren nära järnvägsstationen. Det kom där att kallas för Bergs sjukhem. Dess gula spritputsfasad och branta valmade skiffertak är karakteristiskt för förra sekelskiftets institutionsarkitektur. Bergs sjukhem gjordes till äldreboende år 1931 och byggdes till 1962 efter en större donation. Idag fungerar den äldre byggnaden som kontor och tillbyggnaden från 1960-talet som korttidsboende. På fastigheten finns även en långa med kontorslokaler samt ett lusthus. Trädgården runt husen har äldre träd som äpple, hästkastanj och lind, vilka bör betraktas som en viktig del av helhetsmiljön.

Bergs sjukhem har ett särskilt kulturhistoriskt värde i egenskap av äldre institutionsbyggnad. Den har även arkitektoniska och miljöskapande värden.

Mellerud 2:13 och 2:11 – *Järnvägsstationen och Stationshotellet*

Melleruds järnvägsstation (2:13) invigdes år 1879 under tiden som Bergslagsbanan mellan Göteborg och Falun anlades. Samtidigt byggdes även järnvägen mellan Sunnanå Hamn i Väneren och Fredrikshald i Norge. De båda järnvägarna korsade Mellerud som därmed blev ett hastigt växande stationssamhälle. Som mest har stationen med tillhörande lokstallar gett arbete åt över fyra hundra anställda. Stationsbyggnaderna längs Bergslagsbanan ritades alla av Axel Kumlien och utfördes i fyra olika storleksklasser. Melleruds stationsbyggnad tillhör den största klassen liksom stationshusen i till exempel Åmål och Trollhättan. Under 1930-talet, efter att en tredje järnväg till Mellerud från Arvika invigdes, byggdes stationen om med bland annat skyddsrum. Samtidigt byggdes också väntsalen till i husets norra gavel. Det nuvarande taket av Grythytteskiffer lades under 1970-talet, då även fönstren byttes ut.

Strax intill stationen ligger det före detta järnvägs-hotellet Stinsen (2:11) som uppfördes strax efter stationsbyggnaden. Den har i omgångar även fungerat som restaurang och nattklubb. Kommunen äger det före detta hotellet sedan 2010 vilket nu fungerar som ungdomsgård. Byggnaden är mycket förändrad.

Melleruds stationsbyggnad har ett omistligt lokalhistoriskt värde, då den speglar det tidiga industriella skede som låg till grund för ortens stora utveckling under 1900-talet. Som en av Bergslagsbanans stationsbyggnader ritad av Axel Kumlien har den även ett särskilt arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde, då den speglar tillkomsten av en av Sveriges viktigaste kommunikationer under den tidiga industrialismen. Det tidigare järnväghotellet har trots sentida förändringar ett särskilt historiskt och pedagogiskt värde då det bidrar till förståelsen av stationssamhället.

Myren 4 – Bergs sjukhem, nu korttidsboende. Till höger syns tillbyggnaden från 1962.

Rosen 5 – Smyrnakyrkan.

Rosen 9, ritad av Hugo Lindblad och uppförd 1955.

Rosen 9. Detaljer på entréporten.

Rosen 9. Detaljer på entréporten.

Rosen 5

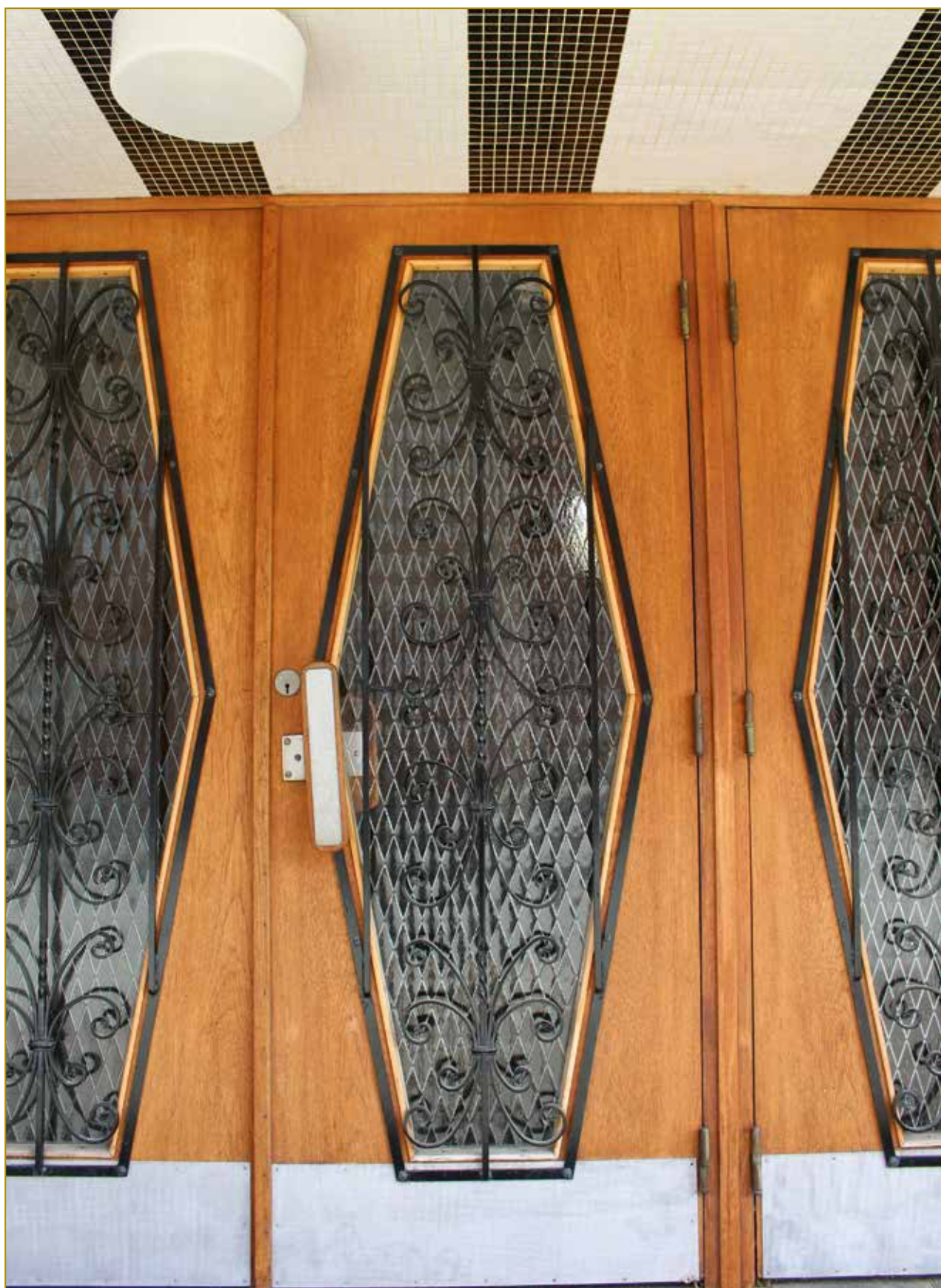
På fastigheten finns två byggnader: ett putsat bostadshus i tre våningar beläget i korsningen Bergsgatan/Storgatan, och en lägre frikyrkobyggnad med entré mot Bergsgatan. Smyrnakyrkan uppfördes 1957 och invigdes av Lewi Pethrus, en av Pingströrelsens förgrundsgestalter. Smyrna i Mellerud var mellan 1927–1933 en utpost till Smyrna i Åsensbruk. Den egna församlingen grundades officiellt 1934, dock hade gudstjänster hållits i ett kapell vid Landsväggsgatan sedan midsommarhelgen 1929. Den nuvarande församlingsbyggnaden har många framträdande arkitektoniska element så som entrépartiet med dörrar av teak, smidesjärn och vattrat glas samt väggar och kolonner av svartvit mosaik. Över fasaden som huvudsakligen utgörs av vit kalksandsten finns stora ljusinsläppande fönsterytor av glasbetong.

Smyrnakyrkan har särskilda kulturhistoriska och arkitektoniska värden eftersom den är ett gott exempel på 1950-talets frimodiga kyrkoarkitektur. Den är en av ortens allra bäst bevarade modernistiska byggnader.

Rosen 9

Vinkelbyggd och påkostad enplansvilla uppförd i rött tegel och med välbevarade träarbeten på dörrar och fönster samt smidesräcken runt tomten. Fastigheten ligger alldeles intill P. D. Lundgrenstorget vilket idag utgör en mindre park med gräsmatta och höga popplar. P. D. Lundgrenstorget anlades 1948 och var under 1950- och 60-talet Melleruds centrum med kommunkontor, brandstation och polis. Villan uppfördes 1955 som en finare privatbostad åt fabrikören Kurt Hellberg, ägare till *Hellbergs Industrier*. Den ritades av arkitekten Hugo Lindblad som bland annat var verksam som arkitekt i Detroit. I dagsläget används villan som tandläkarmottagning. I senare tid har taktäckningen bytts och ventilationstrummorna ovanpå har tillkommit.

Villan har särskilda arkitektoniska samt lokal- och kulturhistoriska värden. Detta motiveras av dess höga konstnärliga exteriöra kvaliteter och för att den tidigare har utgjort bostad åt en betydelsefull person i köpingens näringslivshistoria.

Rosen 5 – Smyrnakyrkans entréport.

Rosen 9. Bakre entrén.

Säteren 3 – Centrumsalongen

Den välkända och för Mellerudsborna viktiga Centrumsalongen, tidigare kallad *Centrum Cinema*, är en tempel-liknande, klassicistisk byggnad med tydliga funktionalistiska drag. Mot den ljusgula putsade fasaden kontrasterar vitmålade pilastrar och dörrromfattningar. Det utskjutande centrerade mittpartiet bildar tempelgavel med joniska pilastrar. Huvudfasaden pryds av sex kupollykter med koppararmar. En viktig detalj att värna om är de krökta gråvita balkongräckena i betong på var sida om entrépartiet. Biografen invigdes 1935 och ritades av arkitekten Gotthard Gillermo från Göteborg. Interiören med röda sammetsstolar från Gemla Möbelfabriker är mycket välbevarad.

Biografen har mycket höga värden av såväl kulturhistorisk som arkitektonisk och miljöskapande art, bland annat för dess arkitektoniska uttryck som enkelt kan beskrivas som en blandning av funktionalism och klassicism. Biografen är också av ett stort lokalthistoriskt intresse då den under lång tid fungerat som en mycket viktig mötesplats för ortens befolkning.

Vallen 3

Villa i 1½ plan uppförd 1933 i nyklassicistisk stil. Byggnaden ligger vid korsningen Parkgatan och Norra Kungsgatan. Från början var byggnaden inredd med två lägenheter med separata ingångsdörrar. Den spritputsade fasaden har tidigare varit gul med bruna detaljer. Några av de typiska två- och trelufts-fönstren med vita bågar har bevarade valsade fönsterglas som är viktiga att värna om. Karakteristiskt för villan är bland annat de putsade hörnkedjorna som bär upp stiliserade tempelgavlar, och entréportiken med toskanska kolonner. Sadeltaket är lagt med tvåkupigt lertegel och bryts av en frontespis med spira på taknocken. I trädgården finns äldre fruktträd och två par grindstolpar. I egenkap av en av Melleruds bäst bevarade villor har den ett högt kulturhistoriskt värde.

Säteren 3. Centrumsalongen ritad av arkitekten Gotthard Gillermo, invigd 1935.

Ofta har de små detaljerna stor betydelse för byggnadens karaktär. Här ses tidstypiska ytterlampor.

Vallen 3 är en påkostad och välbevarad villa i kvardröjande nyklassicism.

Vallen 3 – förstuvist med kolonner och en glasad entrédörr.

Vallen 6

Flerbostadshus i två våningar uppfört 1947 som tidigare rymt en frisersalong i nedre våningen. Garaget intill uppfördes 1967. Flerbostadshuset är något förändrat – bland annat målades fasaden av spritputs om i en blå kulör år 2008. Entrédörren är inte heller ursprunglig. Som helhet speglar dock byggnaden fortfarande mycket av 1940-talets stilideal, bland annat på grund av fasaden som inte tilläggsisolerats, de välbevarade fönstren, balkongen med sinuskorrugerad plåt, källartrappan med järnräcket vid västra gaveln och sadeltaket med tvåkupigt lertegel. För den ålderdomliga karaktären gör även den bevarade grusinfarten på baksidan mycket, liksom skifferstenen framför huset. I trädgården finns äldre fruktträd som är av betydelse för fastighetens kulturhistoriska karaktär.

Som ett av i Mellerud få flerbostadshus med en välbevarad ursprunglig karaktär har huset med tillhörande trädgård ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Vallen 6.

Vallen 9

Vallen 9 i rött tegel utgör den tidigare brand- och polisstationen samt det tidigare kommunhuset. Byggnaden uppfördes under 1940-talet då P.D. Lundgrenstorget utgjorde Melleruds centrum. 1965 flyttade polisstationen till sin nuvarande lokal, 1970 flyttade kommunkontoret till Köpmantorget och 1982 flyttade till slut brandstationen till lokalen på Järnväggsgatan. Mellan 1977–1981 fanns en arbetsförmedling på övervåningen. Byggnaden fungerar nu som skollokal och butik. De tidigare garageportarna för brandbilarna har byggts igen med stående lockpanel (för jämförande bilder, se P.D. Lundgrens torg). Sadeltakets tvåkupiga lertegel finns bevarat. Intill huvudbyggnaden står ett högt murat sexsidigt slangtorn vars luckor är igenspikade med brädpanel.

Byggnaden i kvarteret Vallen 9 kan anses representativ för 1930- och 1940-talets smalkhus med fasader av tegel. Byggnadens höga lokal- och kulturhistoriska värde motiveras främst av dess historia och tidigare funktion. Eftersom det höga slangtornet och de tre garageportarna finns bevarade och är väl synliga är byggnadens historiska funktion fortfarande tydligt läsbar. Detta är viktigt att bevara inför framtiden.

Vallen 9 och 10.

Vallen 9 – slangtornet.

Vindan 1

Bostadshus av trä uppfört före 1909. Byggnaden ligger vid Vattenkullen mitt emot *Kirbackska gården*. Enligt uppgift låg ingången tidigare mot Postgatan, men är numera placerad mot Georgsgatan. Taktassarna bär spår av snickarglädje. De flesta fönstren har bytts och sadeltaket är nu täckt med betongtegel. En inglasad altan byggdes till 2005. På fastigheten finns även ett uthus i röd panel med en murad skorsten, samt ett garage i vit panel uppfört 1988. Komplementbyggnaderna bedöms inte äga några särskilda kulturhistoriska värden.

Trots att huvudbyggnaden från sekelskiftet 1900 är förändrad bedöms den ha särskilda kulturhistoriska värden för sin höga ålder. Stående mitt emot *Kirbackska gården* nära Vattenkullen har den även ett miljöskapande värde. Viktigt att bevara är panelfasaden, de småspröjsade fönstren och de dubbla skorstenarna mitt på taknocken.

Vindan 1.

Vindan 5

Huset är en äldre Dalslandsstuga, troligtvis uppförd under 1830-talet. Från 1885 tjänade huset under några år som lokal åt Johannes Henrikssons privata skola, vilken även gett namn åt den förbipasserande Skolgatan. Huset är byggt i timmerkonstruktion och är klätt med stående slamfärgsmålade lockpaneler. Flera äldre detaljer och byggnadsdelar finns bevarade, bland annat fönstren med äldre spröjs (troligtvis 1920-tal), baldakinen med snickarglädje över entréporten, taksiffret och den murade skorstenen. Strax framför ingången finns ett par äldre huggna grindstolpar i granit. På baksidan finns en större sentida tillbyggnad i form av en inglasad altan. På gården finns även ett garage i röd locklistpanel och en visthusbod som uppfördes 1975.

Trots samtliga till- och komplementbyggnader bedöms byggnaden ha ett högt kulturhistoriskt värde eftersom byggnaden sannolikt är den äldsta inom Melleruds tätort, och för att den tidigare utgjort en privatskola som varit viktig i Melleruds tidiga historia.

Vindan 5 – tidigare Johan Henrikssons privata skola.

Vivan 6

Fastigheten är centralt belägen intill P.D. Lundgrens torg och omfattar en villa 1½ plan och ett nybyggt garage. Villan är sannolikt uppförd under 1920-talet. Karakteristiskt för stilen är de stora spröjsade fönstren, och det valmade taket. Ett burspråk, en frontespis och ett

Vivan 6.

trapphus kom troligen till vid en omfattande ombyggnad runt 1946 eller därefter. Fasaden är i dagsläget putsad men kan ursprungligen ha varit klädd med träpanel. Huset är välbevarat och har bland annat kvar många av de ursprungliga fönstren med munblåst glas, liksom skifferplattorna på taket.

Strax intill finns ett garage som uppfördes år 2012. Det är uppfört i en modernistisk stil, byggt på betonggrund och har en fasad av polymerkomposit med en yta av krossad natursten. Innan detta nya garage uppfördes fanns det en liknande byggnad på samma plats.

Fastigheten har för den mycket välbevarade villan ett särskilt kulturhistoriskt värde. Viktigt att bevara inför framtiden är de ursprungliga fönstren, den ljusa putsade fasaden och skifferplattorna på taket.

Åkern 1 intill den så kallad Cirkusplatsen där ett hotell och en teaterbyggnad planerades uppföras enligt stadsplanen från 1923.

Åkern 1

Byggnaden utgör Melleruds köpings äldsta hyreshus och uppfördes 1928 intill den nuvarande Cirkusplatsen. Platsen skulle enligt Albert Lilienbergs stadsplan från 1923 rymma ett forum med teater och hotell. Detta kan förklara byggnadens stadsmässiga fasad. Formspråket är symmetriskt, svagt klassicerande och ger ett rustikt intryck, bland annat på grund av den grova spritputsen på fasaden och det branta mansardtaket. Mittpartiet

med frontespis är detaljrikt utförd med mönster av slät puts samt balkongräcken i smidesjärn.

Fastigheten omfattar även flera större attefallshus. Från gatan eller Cirkusplatsen märks dock inte dessa, varpå byggnadens stora miljöskapande värde inte går förlorat. Byggnaden har trots byte av fönster ett stort arkitektoniskt och miljöskapande värde. I egenskap av köpingens äldsta hyreshus har den ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ängen 4.

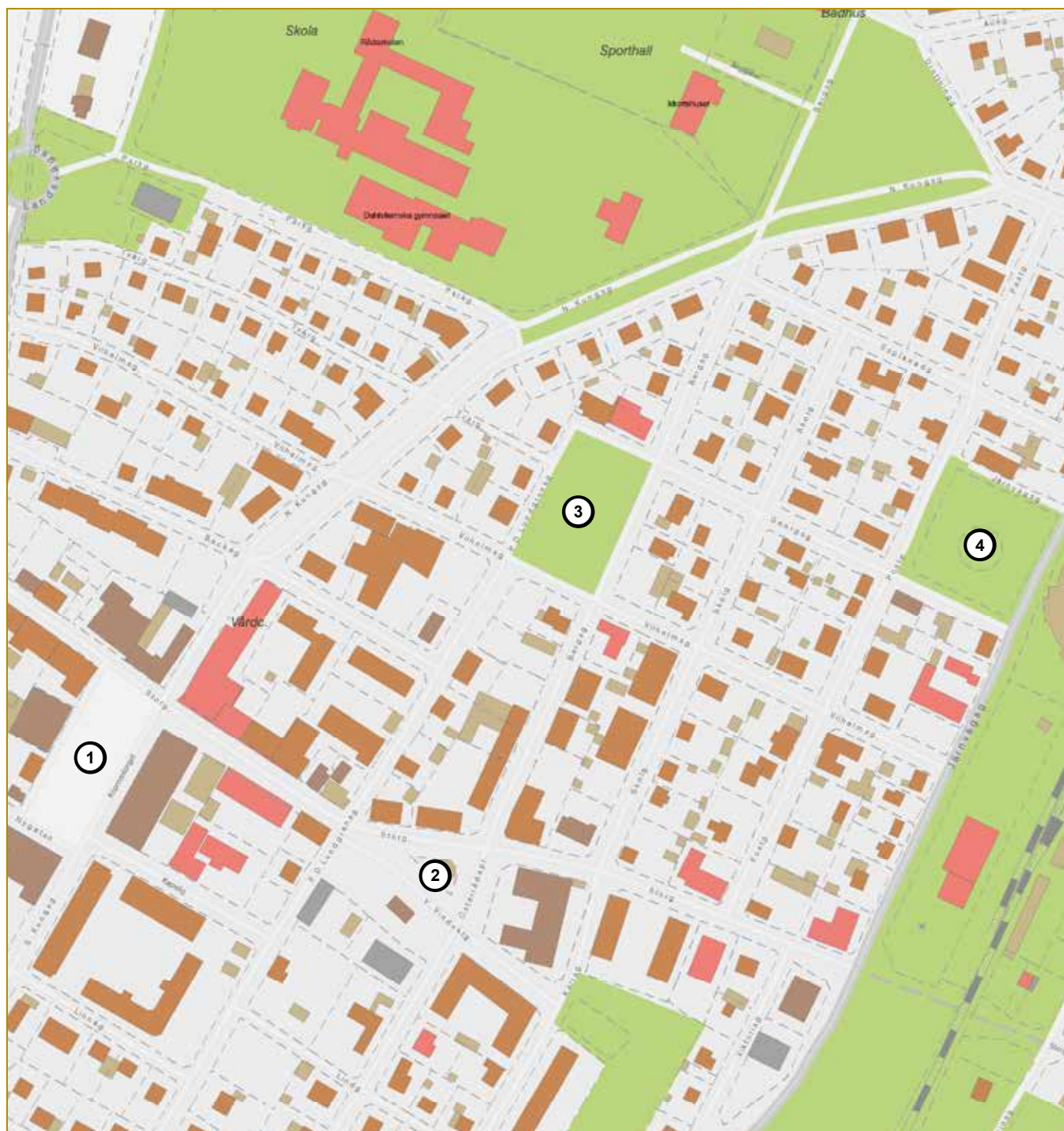
Ängen 4

Huset ligger intill Kyrkogatan i Melleruds norra del. Trädgården rymmer gott om stora fruktträd, syrén och lönnhäckar och kantas av stora lindar mot vägen.

Huset är sannolikt uppfört under 1920-talets början. Det har en sockel i grå spritputs. Fasaden har liggande ömsom stående fasspontpanel i en kulör med mörkgula knutar och fönsterbågar. De stora småspröjsade fönstren är karakteristiska för stilen, liksom burspråket på södra gaveln. Detta har ett tak av svart bandplåt. Typiskt är också det brutna kinesiserande taket, vilket dock är täckt av svarta betongpannor. Flera ursprungliga fönster finns bevarade. Hallen är tillbyggd innan nuvarande ägare flyttade hit 2010, liksom takkupan. Då var också fasaden klädd med eternitplattor. Vid ingången till tomten finns en smidd grind med välbevarade grindstolpar i granit. På fastigheten finns också ett uthus i liggande träpanel med svarta dörrar, vita knutar och korrugerad svart plåt på pulpettak. Detta tros vara uppfört under 1900-talets första hälft.

Huset har, trots flera förändringar, kvar mycket av en tidstypisk karaktär vilket ger det ett särskilt kulturhistoriskt värde. Det är viktigt att dess spröjsade fönster bevaras, liksom så mycket så möjligt av den ursprungliga kinesiserande takformen.

Platser och torg

1. Köpmantorget
2. Österrådaplan
3. P.D. Lundgrens torg
4. Vattenkullen

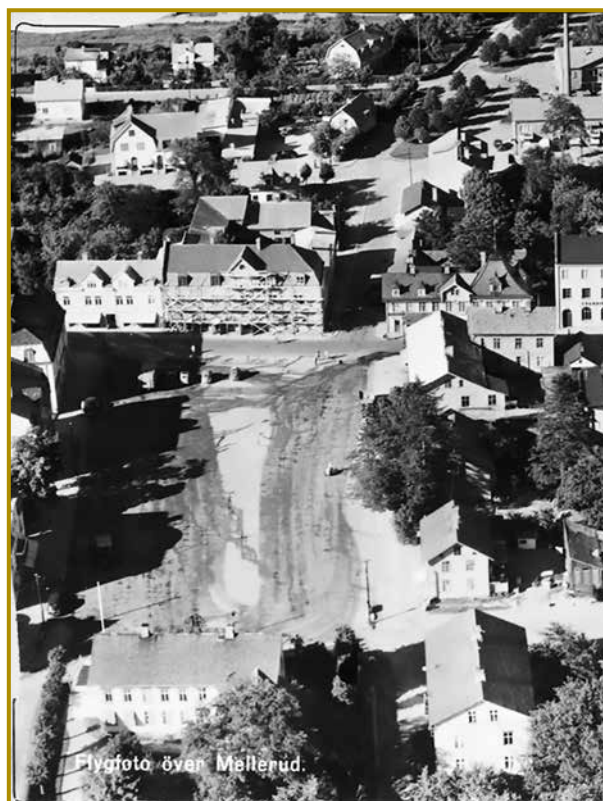

Köpmantorget, sannolikt runt 1900. Fotograf: V. A. Deshayer. Vänersborgs Museum.

Köpmantorget

Från 1791 och hundra år framåt skedde en betydande del av handeln i Holms socken på Sunnanå Marknad. När denna stängdes 1892 var orsaken att de styrande i socknen ville koncentrera handeln till Köpmantorget. Åtgärden lyckades och torget blev ett verkligt handelscentrum med både butiker och torghandel av livsmedel, textilier och andra varor. Inte minst handlades det med kreatur som kor, grisar och hästar. Detta skedde ändå in på 1950-talet. Bland de tidigaste butikerna kan bland annat en charkuteriaffär, köttaffär, speceriaffär, vin- och sprithandel, bokhandel, skräddare- och klädeshandel nämnas. Torget har även använts för andra ändamål än handel. Under unionskrisen mellan Sverige och Norge användes torget som exercisplats, och när fotbollen senare blev populär fungerade torget som provisorisk spelplan.

De tre bränderna som härjade 1915 ödelade en stor del av torgets bebyggelse, men nya byggnader i sten uppfördes kort därefter och torget behöll sin funktion som handels- och marknadsplats. Under 1920-talet dränerades torget och när bilismen gjorde sitt intåg under 1950-talet användes det till parkering. Torget iordningställdes och asfalterades år 1956. Den första fontänen tillkom 1958. Under 1960-talet drabbades Mellerud liksom många

Flygfoto över Köpmantorget, 1952. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Fontänen på Köpmantorget fylls år 1958. Till vänster syns fastigheten Kransen 11.

Köpmantorget 1944, vy mot norr. Privat samling.

Köpmantorget med fontänen, sannolikt 1950-tal. Fotograf okänd. Handkolorerat foto, Vänersborgs Museum.

Köpmantorget, vy mot söder.

Köpmantorget sittbänkar och planteringar.

övriga svenska samhällen av att delar av stadskärnorna revs till förmån för större handels- och servicelokaler. Torgets norra del med sittbänkar, fontän, trädplanteringar och gatusten utformades 1983. Idag är torget en vital del av stadens handels- och kulturliv. Bland annat har folkfesten Kanalyran sedan femtio år hållits på torget.

På grund av att Köpmantorget är en viktig plats med central betydelse för Melleruds historia och utveckling tillmäts det särskilda kulturhistoriska värden.

Österrådaplan, vy mot väster. Sannolikt 1960-tal. Fotograf okänd. Foto: Vänersborgs Museum.

Österrådaplan

Fram till 1932 stod Österråda gård ungefär vid det nuvarande gatuköket. Till gården hörde stora markarealer och den var därför en av de mest betydande lantegendomarna i trakten. Från 1894 fram till sin död 1931 ägdes gården av Per David Lundgren. Genom att sälja av stora delar av gårdens ägor till såväl offentliga aktörer som privatpersoner bidrog han till att främja både det lokala näringslivet och en växande orsbefolkning. På platsen har bland annat även ett epidemisjukhus, mejeri och ett vattentorn funnits. Österrådaplan kallas fortfarande för »busstorget« på grund av den busstation som tidigare låg på platsen. Busstationen revs år 1972.

Österrådaplan tillmäts ett visst kulturhistoriskt värde främst för dess namn som påminner om en av Melleruds viktigaste lantegendomar vars siste ägare hade mycket stor betydelse för Melleruds utveckling. Platsen har förblivit relativt glest bebyggd under köpingens historia och som en av få centrala öppna platser förtjänar den att lyftas fram.

P.D. Lundgrens torg

Torget är uppkallat efter Melleruds välgörare Per David Lundgren som var den siste ägaren till Österråda gård. Det hette tidigare Kotorget eftersom det då var en inhägnad och marknadsplats för kreatur. 1948 ställdes torget i ordning med grusade gångar, blommor och planteringar. Fram till 1960-talets slut betraktades

Österrådaplan, sannolikt 1950- eller 60-tal. Busstationen revs 1972.

Österrådaplan, sannolikt 1950- eller 60-tal. Notera Apotekshuset och den tidigare reklampelaren. Privat samling.

Storgatan och den västra delen av Österrådaplan.

Österrådaplan, vy mot söder. Österrådegården stod troligtvis vid gatuköket bakom pressbyråns kiosk.

torget som Melleruds centrum. Byggnaden i torgets norra ände (Vallen 9 och 10) inhyste både kommunhus, brandstation och polisstation. En tid fanns även en bad- och tvättanstalt i huset. Polisstationen flyttade till nya lokaler 1965 och kommunhuset flyttade till det nybyggda Börsenhuset vid Köpmantorget år 1970. 1982 fick brandstationen nya lokaler vid Järnvägsgatan. Idag har P.D. Lundgrens torg karaktären av en park med gräsmatta, stenbeläggning och höga skuggande lövträd. Vid fontänen som står oanvänd växer rhododendronbuskar. Ett par sittbänkar finns att tillgå, men grönytan som torget utgör är relativt gles på nyttjare. År 2014 hölls en musikfestival på torget.

P.D. Lundgrens torg har som ett centralt och tillgängligt grönområde i Mellerud höga miljöskapande värden. Torgets kulturhistoriska värde motiveras av dess historiska och mångfacetterade betydelse för Mellerud.

Vattenkullen

Vattenkullen kallades tidigare Österrådakullen då den tillhörde Österråda gård. I samband med järnvägens etablering i Mellerud under 1870-talet grävdes

P.D. Lundgrens torg 1956. Fotograf okänd. Vänersborgs Museum.

P.D. Lundgrens torg, sannolikt 1950- eller 1960-tal. Okänd fotograf. Vänersborgs Museum.

P.D. Lundgrens torg.

en vattencistern ned i jorden med syfte att förse ångloken i lokstallarna strax nedanför med vatten. Under grävningen hittades fornyfynd på kullens sydvästra sida mot Vänern. Bland annat hittades en hollyxa, bitar av brända människoben och lerkärl samt en bronsspets. Fynden kan indikera att kullen en gång varit en kultplats. År 1919 planterades kullen men cisternen fanns likväl kvar. Den grävda gropen fylldes igen år 1957. Idag är Vattenkullen grästäckt och kantas av höga lövträd och sittbänkar.

P.D. Lundgrens torg.

Vattenkullen är intimt förknippad med järnvägens tillblivelse i Mellerud, vilket i sig var en tändande gnista till ortens expansion. Dess läge alldeles i närheten av lokstallarna underlättar förståelsen för ånglokens och

järnvägens tekniska förutsättningar. Vattenkullen har därför ett stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde. För dess höga lövträd, läge och utsikt kan platsen också anses ha stora miljöskapande värden.

Holkyxan av brons som hittades på Österråda kulle och överläts till Vänersborgs Museum 1886. Foto: Vänersborgs Museum.

Utsikt från Vattenkullen, vy mot nordväst.

Vattenkullen, vy mot sydöst.

Efterkrigstidens bostadsbebyggelse

Historik

Under 1950-talet var Sveriges bostadsbyggande inne i ett intensivt skede. Eftersom landets industrier och infrastrukturer hade klarat sig undan andra världskrigets förstörelse var det i jämförelse med andra europeiska länder relativt okomplicerat att bygga nya bostäder. På grund av förmånliga räntelättnader som gjordes i slutet av decenniet blev det ännu mer lönsamt att bygga småhus. I genomsnitt byggdes omkring 16 000 småhus om året i form av friliggande villor, kedjehus och radhus. Småhusen eller egnahemmen såldes i regel som fabriksstillverkade via annons och uppfördes ofta i sammanhängande områden i tätorterna. Arkitekturmässigt tedde de sig betydligt mer modernistiska jämfört med föregående decenniers stugliknande ideal. Den nya husstilen hade en amerikansk förebild som bland annat kom till uttryck genom förskjutna huskroppar och fria planformer. Den kraftigt växande bilismen gjorde också att villans attraktivitet ökade tack vare att bilen gjorde det lättare för människor att snabbt kunna ta sig till bostadsområden utanför stadskärnan.

Även Mellerud expanderade i hög takt med nya bostadsområden under denna tid. Framför allt var det området öster om järnvägen som exploaterades, men även kvarter norr och söder om det gamla handelssamhället nybyggdes. Marken som togs i anspråk var till stor del jordbruksmark som hörde till gårdarna Fagerlid, Erlandsrud eller Hassle. Enstaka flerbostadshus uppfördes men framför allt var det villor som byggdes, både som självbyggen och av lokala byggmästare som Bertil Johansson, Ivar och Tage Pettersson eller David Willmont. Flera av villorna ritades av arkitekter verksam i bland annat Dalsland, Värmland och Bohuslän: Carl Waldenström, Hugo Lindblad och Tage W. Alexandersson med flera.

Karaktär

Gatunätet i kvarteren med bostäder på den västra sidan om järnvägen som uppfördes mellan 1930- och 1960-talet följer i huvudsak det gamla handelssamhällets rutnätsmönster. 1950-talets planeringsideal med svagt böljande gator lämpade sig väl för anpassningen till den dåvarande järnvägen mot Dals-Rostock vilken löpte parallellt med nuvarande Dalslandsgatan. Gatorna är asfalterade och de flesta är försedda med trot-

toarer. Bebyggelsen utgörs i huvudsak av villor i ett eller 1½ plan med källarvåning uppförda under 1950- och 60-talet. De är byggda i lösvirke och har fasader av rött eller gult tegel. De mest välbevarade husen har tidstypiska fasadelement som socklar och trappor i betong, solbänkar eller vindskivor av kopparplåt, målade lockpanel, dörrar och fönsterbågar av oljat eller färgsat trä och smidda staket längs tomtgränsen. I området finns även flerbostadshus uppförda i samma stil, liksom ett fåtal mindre egnahem från 1900-talets första hälft med fasader av träpanel. I området finns även enstaka enplansvillor i 1980-talets »bungalowstil«.

På den östra sidan om järnvägen är kvartersindelningen något mindre symmetrisk. Fagerlidsgatan och Odengatan har en svagt böljande dragning, och detta kan tänkas bero på 1950-talets planeringsideal snarare än på topografiska förhållanden. Gatorna är asfalterade och försedda med trottoarer. På vissa gator är samtliga villor placerade på samma sätt med endera gaveln eller långsidan mot gatan. På vissa gator förekommer båda varianter. Villorna har i regel egen garageinfart, endera i husets källare eller i gaveln på markplan. Villorna är uppförda i ett eller 1½ plan med källarvåning. De är byggda i lösvirke och har som regel fasader av rött eller gult tegel, ofta räfflat. Vanligt förekommande material eller fasadelement är även här betong, kopparplåt, målade lockpanel, oljat eller färgsat trä.

Villorna omges av prydliga trädgårdar med lövträd, fruktträd och perenner. De något senare uppförda villorna har den för 1960-talet typiska »underhållsfria« växtligheten med gröna buskar och träd som tuja, ädelgran eller rhododendron. Ofta harmonierar denna väl med bostadshusets material och kulörer. Staket av trä eller smidesjärn är ett vanligt inslag runt tomtgränserna som tillhör husen från 1950- och 1960-talen. De har ofta en varierad utformning och är en viktig del av den arkitektoniska såväl som kulturhistoriska helheten. Detta gäller även markbeläggningen som ofta består av cement, sjöstensbelagda plattor eller skiffer.

Västra centrum med Melleruds vattentorn i bakgrunden. Bilden är tagen runt 1960. Privat samling.

Vy mot öster från Melleruds vattentorn, cirka 1955. Privat samling.

Linnégatan, vy mot öster.

Korsningen mellan Linnégatan och Södra Kungsgatan.

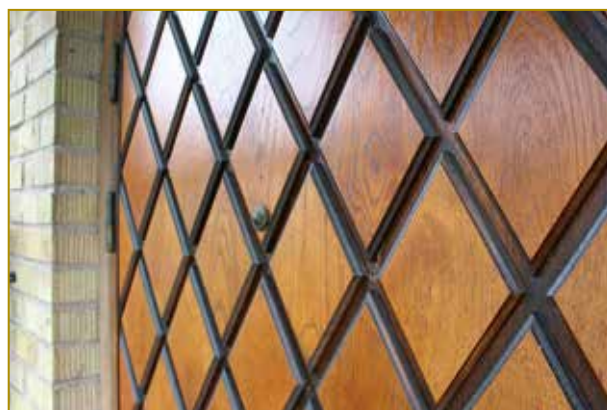
Kapellgatan, vy mot väster.

Odengatan, vy mot söder.

Armatyr, kvarteret Älvan.

Entrédörr, kvarteret Näcken.

Rabatt, kvarteret Huldran.

Lindgatan, vy mot väster.

Trappräcke, kvarteret Gården.

Gården 10 vid Österrådaplan.

Fasad, kvarteret Björnen.

Fasad, kvarteret Forsen.

Trottoar och slipers, kvarteret Björnen.

Entréparti, kvarteret Skatan.

*Bakgrundsbild: Entrédörr, kvarteret Forsen.
Nästa sida: Stenläggning, kvarteret Björnen.*

Entréparti, kvarteret Muren.

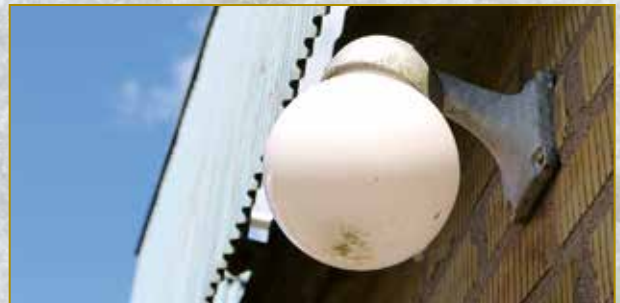
Ovan och nedan: Smidda staket i järn, kvarteret Skatan.

Entrédörr, kvarteret Duvan.

Ytterlampa i vattnat glas, kvarteret Trasten.

Ytterlampa, kvarteret Duvan.

Skärmtak med fris, kvarteret Björnen.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter Efterkrigstidens bostadsbebyggelse, Västra Mellerud

1. Aspen I	9. Strömmen II
2. Aspen 6 och 8	10. Strömmen 17
3. Enen 5 och 6	11. Strömmen 18
4. Näcken 17	12. Strömmen 19
5. Näcken 18	13. Västerråda 2:II
6. Näcken 20	14. Älvan II
7. Näcken 22	15. Ängen 6
8. Näcken 28	16. Kvarteren Forsen och Musslan

Aspen 1

Flerbostadshus i 2½ våningar uppfört omkring 1950. Huset ligger på Norra Kungsgatans västra sida och omges av flerbostadshus, villor och Melleruds grundskolor och gymnasium. Gatorna är asfalterade och kantas av planterade lövträd.

Ett tidstypiskt smidesstaket avgränsar gården som mestadels utgörs av mindre gräsytor, enstaka träd och buskar. Bostadshuset har en källarvåning med bland annat skyddsrum vilket är typiskt för 1940-talets flerbostadshus. Den ursprungliga fasaden av gult tegel är bevarad, liksom entréportens omfattning av utkragat tegel i rullskift. Balkongerna har nya skyddsräcken i aluminium med korrugerad plåt men bakom dessa finns fortfarande bevarade smidesräcken. Söderfasaden mot garageinfarten har ett tresidigt burspråk med tak av röda betongpannor.

Trots att även entréporten, fönstren och takpannorna har bytts tillmöts byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde eftersom mycket av dess ursprungliga form och stil fortfarande är tydlig.

Aspen 6

Fastigheten ligger norr om handelssamhället i de kvarter kring Parkgatan och Tvärgatan där delar av handels- och stationssamhället växte samman. Bostadshuset är uppfört under 1940-talet och exemplifierar tydligt en anspråkslös form av egnahemsbebyggelse som var vanlig under tiden. Byggnaden har en sockel av grå eller slammad betong med både nya kvadratiska samt äldre liggande tvålufts-fönster. Källarutrymmet nås via en lucka under entrétrappan. Entrédörren skyddas av ett för hustypen typiskt utskjutande skärmtak. Fasaden är klädd av grå eternitplattor. Tvålufts-fönstren utan spröjs har bevarade fönsterkarmar i vit kulör. På taket finns tvåkupigt lertegel samt ursprungliga stuprör bevarat.

Aspen 6 tillmöts särskilda kulturhistoriska värden. Byggnaden är till väsentliga delar bevarad vad avser form, material och kulörer och är därför ett gott exempel på den enkla egnahemsbebyggelse som var vanlig i Sverige under 1930- och 1940-talet.

Ovan och nedan: Aspen 1.

Aspen 6 närmast i bild.

Enen 5.

Enen 5 och 6

Gatunätet är rektangulärt men inte helt linjärt, gatorna är smala och asfalterade utan trottoar. Tomterna är smala och husen är belägna tätt ut mot gatan. Många av villorna i kvarteret Enen längs med Tvärgatan är uppförda under 1950-talet i samma stil och utförande: i 1½ plan med källarvåning, entrén vid gatufasaden, balkong på gaveln och ett kraftigt lutande sadeltak. Många av dessa har förändrade fasader men är formmässigt relativt bevarade. Enen 5 och 6 (uppförda 1955) har trots vissa förändringar en del av den ursprungliga karaktären bevarad. Villorna har ett särskilt kulturhistoriskt och pedagogiskt värde då de kan exemplifiera hur flera övriga hus på gatan såg ut i ursprungligt skick.

Enen 6.

Näcken 17

Fastigheten ligger på Linnégatan. Fastigheten, som ligger vid Linnégatan, omges av flera bevarade 1960-talsvillor i samma stil. Fastigheten, både hus och tomt, har förändrats med tillbyggnader under senare tid. Detta påverkar dock inte dess miljöskapande värde för Linnégatan. Huset är en villa i 1½ plan med en vit sockel och en fasad av gult tegel. De vita tvåluftsfönstren med ursprungligt virke kantas av bruna fönsterluckor. Entrétrappan i vitmålad betong framför den tidstypiska entrédörren med rombornamentik skyddas av en utskjutande förlängning av sadeltaket. Växtligheten med löv- och barrbuskar liksom det svartmålade staketet framför är typiskt för 1960-talets villaideal.

Huset har genom sin välbevarade gatufasad ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde.

Näcken 17.

Näcken 18

Tomten mättes upp och avstyckades redan 1932 men ritningarna till den nuvarande villan är daterade till 1953. Huset kan beskrivas som en mycket tidstypisk

Näcken 18.

Näcken 18.

1½-plansvilla med källarvåning: grå sockel med liggande fönster, rött fasadtegel, kvadratiska fönster, balkong på gaveln med sinus-korrugerad plåt och ett brant tegelklätt sadeltak och en skorsten. Entréporten har omfattningar av verblendertegel i rullskift och skyddas av ett skärmtak av gul glasfiberplast. Stentrappan kantas av ett svart järnräcke. Flera tidstypiska växter finns bevarade. Villans baksida är tillbyggd med en altan.

Huset har för sin bevarade ursprungliga karaktär ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Näcken 20.

Näcken 20. Samtida byggnader och växter harmonierar ofta väl med varandra.

Näcken 22.

Näcken 22. Handtag av mässing.

Näcken 20

Den låga enplansvillan med fristående carport byggdes våren 1983 och har inte förändrats sedan dess, förutom en altan på baksidan som tillkommit. Huset är ett gott exempel på den amerikanskinspirerande trenden med enplansvillor i »bungalowstil« som blev populär i Sverige i slutet av 1970-talet. Typiskt för stilen är bland annat de konsekvent bruna och mörka nyanserna. En loggia av stående brunt resvirke med utskjutande tak leder in till entrén. Tvåluftsfönstren är indragna från fasadlivet. Bredvid entrédörren finns ett enkelt burspråk med fönster och stående panel. Det valmade sadeltaket är stilriktigt lågt och lagt med bruna betongpannor. Till den sammanhängande helheten bidrar även infartens markplattor med slipad sjösten, samt växtligheten med tuja och rhododendron vilken bidrar till den kärva och »skogslika« karaktären. Carporten är uppförd i samma stil som villan.

Villan med carport och omkringliggande trädgård är ett mycket gott exempel på det sena 1970- och tidiga 80-talets arkitektoniska villaideal och kan därför tillmätas ett särskilt kulturhistoriskt värde. Viktigt att bevara är tegelfasaden, takpannorna och den konsekvent bruna färgsättningen.

Näcken 22

Fastigheten ligger i ett villakvarter på Linnégatan strax söder om handelssamhället. Enplansvillan med källare uppfördes 1960 och är ett typiskt exempel på 1950-talets trend med förskjutna huskroppar. Ett garage med utbytt port är beläget under husets östra gavel. Fasaden av räfflat gult tegel och det stora vardagsrumsfönstret är andra byggnadselement som är kännetecknande för stilen.

Villan har för sin välbevarade karaktär ett särskilt kulturhistoriskt värde. Viktigt att bevara är bland annat husets form och volym, tegelfasaden, fönster- och entrépartier.

Näcken 28

Fastighet i villakvarter med trädgårdar och asfalterade gator. Villan i 1½ plan uppfördes troligtvis 1960. Fasaden utgörs av gult tegel. Fönstersättningen är sparsam vid entrén men desto mer generös vid vardagsrummet. Balkongen med sinuskorrugerad plåt på gaveln är bevarad, liksom den glasade dörren och ytterlampan av pressat glas. Ett skärmtak av glasfiber över entrén hör till stilen, liksom de bruna betongpannorna på sadeltaket. Tomten utgörs av en villaträdgård som avgränsas mot gatan med ett staket av brunmålat trä.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av villans välbevarade ursprungliga karaktär. För att denna ska bestå bör husets form och volym, tegelfasaden, de bruna takpannorna, fönster- och entrépartier bevaras.

Näcken 28.

Näcken 28. Trappräcke av svartmålat järn.

Strömmen 11.

Strömmen 11 med tidstypiska växter.

Strömmen 11. Altanparti.

Strömmen 17, ritad av Gösta Fredblad och Hugo Höstrup.

Strömmen 11

Fastigheten ligger precis på gränsen mellan handelsområdet med Köpmantorget butiker och parkeringar, och villakvarteren med trädgårdar och lekplats. Tomten utgörs av gräsmatta med trädgårdsväxter och mindre buskar och barrträd. Från gatan leder en gång med skiffersten till villans entrédörr. Villan i ett plan uppfördes år 1960 till tandläkaren Arne Blomberg och hans hustru Inger Blomberg. Arkitekt var Tage Alexandersson. 1968 gjordes ändringsritningar av arkitekten M. Wandeck varpå ett rum på övervåningen inreddes 1970. I övrigt är byggnaden oförändrad sedan den uppfördes. Den har dock många form- och fasadelement vilka är typiska för 1960-talets villor: Avlång form, låg grå sockel, fasad av rött löptegel, fönster med förskjutet mittpost, en glasad entrédörr under ett skärmtak av smidesjärn och plast. Något exklusiv är även den öppna altanen vid södra gaveln, samt de svagt glaserade grå betongpannorna på sadeltaket. Villan är tidsenligt planerad med eget garage vid husets norra gavel.

Strömmen 17

Fastigheten ligger utmed Algatan omgiven av villabebyggelse med trädgårdar. Huset som uppfördes 1962 kan betraktas som en av de mer arkitektoniskt exklusiva villorna i Mellerud. Den ritades av arkitekterna Gösta Fredblad och Hugo Höstrup som under samma tidsperiod även var nationellt och internationellt uppmärksammade för bland annat polishuset i Halmstad, Hotell Terazza i Ljungby och Villa Decker på Lidingö. Villan på fastigheten Strömmen 17 har en blågrå sockel med ljusinsläpp av glasbetong, rött fasadtegel och symmetriskt placerade kvadratiska fönster. Dess mest framträdande arkitektoniska element är de motsatta pulpettaken med vindskivor av kopparplåt. Gaveln mot gatan är sparsamt dekorerad med ljusinsläpp bakom håll i tegelmuren. Entrédörren och garageporten nås via en lutande uppfart. Dörren är välbevarad, liksom järnstaketet längs med garageuppfarten. Baksidan av huset utgörs i huvudsak av stora fönsterytor mellan rött fasadtegel och liggande brun fasspontpanel. Där finns även en nybyggd altan.

Trots vissa förändringar tillmäts villan särskilda kulturhistoriska och arkitektoniska värden.

Strömmen 17, vy från gatan.

Strömmen 18

Fastigheten är belägen i ett villakvarter mellan Dalslandsgatan och Köpmantorget. Bostadshuset med källare uppfördes 1958 av husbyggnadsfirman Åmåls Sågverks Aktiebolag, grundad 1924 som sågverksföretag. Huset uppvisar många egenskaper som är typiska för tidens 1½-plansvillor i tegel med brant sadeltak. Dessa egenskaper är exempelvis sockeln och entrétrappan i grå och brun betong, trappräcke av smidesjärn (som även harmonierar med trädgårdsräcket), fasad av räfflat tegel, entréporten med omfattning av tegel i rullskift, och det branta takfallet på sadeltaket som även skjuter ut över den öppna förstukvisten.

Garaget intill, liksom takkupan och den inglasade altanen på husets baksida är inte ursprunglig utan har tillkommit 1976 – dock i en utformning som är väl anpassad till bostadshuset. Garaget med pulpettak har ljusinsläpp av glasbetong och en taksarg av mönstrat lagda bitar av panel, vilket kan betraktas som en slags tidsenlig snickarglädje.

Strömmen 18. Notera det tillbyggda garaget från 1976.

Villan är trots tillbyggnaderna ett gott exempel på ett av villaidealerna under det sena 1950-talet och kan genom sin bevarade karaktär tillmätas ett särskilt kulturhistoriskt värde. Viktigt att bevara är husets form och volym, tegelfasaden, fönster- och entrépartier samt den konsekvent bruna färgsättningen.

Strömmen 19

Fastigheten rymmer kvarterets nu äldsta byggnad, sannolikt uppförd under 1910- eller 1920-talet. De äldsta handlingarna är ritningar daterade till 1948 och rör ombyggnaden av det då vinkelformade bostadshuset. Det mesta på ritningen överensstämmer med dagens utseende, förutom treluftsfönstret på gaveln, den gladsade entrédörren och skärmtaket ovanför. Detta har med stor sannolikhet ändå tillkommit under samma ombyggnad, eftersom samtliga av dessa element är mycket tidstypiska. När takkupan på norra takfallet tillkommit är inte känt. Sidobyggnaden som vetter mot Algatan har heller inget känt byggår. Den kan sannolikt ha fungerat som både lillstuga, garage och förråd. Dess panelfasad, spröjsade fönster, spontade dörrar och flacka sadeltak antyder att byggnaden kan ha uppförts under decenniet 1940.

Fastigheten med bostadshus och nuvarande sidobyggnad har ett särskilt kulturhistoriskt värde som motiveras av dess välbevarade 1940-talskaraktär. För att karaktären skall bestå är den ljusa panelfasaden panelfasaden, de ursprungliga fönstren och lerteglet på taket viktigt att bevara, liksom entrépartiets stentrappa, järnräcke, ytterdörr och utskjutande skärmtak.

Strömmen 19 är kvarterets äldsta hus.

Strömmen 19, sidobyggnad.

Västerråda 2:11

Fastigheten ligger i Melleruds västra utkant intill åkermarker, villabebyggelse och affärsbyggnader. Byggnaden, som uppfördes 1951 och ritades av arkitekten Mogens Mogensen, var avsedd som bostad och läkarmottagning samt tandläkarmottagning. Mogens Mogensen var anställd av Kooperativa förbundet och ritade byggnader till Stockholmsutställningen 1930 då funktionalismen fick sitt genombrott i Sverige. Mogensen var länge verksam i Skåne och har ritat flera kända byggnader, inte minst i Helsingborg.

Huset utgörs av en vinkelformad villa i ett respektive två plan byggd i svag souterräng. Formmässigt kännetecknas den typisk funktionalism med element som asymmetriska byggnadskroppar, blandade takformer (sadel- och pulpettak) och en öppen terrass vid ena gaveln. På gården står även ett enkelt uthus i korruerad plåt.

Snickerier som fönster och dörrar har i viss utsträckning bytts ut, i något fall satts igen eller fått förändrad färgsättning. Villans form och volym är emellertid oförändrad vilket gör den till ett intressant exempel

Västerråda 2:11. Tandläkarvilla ritad av arkitekten Mogens Mogensen.

Västerråda 2:11.

på Mogens Mogensens djärva villaarkitektur. Villan tillmäts därför ett särskilt kulturhistoriskt och arkitektoniskt värde.

Älvan 11. Flerbostadshus byggt 1960.

Älvan 11. Flerbostadshus byggt 1960.

Älvan 11. Flerbostadshus byggt 1969.

Älvan 11

På fastigheten finns tre större flerbostadshus, från 1960 respektive 1969 och 1985. Dessa gränsar mot Köpman-torget och kvarteret Börsen och omges därför av en mer stadslig bebyggelse. På andra sidan Linnégatan utgörs bebyggelsen av villakvarter. Gården utgörs av gräsmatta med stora lövträd, mindre buskar och en plats för matpiskning.

Det äldsta huset (1960) ritades av arkitekten Carl Waldenström och är uppfört i tre våningar. Huset har en tydlig arkitektonisk koppling till fastigheten Huldran 9 (se Handelssamhället). Mest framträdande är entrépartierna av gult tegel med de baldakinformade skärm-taken. De ursprungliga fönstren och entréportarna är bytta till nya i aluminium. På fasaden mot gården finns källaringångar och balkonger i grön plåt.

Loftgångshuset i tre våningar vars framsida vetter mot Södra Kungsgatan uppfördes 1969 och ritades av arkitektkontoret Hernek-Lindsten-Mohlin i Uddevalla. Huset som uppfördes som affärs- och bostadshus har tidigare inrymt frisersalong, mataffär och kontor. Idag finns en mataffär och Melleruds bibliotek i huset. Längs hela gårdsfasaden löper loftgångar med balkongräcken av aluminium och gul korrugerad plåt. Lägenheterna har dörrar av fernissat trä med sidofönster samt cylinderformade vita ytterlampor. Ett externt hisschakt utgör en sentida tillbyggnad. Huset är representativt för 1970-talets storskaliga och rationella byggande.

De två husen i korsningen mellan P.D. Lundgrensgatan och Linnégatan uppfördes 1985 och fungerar som vårdhem. De är goda exempel på postmodernistisk arkitektur vars förebild är det sena 1800-talets storstadskärnor med höga stenhus och symmetriska gatunät. Utmärkande material och formelement för tillkomstiden är bland annat stortegel i ljus rosa och gula kulörer, ljusgrön kopparimiterande plåt, glasbetong samt klassicistiska element, här i form av vita kolonner och stiliserade volutgavlar.

Fastighetens tre flerbostadshus tillika vårdhem och affärslokaler som tillkommit under knappt fyra decennier bär alla tydliga karaktärsdrag av sin tids arkitektur och byggnadsskick. De tillmäts därför särskilda kulturhistoriska värden. Det betyder att framtida

Älvan II. Flerbostadshus byggt 1969. Lofigångshuset blev en av 1970-talets vanligaste större hustyper.

*Ovan: Älvan II. En stor sluten innergård är ett av postmodernismens vanliga element.
Bakgrundsbild: Fasadskivor av betong med dansk sjösten var en av miljonprogrammets viktigaste uppfinningar.*

Älvan 11. Trapphus med glasbetong.

underhålls- och ändringsarbeten ska göras med respekt för byggnadens ursprungliga särdrag.

Ängen 6

Fastigheten ligger i korsningen mellan Norra Kungsgatan och Kyrkogatan och omges av villabebyggelse. Strax intill ligger Bergs Sjukhem och järnvägsstationen.

Byggnaden är sannolikt uppförd under 1940-talet och byggdes med både skyddsrum i källaren och för grannskapsenheten de så typiska butikslokalerna med skyltfönster i nedervåningen. Där fanns bland annat mjölkaffär, speceriaffär och hantverkslokaler. Byggnaden har genomgått flera förändringar, bland annat genom byten från sidohängda till pivåhängda fönster, nya aluminiumdörrar och garageportar. Vad som är bevarat är förutom fasaden av räfflat tegel även enstaka fönsterbågar i trä, en dörr, balkongräcken i grönmålad sinuskorrugerad plåt samt det röda lerteglet på taket.

Byggnaden har trots förändringarna mycket av sin 1940-talskaraktär kvar och har därför ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde.

Älvan 11. Burspråk blir en enkel detalj i den annars släta fasaden av rosa stortegel.

Ängen 6, vy från Norra Kungsgatan.

Ängen 6. Ursprunglig ytterdörr till höger och ny dörr i aluminium till vänster.

Fasaddetaljer av glasbetong vid entrén.

Kvarteren Forsen och Musslan

Villakvarter längs Ågatan i närheten av korsningen mellan Dalslandsgatan och nuvarande E45. Trots närheten till de båda större genomfartslederna känns kvarteret lugnt. Tomterna utgörs av små villaträdgårdar med buskar och blomsterrabatter. Villorna som uppfördes under 1950- och 1960-talet är uppförda i ett plan med källare och vind och med gavlarna vända mot gatan. Källarplanen med garageport mot gatan kan anses representativt för tidens bostadsplanering där bilen ansågs som en självklar del av hushållet. Fasadmaterialet består uteslutande av rött och gult tegel. Mindre ljusläppande partier av glasbetong eller vattrat glas är vanligt, inte minst vid entrépartierna. Dörrarna är ofta rombmonstrade och består i regel av ädelträ. Allt detta är representativt för 1950- och 1960-talets villaarkitektur.

Inget av de enskilda husen är helt ursprungligt bevarade och kan därför inte tillmätas särskilda kulturhistoriska värden. De två kvarteren kan ändå lyftas fram som representativa områden för 1950- och 1960-talets villabebyggelse i tegel. För att karaktären ska bevaras är det viktigt att husens volym och form, fasadtegel och fönstersättning behandlas varsamt.

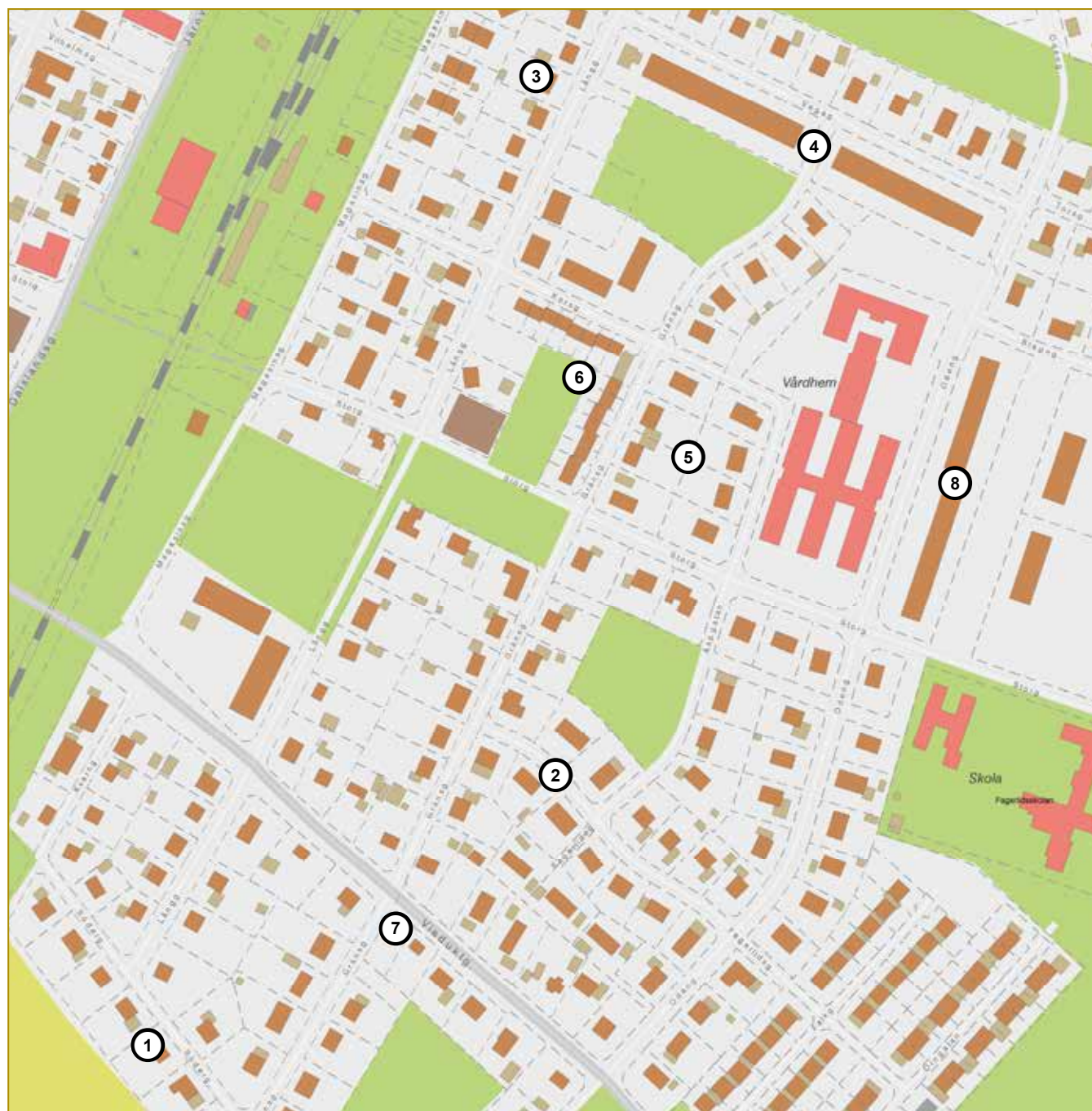

Kvarteret Musslan. Notera husens likartade volym och takform.

Hus i kvarteret Forsen. De flesta av husen på Ågatan uppfördes med garage i källarplanet.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer Efterkrigstidens bostadsbebyggelse, Östra Mellerud

1. Kvarteret Älgen
2. Kvarteret Uttern, Bävern, Björnen och Hermelinen
3. Kvarteret Duvan
4. Kvarteret Tjädern och Korpen
5. Kvarteret Skatan
6. Kvarteret Trasten
7. Råven 1
8. Ugglan 8

Eftersom de flesta villor i området är relativt autentiska, det vill säga att mycket av deras ursprungliga karaktär är bevarad, väljs i följande avsnitt en annan metod för att på bästa sätt lyfta fram områdets kulturhistoriska värden. Bortsett från fotografier på välbevarade villor följer således ingen redovisning av enskilda fastigheter. I stället redovisas hela kvarter eller gatustråk där tillkomsttidens arkitektur- eller planeringsideal är som tydligast läsbara och därför kan tillmätas kulturhistoriska värden.

Kvarteret Älgen

Kvarteret Älgen utgör, bortsett från de bostäder som byggdes i nära anslutning till järnvägen, ett av östra Melleruds tidigaste villakvarter. De flesta av husen är byggda mellan slutet av 1950-talet och början av 1960-talet. Många av villorna uppfördes i egen regi, medan andra byggdes av lokala byggföretag. Merparten är så kallade kataloghus, där varje köpare beställde en färdig typvilla som levererades i delade och monteringsfärdiga byggsatser. Husen började att byggas i gatans västra del, och de sista villorna byggdes längst österut i kvarteret.

Villorna utgörs alla av enplansvillor med långsidorna vända mot gatan. De har betongsocklar med källarvåning och fasader av rött eller gult tegel. Vissa av husen har tilläggsisolerats i senare tid och klätts med plåt eller träpanel. Fönstren är ospröjsade och ofta är hallfönstret av mindre storlek. Entrétrapporna är av betong och kantas oftast av järnträcken. Flera av de öppna farstuvistarna skyddas av enkla skärmtak, ibland med tidstypiska armaturer. Taken är i regel täckta av tvåkupigt lertegel, och i vissa fall av betongpannor eller plåt. Vissa hus har grusade infarter, medan andra har tillbyggda garage på gavlarna mot öster. Flera hus har tillbyggda altaner mot gården. Tomterna är relativt små och utgörs av trädgårdar med fruktträd, buskar och blomrabatter. Mot gatan avskärmas tomterna av järn- eller trästaket alternativt gröna eller blommande häckar.

Kvarteret Älgen har särskilda kulturhistoriska och miljöskapande värden som motiveras av villornas småskaliga volym, tidstypiska fasad- och byggnadsmaterial.

Viktigt att bevara är husens form, tegelfasaderna, fönstersättningen, trappträcken, trädgårdsstaket samt ursprungliga tegelpannor på taken.

Kvarteret Älgen, vy mot sydost. Notera takens höjd och form vilka starkt bidrar till gatans karaktär.

Ovan och nedan: Kvarteret Älgen.

Kvarteret Älgen. Staket.

Kvarteret Älgen. Flera av husen har bevarade infarter och garage i de östra gavlarna.

Kvarteret Uttern, Bävorn, Björnen och Hermelinen

I kvarteren längs den svagt krökta Fagerlidsgatan och Odengatan har många av husen relativt mycket av sin ursprungliga karaktär bevarad. Det gäller framför allt fasaderna mot gatan, då flera av husen har tillbyggt med altaner på baksidan. På flera av dem är fönster och takpannor bytta. Orsaken till att så mycket karaktär fortfarande finns kvar, är bland annat att husens fasader inte klätts om eller tilläggsisolerats, att takformen är intakt samt att så pass många ursprungliga detaljer finns kvar, till exempel entrédörrar i ädelträ samt ytterlampor i färgat glas.

Husen är uppförda under 1960-talet, bland annat av lokala byggfirmor. De är uppförda i lösvirke i 1½ plan med källare och har långsidorna vända mot gatan. Garagen är indragna från bostadshusets fasadliv vilket möjliggör att bilen kan parkeras framför. Husen har slammade eller putsade stensocklar med liggande källarfönster utan spröjs. De har oftast fasader av rött eller gult tegel eller i enstaka fall vit kalksandsten. Entréerna är i regel belägna vid gatufasaden – vissa har tidstypiska flacka skärmtak i plåt ovanför. Fönstren är mindre mot gatan, men större på baksidan. De kan vara pivåhängda eller sidohängda med vädringsfönster. Vissa av husen har kvar sitt ursprungliga brunmålade eller fernissade fönsterverke. Samtliga hus har flacka sadeltak utan takkupor. Som taktäckning har de oftast tegel- eller betongpannor.

Husen i kvarteren Uttern, Bävorn, Björnen och Hermelinen har mycket av sin ursprungliga karaktär bevarad och kan därför tillmätas särskilda kulturhistoriska och miljöskapande värden. Detta gäller framför allt husens gatu- och sidofasader. För att värna om denna karaktär bör husens former och volymer varsamt beaktas, tidstypiska fasad- och takmaterial väljas och historiskt korrekta färgsättningar prioriteras.

Fagerlidsgatan med kvarteret Björnen. Notera husens volym och takfall samt gatans krökning – faktorer som starkt bidrar till gatans karaktär.

Fagerlidsgatan, vy mot öster.

Björnen 13, en av områdets allra bäst bevarade villor.

Björnen 17. Bortsett från vissa fönsterbyten är mycket av den äldre karaktären bevarad. Notera det tidstypiska skärmtaket framför entrédörren.

Material som tegel, koppar, järn, trä och glas harmonierar med växtlighetens karaktär.

Björnen 14.

Björnen 15. Garaget är tillbyggt. Husets fasad är i övrigt ursprungligt skick.

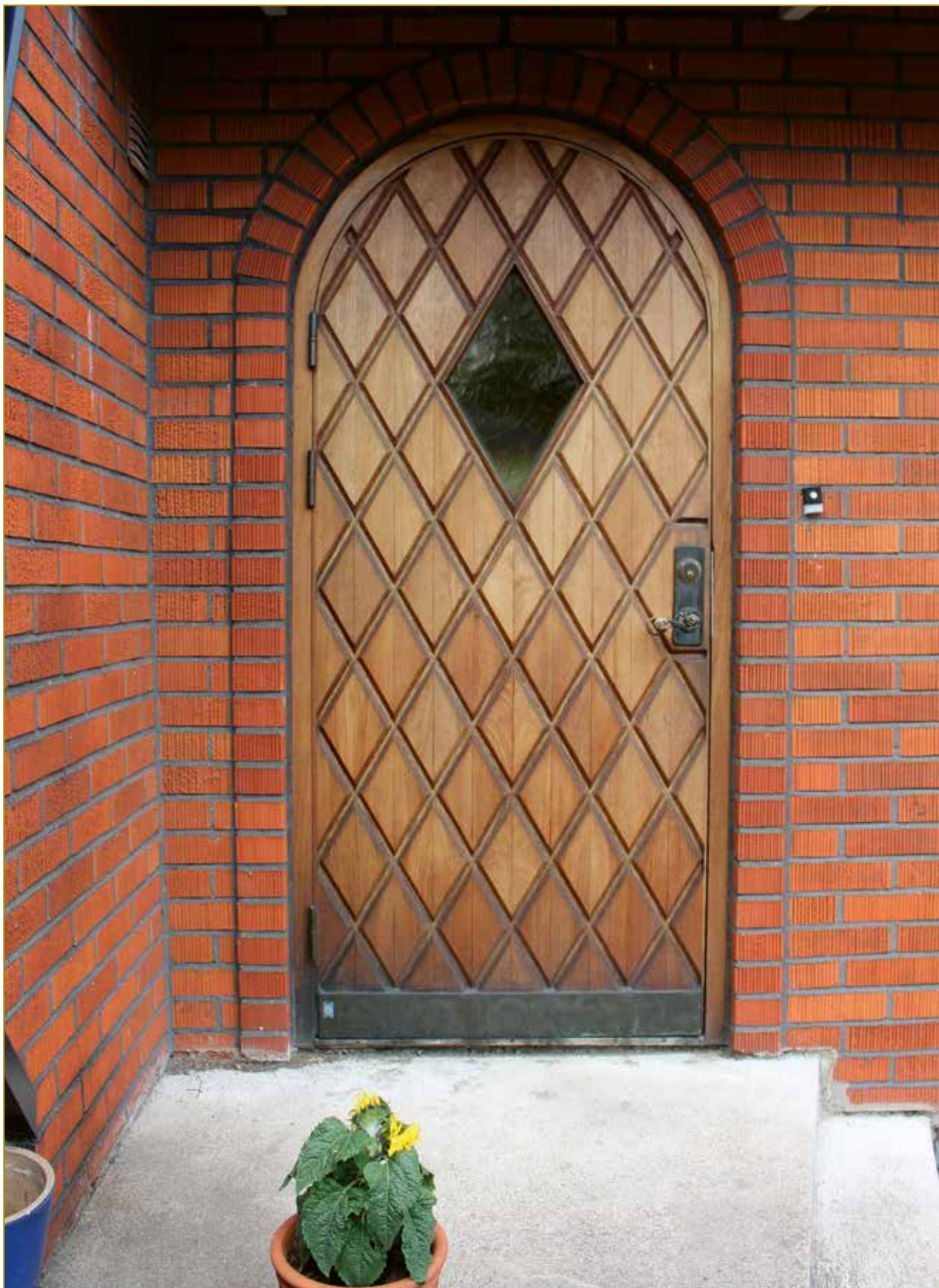
Björnen 13. Ursprungliga hängrännor och stuprör.

Hermelinen 3.

Bävern 9. Notera entrépartiet med betongtrappa och svarta järnräcken, den smalspontade och glasade dörren och inte minst det utskjutande skärmtaket av plast. Enkla detaljer bygger tillsammans ofta en kulturhistoriskt värdefull karaktär.

Dörren med rombmönster omfattas av tegel i rullskift.

Kvarteret Duvan

Bostadshusen i två plan uppfördes 1958 utmed Långgatan öster om järnvägen. Området kännetecknas av rektangulära tomter med fruktträd och trädgårdsväxer. Långgatan karaktäriseras starkt av villornas planering sinsemellan, då varannan villa ligger indragen från gatan. Husen har låga grå socklar och fasader i ömsom gult eller rött tegel. Fönstren är både pivåhängda och sidohängda. Entrédörrarna omfattas av tegel i rullskift och skuggas av utskjutande sadeltak. Enstaka skärmtak i plast finns bevarade. Sadeltaken är mestadels täckta med svarta betongpannor – vissa hus har dock det ursprungliga lerteglet kvar. Husen har oftast ett garage eller en infart för bilen på den södra gaveln. Ett fåtal tomter har trädgårdsstaket av svartmålat järn bevarade.

Många av husen är förändrade med olika slags tillbyggnader, nya dörrar och fönster. Sett från Långgatan är dock förvanskningen inte lika tydlig tack vare att gatu- och sidofasaderna är relativt oförändrade. Efter som tillbyggnaderna skett på baksidan blir husens ursprungliga volymer och övergripande planering sinsemellan fortfarande tydliga. Detta motiverar husens och gatubildens särskilda kulturhistoriska värde. För att karaktären ska bestå bör byggnadernas ursprungliga volymer samt fasad- och takmaterial bevaras. Så långt möjligt är det också viktigt att värna om kvarvarande tidstypiska element som entrédörrar i mönstrat trä, ytterlampor, skärmtak och balkongräcken i sinus-korrugerad plåt.

Kvarteret Duvan. Ytterlampan.

Kvarteret Duvan och Långgatan. Vy mot nordväst.

Kvarteret Duvan. Sydfasad.

Kvarteret Duvan. Ursprungligt entréparti.

Kvarteren Tjädern och Korpen

Kvarteren Tjädern och Korpen består av två radhuslängor. Dessa ligger mellan villabebyggelsen från 1950- och 1950-talet och industriområdet i Melleruds nordöstra utkant. Vid entrésidan mot norr löper den breda asfalterade Vegagatan. Bakom de enskilda inhägnade små trädgårdarna söder om husen är marken obebyggd och utgörs av öppna gräsytor och mindre träd. Varje trädgård avskiljs av gröna häckar eller enkla målade trästaket.

De två radhuslängorna uppfördes 1962 och ritades av HSB:s arkitektkontor. Fasaderna utgörs av rött tegel och fibercementskivor. Entréerna är belägna längs husens norra sidor och kantas av liggande fönster med vita karmar. Husens södra fasader domineras av stora fönsterytor med vita karmar, ofta bakom enkla träterasser. Det främsta arkitektoniska särdraget kan sägas bestå i pulpettak som införlivar en fönsterrad mot norr. Framför varje entréport finns enkla förrådsbyggnader uppförda i stående ljusgrå panel med pulpettak. Dessa dominerar till stor del upplevelsen från Vegagatan. På fastigheten Korpen står också en pann- och tvättcentral som uppfördes 1966.

Kvarteren Korpen och Tjädern utgör välbevarade exempel på rationell radhusbebyggelse uppförd under 1900-talets mitt. För att husens karaktär ska bevaras bör deras form, volym och material bevaras och den milda färgsättningen hållas enhetlig.

Bevarad ytterlampa, kvarteret Korpen och Tjädern.

Huset på bilden har fastighetsbeteckningen Korpen. Huset Tjädern har dock samma utformning.

Förrådsbyggnader i målad panel. För det kulturhistoriska värdet är materialvalet och en enhetlig färgsättning viktig att bevara.

Kvarteret Korpen och Tjädern.

Trädgårdarna söder om bostadshusen.

Skatan 2, i bakgrunden Skatan 3.

Skatan 2 med förstukvist.

Byggnaden på tomten Skatan 6 har en anspråklös karaktär, typisk för tillkomsttiden. En viktig detalj som betyder mycket för karaktären är smidesstaketet.

Kvarteret Skatan

Kvarterets enplansvillor såldes på beställning av Myresjöhus och uppfördes omkring 1962–1966, delvis av lokala byggmästare. Husen har källare och garage och ligger vända med långsidan mot gatan. De har grå socklar och fasader av gult eller rött tegel. Ett fåtal hus har förskjutna huskroppar. Sadeltaken i kvarteret täcks mestadels av betongpannor. Att särskilt uppmärksamma är den relativt ovanliga öppna förstukvisten på fastigheten Skatan 2 med diagonala sidostycken. Liknande förstukvistar kan ses på andra hus längs med Odengatan och även på fritidshus i Sunnanå skärgård.

Likt i kvarteren Forsen, Musslan och Orren är husen i kvarteret Skatan inte bevarade i ursprungligt skick, bland annat genom nya fasadbeklädnader av målad lockpanel, inglasade altaner, fristående garage och nya entrédörrar. Trots detta är kvarteret som helhet representativt för villabebyggelse från 1960-talet. För att så mycket som möjligt av husens karaktär ska bestå bör husens volym och ursprungliga fasad- och takmaterial samt fönster- och entrépartier bevaras.

I förgrunden syns Skatan 1. Bortsett från den tillbyggda altanen är huset mycket välbevarat. Det röda garaget till vänster byggdes 1983, delvis i syfte att kunna tjäna som skyddsrum. Notera även de övriga husens taksiluett som bidrar till gatans karaktär.

Kvarteret Trasten

Kvarteret Trasten ligger i östra Mellerud mellan Storgatan och Korsgatan och utgörs av två radhuslängor i två plan. De uppfördes 1957 av byggmästaren Ivar Pettersson för Stiftelsen Hyresfastigheter. Omgivningen utgörs av småskalig bostadsbebyggelse uppförd under 1950- och 1960-talet. På baksidan har varje hus en mindre trädgård med trädgårdsväxter och blommor. Där finns också enstaka lekstugor. Marken utanför utgörs av en öppen gräsplän.

Radhusen består av växelvis indragna tillika utskjutande huskroppar med två lägenheter i varje hus. Socklarna är spritputsade och målade i en grå kulör. Fasaderna består av räfflat rött eller gult tegel. Fönstersättningen är spegelvänd och symmetrisk. Flera fönster är dock bytta till nya med vita, grå och svarta karmar. Ytterdörrarna och farstutaken som vetter mot gatan varierar likaså. Flera av husen har nytt taktegel, medan andra hus har det ursprungliga tvåkupiga lerteglet bevarat. Även skyddsanordningar på taken har tillkommit. Ett garage med fem portar är beläget mellan de båda huslängorna. Detta uppfördes 1962 och är sannolikt i ursprungligt exteriört skick.

Trots att husen till vissa delar är förändrade tillmäts de särskilda kulturhistoriska, arkitektoniska och miljöskapande värden. Detta motiveras av att husens 1950-talskaraktär fortfarande är mycket tydlig. För att tillvarata karaktären bör den växelvisa strukturen mellan husen, fönstersättningen, takens form samt de rena tegelfasaderna bevaras.

Bevarat skärmtak i järn och plast. Under hänger en matchande ytterlampa. Entrédörren är inte ursprunglig.

Kvarteret Trastens karaktär beror mycket på de växelvisa förskjutna huskropparna.

Trots att husen till vissa delar är förändrade tillmäts de särskilda kulturhistoriska, arkitektoniska och miljöskapande värden. Detta motiveras av att husens 1950-talskaraktär fortfarande är mycket tydlig. För att tillvarata karaktären bör den växelvisa strukturen mellan husen, fönstersättningen, takens form samt de rena tegelfasaderna bevaras.

Garaget som byggdes till 1966 är fortfarande i ett välbevarat ursprungligt skick. Fasaderna på gaveln till höger är tilläggsisolerad och klädd med plåt.

Ovan: Husets munblåsta fönsterglas är sannolikt ursprungliga.
Nedan: Rävén 1 fotograferad från Viaduktgatan.

Ugglan 8, entréfasad med fristående förråd i panel.

Ugglan 8 fotograferad från Odengatan.

Rävén 1

Fastigheten ligger i korsningen mellan Grängsgatan och Viaduktgatan i östra Mellerud. Huset i 1½ plan kan antas vara uppfört på 1920- eller 1930-talet. Det är sannolikt tillbyggt vid den södra fasaden, troligtvis bara ett par decennier efter att huset uppfördes. Trots tillbyggnaden har huset kvar mycket av en äldre karaktär. Sockeln är av sten och cement och fasaden av stående spontpanel är målad med röd slamfärg. Sexluftsfönstren som är typiska för 1920-talet har munblåsta fönsterglas och vita fönsterfoder. Sadeltaket täcks av eternitplattor, medan tillbyggnaden i söder har plåttak. Entrén utgörs av en oglasad pardörr av vit spontad panel som troligtvis är ursprunglig.

Huset är en av mycket få bevarade egna hem i tätortens östra del, varpå det kan tillmätas ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att huset ska behålla sin för området unika karaktär bör i första hand den spontade fasadpanelen och de ursprungliga månblåsta fönstren bevaras.

Ugglan 8

Fastigheten omfattar två radhuslängor i nord-sydlig riktning. Husen uppfördes åt allmännyttan 1964–1966 och är numera bostadsrätter. Omgivningen utgörs av villabebyggelse, grönområden och servicelokaler. Radhusen är uppförda i en våning med vind och utan källare. De har en låg sockel av betong, fasader av rött tegel och gavlar klädda i fibercementskivor. Sadeltaket är täckt med svarta betongpannor. Utanför varje entréport finns fristående förråd i målad panel. Radhusens enhetliga utseende är bevarat och de representerar därför väl det rationella bostadsbyggandet under 1960-talet. Viktigt att värna om är bland annat husens volym och enhetliga kulörsättning.

Skola och idrott

Historik

Flera av Melleruds äldre skolbyggnader har inte kunnat redovisas i denna rapport eftersom dess syfte är att redogöra för befintlig och välbevarad bebyggelse med kulturhistoriska värden. Till ortens äldre skolbyggnader hör bland annat Västerrådaskolan, även kallad Daniel Fryxells skola. Denna bedöms dock vara alltför förändrad för att kunna tillmätas kulturhistoriska värden. Holms småskola och Centralskolan är nu rivna. Bergs folkskola bedöms ligga för långt utanför inventeringsområdet för att omfattas av denna rapport. Johannes Henrikssons privata skola redovisas dock i denna rapport, men som fastigheten Vindan 5 i kapitlet Stationsområdet.

Karaktär

Bortsett från Fagerlidsskolan som uppfördes 1968 och som ligger i östra Mellerud, ligger ortens samtliga nu verksamma skolbyggnader inom ett och samma område, strax väster om Norra Kungsgatan. Söder om skolområdet finns bostadsbebyggelse som till största delen består av villor. Till väster, avskilt av riksväg E45, ligger ett av Melleruds tre industriområden. Norr om skolan ligger Rådavallen och ortens idrottsanläggningar. Området är rikt på planteringar, grönytor och höga lövträd.

Inom idrottsområdet finns flera fotbollsplaner och löparbanor med tillhörande läktare. Bortsett från Rådahallen som uppfördes 1978 i en modernistisk stil finns även idrottshuset Kåken som är tilläggsisolerad och inklädd med korrugerad plåt. Runt Rådavallens biljettkiosk finns enklare kiosk- och toalettbyggnader i målad träpanel.

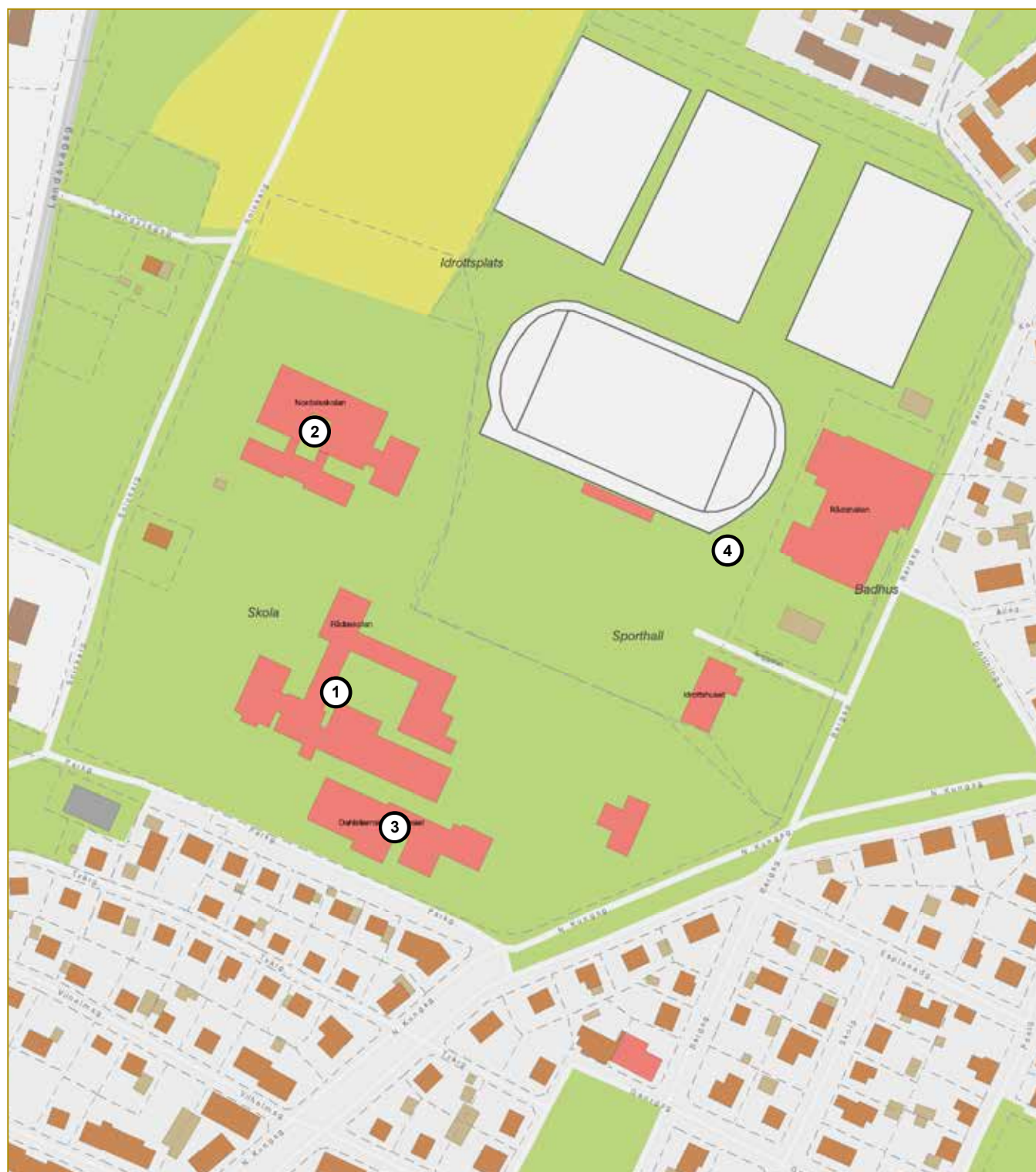

Skorsten, Rådaballen.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Skola och idrott

1. Rådaskolan

2. Nordalsskolan

3. Dahlstiernska gymnasiet

4. Rådahallen, Rådavallen & idrottshuset
Kåken

Rådaskolan

Rådaskolan började byggas 1951 och var realskola fram till 1971 då skolreformen slutligen genomfördes. 1961 byggdes en paviljong till lågskolan. Inför skolreformen, då realskolan blev grundskola, byggdes Rådaskolan till ytterligare med bland annat nya klassrum, slöjdsalar, skolverkstad, gymnastiksal och skolkök. År 2012 byggdes skolrestaurangen om efter att den tidigare paviljongen rivits. Rådaskolan omfattar idag årskurserna 7–9. Strax väster om skolan finns fastigheten Lunden 10 som omfattar en mindre villa i 1½ plan med gul tegelfasad. Denna användes ursprungligen som skolvaktmästarbostad. Sedan år 2008 används den för Lotsens dagligverksamhet. Huset är för tillbyggt för att kunna bedömas ha kulturhistoriska värden.

Rådaskolans nuvarande huvudentré utgörs av en lägre tillbyggnad med en fasad av gult tegel och grov korugerad plåt i vit kulör. Över entrén finns en baldakin av stolpar och limträ. Tillbyggnaden är utformad efter samma stil som den ursprungliga skolbyggnaden, men i ett betydligt enklare utförande. Byggnaderna från 1951 och 1961 i skolans norra del har en hög sockel i mörkgrå betong med liggande fönster. Dessa har bevarade fönsterkarmar. De övre fönstren är bytta till nya pivåhängda med mörkt tonade rutor. Sadeltaket är lagt med röd plåt. Fina detaljer kan ses i det äldre murteglat, speciellt under vindskivorna av röd plåt samt under takfoten. Fönstren har omfattningar i rullande kopptegel. En fransk balkong med rundbågevalv är belägen vid ena hörnet på långsidans övre våning. Tillbyggnaden vid skolans östra del är uppförd i en våning. Fasaden är putsad och målad i en rosa kulör. Sadeltaket är belagt med tegel.

Rådaskolan tillmäts ett visst kulturhistoriskt värde eftersom den är representativ för skolbyggnader under 1900-talets andra hälft, och för att den varit en av kommunens viktigaste officiella byggnader.

Nordalsskolan

Nordalsskolan uppfördes 1985 och utgörs av en envåningsbyggnad med sadeltak och uppskjutande flackt tak. År 1995 gjordes en tillbyggnad med en matsal och ett fritidshem. Södra fasaden utgörs av gulmålad betong utan sockel. Mitt på fasaden finns små kvadratiska fönster med vita karmar. Intill dessa finns gjutna runda cirklar. Skolans norra fasad utgörs av liggande ömsom stående fasspontpanel med vita omfattningar. Sadel-

Rådaskolans nuvarande entré.

De äldre delarna av Rådaskolan.

Tillbyggnaden har skärmat av skolans innergård. Strax ovanför taknocken på syns den äldre väggklockan.

Nordalsskolans västra fasader.

Nordalsskolans grönytor.

Nordalsskolans södra fasad.

taket är belagt med betongpannor. Ovan detta skjuter ett flackt tak upp, likt en basilika utan klerestorium. Lekgården norr om skolan har lummiga aspräd och en grusplan för fotbollsspel. Nordalsskolan omfattar idag förskoleklass till årskurs 6 samt förberedelseklass för årskurs 4 till 6 och två fritidshem.

Nordalsskolan är en god representant för det sena 1900-talets skolbyggnader och postmodernistisk arkitektur. Därför tillmäts den ett visst kulturhistoriskt värde.

Dahlstiernska gymnasiet, huvudentré med baldakin.

Dahlstiernska gymnasiet

Dahlstiernska gymnasiet med kulturhuset Kulturbruket på Dal invigdes 2002. Oregelbundna och runda huskroppar och utskjutande mösterbildande tegel utgör de huvudsakliga arkitektoniska dragen. En baldakin pryder huvudentrén. Taken utgörs av pulpettak i olika höjder. Mindre inringade markytor, ofta prydda av träd eller kontrasterande markbeläggning skapar exteriöra rum mellan byggnadskropparna. Höga hängbjörkar längs fasaden mot Parkgatan ger platsen ytterligare liv.

Dahlstiernska gymnasiet är en god representant för det tidiga 2000-talets nymodernistiska arkitektur och har därför arkitektoniska värden.

Dahlstiernska gymnasiet, fasad mot väst.

Dahlstiernska gymnasiet fotograferat från Parkgatan.

Dahlstiernska gymnasiet, 'exteriört rum'.

Dahlstiernska gymnasiet, rundad vägg med utkragat tegel.

Rådahallen med sim- och träningsanläggning.

Rådahallen, Rådavallen och idrottshuset Kåken

Idrottshuset Kåken uppfördes 1933 och tillhörde då Melleruds Idrottsplatsförening. Huset överläts i slutet av 1960-talet till Melleruds köping. Förutom olika idrotter har huset även fungerat som dans- och festlokal. Fasaden är idag tilläggsisolerad och klädd med ljus korugerad plåt. I den södra gaveln finns en korliknande mindre del, påfallande likt en kyrkobyggnad. Taken är täckt med svart och grå plåt. Trots de stora förändringarna syns fortfarande en del klassicistiska element på byggnaden, till exempel de stiliserade tempelgavlarna och takryttaren i plåt. En förbipasserande berättar om

Kåkens tidigare betydelse för Mellerud: »Förr var det dans på kåken, alla som var ute kände till det, det var det och Wärdshuset på dal! Mycket resande kom dit.«

Strax söder om Kåken finns en mindre envåningsbyggnad med spritputsad stensockel och en fasad av stående locklistpanel i vit linoljefärg. Fönstren är igensatta med fasspontpanel och huset har nya dörrar. Taket är valmat med skifferbeläggning. Någon form av koppar- eller zinkföremål pryder taket, detta är i mycket dåligt skick. Byggnaden rymde tidigare omklädningsrum för utomhusgymnastik och är sannolikt uppförd i samband med den nu rivna Centralskolan. Den fungerar nu som redskapsbod.

Rådavallen invigdes 1943 och omfattar förutom flera fotbollsplaner även en löparbana. Läktarna uppfördes 1968 och renoverades 1993.

Rådahallen med simanläggning invigdes 1978. 1993 byttes fönstren ut, och en träningshall byggdes till år 2004. Entréfasaden mot Cirkusplatsen utgörs av oregelbundna byggnadskroppar i vit mönstrad betong och tonade fönsterrutor med klarröda omfattningar. Fasaden mot söder utgörs huvudsakligen av mörkt tonade glasrutor. Baksidan av anläggningen som vetter mot Rådavallen har förutom de karakteristiska tonade fönstren, vit betongsokkel och stående brun lockpanel. Vid Rådavallens huvudingång från Bergsgatan finns en äldre biljettkiosk uppförd med vit lockpanel och blå knutar, glasade kioskluckor och ett flackt tak av blå plåt. Strax innanför denna finns kiosk- och toalettbyggnader i samma stil vilka är sammanbyggda med simhallen. Intill denna står en hög sexsidig skorsten av betong.

Idrottsområdet är en sammanhängande helhetsmiljö där olika tidslager kan skönjas. Trots att idrottshuset Kåken är förändrad genom tilläggsisolering är dess form och tidigare klassicistiska detaljer (tempelgavlar och takryttare) fortfarande synliga. Huset har ett särskilt kulturhistoriskt värde som motiveras av dess historia och betydelse för Melleruds idrottsrörelse och andra sociala sammanhang.

Det tidigare omklädningshuset har ett särskilt kulturhistoriskt värde eftersom det utgör en länk till den nu rivna Centralskolan. För att dess karaktär ska bestå bör stensockeln, locklistpanelen och inte minst skiffertaket bevaras. Om möjligt bör prydnaden på taknocken restaureras eller rekonstrueras.

I området kring Rådavallen är det framför allt biljett- och godiskiosken samt toalettbyggnaden i samma stil som tillmäts särskilda kulturhistoriska värden.

Idrottshuset Kåken.

Tidigare omklädningsrum för utomhusgymnastik.

Rådavallen fotograferad inifrån hemmaläktaren.

Miljonprogrammet och därefter

Utbyggnaden av östra Mellerud. Dessa områden kallas ibland för »villamattor«. Fotot är taget 1978. Okänd fotograf. Foto: Vänersborgs Museum.

Historik

Miljonprogrammet är det begrepp som används för att beskriva det ambitiösa program för att lösa den akuta bostadsbristen i landet, vilket gick ut på att bygga en miljon bostäder under loppet av tio år, mellan 1965 till och med 1974. Miljonprogrammet har för många blivit synonymt med höga skivhus i storstadsregionernas förorter, men lika få känner förmodligen till att en tredjedel av miljonprogrammets bostäder utgjordes av småhus. I slutet av 1970-talet utgjorde småhusen två tredjedelar av Sveriges bostadsbyggande. Marken som exploaterades var ofta nedlagd åkermark.

Miljonprogrammets omfattande bostadsbyggande undgick förstås inte Mellerud. Främst skedde utvecklingen likt under det föregående decenniet i östra Mellerud, medan västra Mellerud framför allt kom att

utökas med enstaka hus inom och i utkanten av den äldre bebyggelsen. Framför allt byggdes friliggande villor och kedjehus, men även några kvarter med parhus uppfördes. Arkitekterna till husen var ofta baserade i Dalsland, Bohuslän och Värmland och husen byggdes i regel av byggfirmor baserade i Mellerud.

Karaktär

Husen som uppfördes under 1960-talets slut är i regel en- eller 1½-plansvillor uppförda i regelkonstruktion. Under 1970-talet ökade mängden hus uppförda utan källare ovanpå en plan betongplatta som grund, vilket skedde helt av kostnads- och tidseffektiva skäl. Kvarteret Harven är ett typiskt exempel på detta. Att husen ofta målades i olika kulörer var på grund av det ansågs

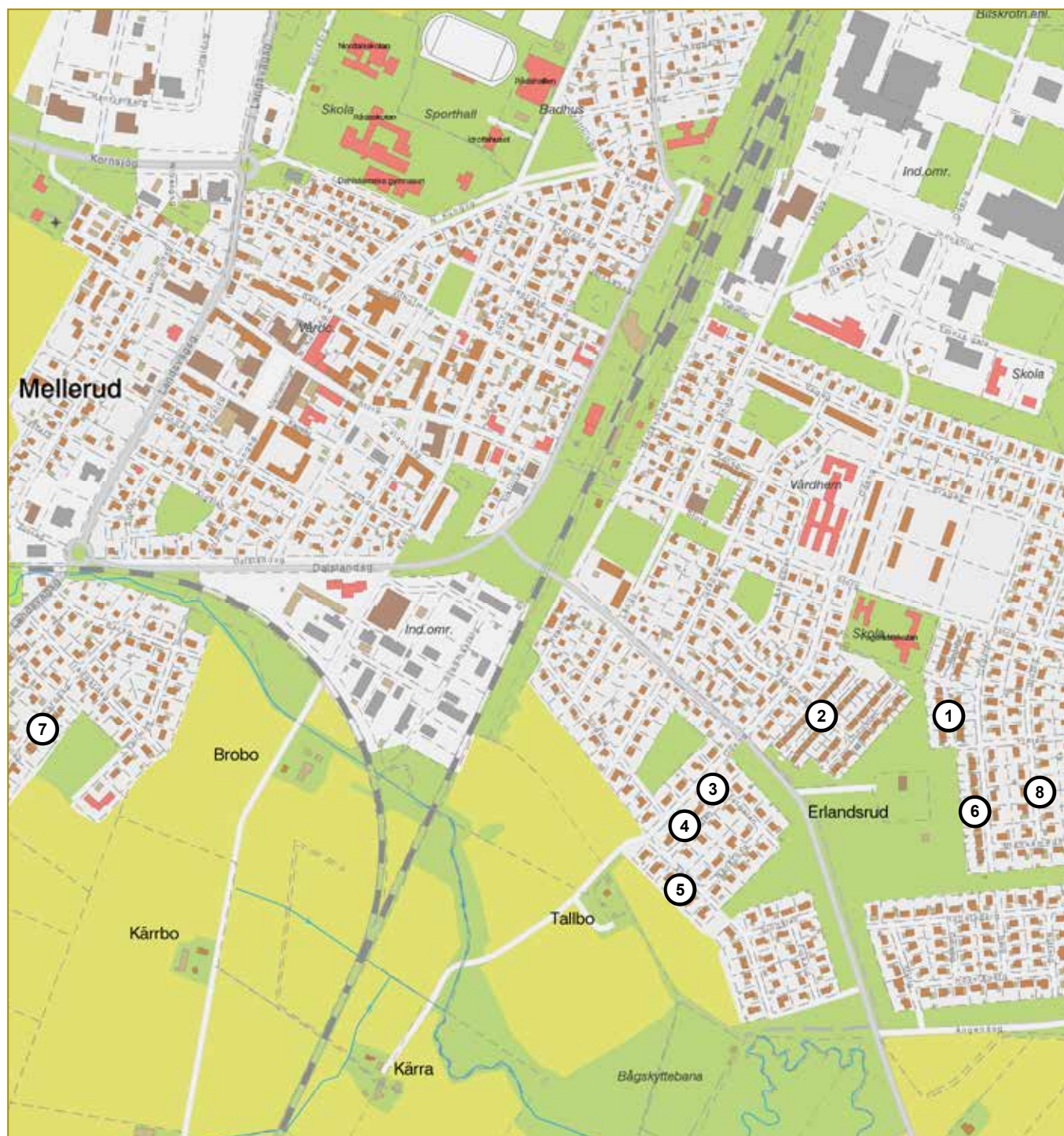
vara ett enkelt och billigt sätt att kompensera för den likriktade arkitekturen och på så sätt skapa variation i gatumiljön. Husen i ett kvarter är oftast tätt placerade och alltid vända åt samma håll mot gatan. Tomterna är på så vis långsmala. Samtliga hus har egna garage. Bland den ursprungliga växtligheten kan de »underhållsfria« gröna lättskötta buskarna nämnas, som exempelvis Tuja, Rhododendron eller Ölandstok.

Fasaderna utgörs av tegel, vit kalksandsten eller konststen. På tegelhusen är gavelröstena ofta ifyllda av fasspont- eller lockpanel i bruna eller klara olivfärgade kulörer. Gruppbyggda hus från decenniets slut är ofta uppförda med enbart träpanel, som i exempelvis kvarteren Harven eller Staken. Under samma tid introduceras också nya typer av större konsttegel, ofta i ljusrosa kulörer. Dessa användes mest i ett experimentellt syfte på enstaka villor. Taken är i regel lagda med bruna eller svarta betongpannor. De senare och mest rationellt byggda husen har en brant taklutning på 45 grader, av vilka vissa har en tidstypisk så kallad »joddlarbalkong«.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter – Miljonprogrammet och därefter

1. Kvarteret Fölet	5. Gäddan 4
2. Kvarteret Harven	6. Kvarteret Plogen och Hammaren
3. Mörten 1	7. Kvarteret Skalbaggen
4. Mörten 3	8. Kvarteret Staken

Kvarteret Fölet, norra delen.

Kvarteret Fölet, södra delen.

Kvarteret Harven.

Kvarteret Harven, gavel och garage.

Kvarteret Fölet

Bostadsområde i sydöstra utkanten av Mellerud uppfört i början av 1970-talet. Topografin är flack och vegetationen domineras av planterade buskar och barrträd. Andra blommande trädgårdsväxter förekommer också. Gatan är asfalterad men saknar trottoar. Bostadshusen består av parhus uppförda i en våning med källare, vind och garagebyggnad alternativt parkeringsplats vid gaveln. Husen har långsidorna vända mot gatan. Garage med dubbla portar är belägna mellan samtliga hus.

Husen i de södra delarna av kvarteret har fasader av vit kalksandsten. Gavelröstena på samtliga hus är klädda i målad lockpanel, enligt tidens ideal. Sadeltaken är belagda med svarta betongpannor och skorstenarna står mitt på det främre takfallet.

Kvarteret Fölet är en väl bevarad och tydligt sammanhållen bostadsmiljö från 1970-talet som på grund av detta har ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att karaktären ska bevaras är det viktigt att den enhetliga bebyggelsestrukturen bibehålls, liksom fasadmaterialen av tegel, kalksandsten och fasadpanel.

Kvarteret Harven

Kvarteret Harven byggdes 1975 och uppvisar tydligt 1970-talets rationella och effektiva bostadsbyggnande. Marken är plan, gavarna är vända mot gatan och tomterna är långsmala. På grund av att husen ligger sammankopplade bildar de en effektiv avskildhet från den omkringliggande bebyggelsen. Dock är gatorna inte bilfria eftersom varje villa planerats med eget garage. Varje villa har en mindre grönyta inringad av buskar. På vissa tomter växer rikligt med blommor, buskar och en del mindre träd. Husen ritades av Conekton Arkitektkontor baserade i Västergötland.

Husen längs Falkgatan utgörs av kedjehus i 1½-plan utan källare uppförda på betongplattor. Fasaderna är klädda med liggande och stående panel i olika kulörer. Fönstren är pivåhängda. Knutarna och fönsterfodren är vita. Typiskt för byggnadstypen är de höga branta sadeltaken med bruna takpannor av betong. Varje entré har en förstukvist med endera ett sadeltak eller ett flackt tak som bärs upp av träbjälkar. Vissa hus har takfönster eller takkupor.

Husen på Örngatan består av något lägre parhus samt dubbla garage mellan varje huspar. Husen och garagen har en mer varierad utformning jämfört med husen på Falkgatan. Huvudsakligen utgörs fasaderna

av stående eller liggande panel i olika kulörer. De flesta entréerna har inga förstukvistar. Karakteristiskt är den diagonala takfoten.

Kvarteret Harven har för sin tidstypiska och välbevarade karaktär ett särskilt kulturhistoriskt värde. Detta gäller framför allt husen längs Falkgatan. Husen längs Örngatan är något mindre sammanhållna, men har för sin parstruktur ett visst värde. För att den tidstypiska karaktären ska bestå bör den övergripande bebyggelsestrukturen, husens panelfasader och taktegel bevaras.

Kvarteret Harven, parhus på Örngatan.

Kvarteret Mörten och Gäddan

Husen i kvarteren är alla uppförda under 1970-talets slut och därefter. Generellt kan de sägas vara mer personligt utformade än de gruppbyggda hus som uppfördes under miljonprogrammet. I regel beställde köparen ritningar från ett kataloghusföretag. Därefter byggdes de av lokala byggfirmor. Nedan redovisas några av de som är mest välbehållna.

Mörten 1

Mörten 1 uppfördes 1978 efter en typritning av Nordiska Trähus. År 2005 byggdes en altan till på husets baksida. Huset har ett välbevarat entréparti med en mörk trädörr och gult sidofönster. Källarfönstren är spröjsade med blyimitationer. Karakteristiskt för stilen är den vågräta indragningen från fasadlivet strax under takfoten, samt det valmade sadeltaket. Vid husets ena gavel finns en garageport med locklistpanel och pulpettak. Trädgården med tidstypisk växtlighet har även ett väl underhållet brunmålat staket med grindstolpar av tegel.

Bortsett från altanen från 2005 är huset i ett mycket välbevarat skick som kan anses vara representativt för tidens enplansvillor i rött tegel med brädpanel och tak-

Kvarteret Harven, framfasad.

Kvarteret Harven, parhus på Örngatan.

Mörten 1, entréparti.

Mörten 1, gavel och valmat tak.

Mörten 3, framsfasad.

Mörten 3, gavel med balkong.

Gäddan 4 med fasad av rosa kalksandsten.

tegel i mörkbruna kulörer. Detta är motivet till att huset tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Mörten 3

Mörten 3 byggdes 1976 efter en typritning av Åmåls Sågverks Aktiebolag. Huset är uppfört i 1½ plan med en fasad av brunt tegel, mörkt blå träpanel och brant sadeltak som är täckt med betongpannor. Husets södra gavel har en så kallad »joddlarbalkong« som var ett vanligt inslag bland villor uppförda under denna tid. Ett garage med en kraftig taksarg är beläget vid husets norra gavel. Huset har således många tidstypiska karaktärsdrag bevarade och har på grund av det ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gäddan 4

Fastigheten ligger i Melleruds sydöstra utkant, med ena gaveln riktad mot gatan och den andra mot en angränsande stor gräsplan. Kvarteren utgörs av villabebyggelse från 1970- och 80-talet.

Huset är en 1½-plansvilla byggd 1977. Det mest utmärkande karaktärsdraget är fasaden i kalksandsten i olika rosa nyanser. Gavelröstena samt långsidans övre del utgörs av vit lockpanel. Det höga och branta sadeltaket är belagt med betongpannor. Husets södra gavel har en så kallad joddlarbalkong. En altan har byggts till under senare tid. Ett garage med fasad av vit lockläkt, en kraftig blekrosa taksarg och ett flackt tak är byggt intill husets gavel mot gatan.

Som helhet är huset välbevarat och ger därför stora möjligheter till förståelse för det sena 1970-talets och det tidiga 1980-talets villaarkitektur med fasader av pastellfärgad kalksandsten. Det har av den orsaken ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Kvarteren Plogen och Hammaren

Kvarteren Plogen och Hammaren har till stor del samma form som kvarteret Fölet, med parbyggda bostäder med källarvåning och dubbla garage eller infarter mellan varje huskropp. Till skillnad från kvarteret Fölet är husen i Plogen och Hammaren uppförda med gult tegel och bruna gavelrösten. Fönstren är pivåhängda. De kan betraktas som en väl sammanhållen bebyggelsemiljö och har för detta särskilda kulturhistoriska värden.

Kvarteren Plogen och Hammaren.

Kvarteret Skalbaggen

Kvarteret Skalbaggen ligger – till skillnad från de övriga kvarteren i kapitlet – i Melleruds södra utkant i det område utmed väg E45 som huvudsakligen utgörs av villabebyggelse från 1900-talets första hälft. Dessa villor har medelstora tomter med äldre träd och trädgårdsbuskar. På så vis avviker kvarteret Skalbaggen kraftigt från omgivningen med sin rationella och täta struktur med långsmala tomter. Bertil Johansson var byggmästare för kvarteret som uppfördes mellan 1969–1970.

Kvarteret består av tätt byggda kedjehus i 1½-plan. Husen har gavlarna vända mot gatan. De har låga socklar av betong, fasaderna är klädda med rött tegel samt gavelrösten av stående panel i olika gröna kulörer. Gavlarna mot gatan har entréparti, infart och garage intill. Två fönster och en dörr till ett kombinerat grovkök och pannrum vetter mot en liten inhägnad gräsmatta framför gatan. Sadeltaket är täckta med bruna betongpannor och kröns av skorstenar murade i rött tegel.

Det välbevarade kvarteret Skalbaggen är likt kvarteret Harven en miljö i Mellerud som tydligt exemplifierar en viktig del av det svenska miljonprogrammet. Av denna orsak tillmäts kvarterets hus särskilda kulturhistoriska värden. Viktigt att bevara är kedjehusens enhetliga bebyggelsestruktur, husens form och volym samt deras fasadmaterial och kulörer.

Kvarteren Plogen och Hammaren.

Kvarteren Skalbaggen.

Kvarteren Skalbaggen.

Kvarteren Skalbaggen.

Kvarteret Staken.

Kvarteret Staken.

Kvarteret Staken

Kvarteret Staken uppfördes mellan 1974 och 1977 av Bertil Johanssons byggfirma. Husen är vända med gavlarna mot gatan och avskiljs sinsemellan av häckar. Husen består av enplansvillor med vindsloft. Fasaderna utgörs av lockpanel och liggande fasspontpanel i gavelröstena. De är målade med oljefärg i olika klara kulörer. I kvarteret förekommer även ett likartat hus uppfört med tegelfasad.

Husen skapar tillsammans ett enhetligt uttryck som är typiskt för de många gruppbyggda villakvarter som uppfördes i Sverige under 1970-talets mitt. De har därför ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att karaktären ska bestå bör byggnadernas form, volym och panelfasader i olika klara kulörer bevaras.

Kvarteret Staken.

Agrar bebyggelse

Historik

Jordbruket i nuvarande Melleruds kommun har generellt dominerats av storgårdar och säterier vilka har haft stor social, ekonomisk och även agrarteknisk betydelse för trakten. Bland dessa kan Bergs säteri, Nordkärrs och Stora Ängenäs gårdar räknas som exempel. Eftersom flertalet av dessa historiskt betydelsefulla gårdar inte omfattats av inventeringsområdet redovisas de flesta av dem inte här. Flera andra gårdar som trots allt ligger inom avgränsningen för inventeringen har av andra skäl exkluderats – oftast på grund av att de har genomgått för stora exteriöra förändringar, eller att alltför många av gårdens byggnader har rivits.

Under 1800-talet genomfördes många effektiviseringar av jordbruket i Holms socken liksom i hela Dalsland. Marken skiftades, jordbruksmetoderna förbättrades och stora delar av produktionen lades om. Stora mängder havre producerades, vilket sedan exporterades till framför allt England med stor lönsamhet. Följden blev att befolkningen i Holms socken fördubblades under 1800-talet. Befolkningsökningen medförde dock att hemmansklyvningen snabbt ökade och avkastningen på de enskilda brukningsdelarna minskade. Den ekonomiska strukturen i socknen bidrog också eftersom

de ekonomiska vinsterna framför allt tillföll de få besuttna, medan de obesuttna blev allt fattigare. Kombinationen av missväxtåren i slutet av 1860-talet och hård konkurs på den internationella marknaden gjorde att den svenska havren blev alltmer svårsåld. Detta gjorde situationen i socknen ohållbar, precis som i andra stora delar av landet. Detta var en av anledningarna till den omfattande emigrationen till framför allt Amerika, då en tredjedel av socknens invånare valde att utvandra.

Precis som i resten av landet har socknens jordbruk rationaliserats kraftigt under 1900-talet. Mindre brukningsenheter har slagits samman till större, dragdjur har ersatts av traktorer, verksamheten har i ökande omfattning mekaniserats och en större del av arbetet utförs nu av allt färre människor.

Karaktär

De fastigheter som redovisas är belägna i området mellan Mellerud och Vänern. Eftersom de är så pass få och dessutom omges av miljöer av varierande karaktär är det svårt att ge en allmän karakterisering som gäller för samtliga. Generellt kan sägas att de ligger i flack terräng i anslutning till tidigare åkermark.

Erlandsrud, boningshus.

Erlandsrud, magasinsbyggnad.

Falken 1. Verkstad till vänster och ladugårdens gavel till höger. I mitten syns manbyggnaden.

Erlandsrud 2:254 och 2:2

Erlandsrud var från början ett jordbruk som på grund av Melleruds expansion under det sena 1900-talet kommit att omringas av bostadsbebyggelse från 1970- och 1980-talen. På fastigheten finns idag ett bostadshus (Erlandsrud 2:254) och en magasinsbyggnad (Erlandsrud 2:2).

Gården Erlandsrud infördes i jordeboken 1657 som $\frac{1}{4}$ mantal frälse men har med stor sannolikhet funnits innan dess. Gården var under 1700-talet bostad åt flera familjer, inklusive bland annat en kyrkvaktmästare och mot seklets slut av von Mentzer-släkten. Det nuvarande bostadshuset i $1\frac{1}{2}$ våning med källare är sannolikt nyuppfört kring sekelskiftet 1900. Källaren i den norra gaveln fylldes igen 1992. Samtidigt ersattes takskiffret med lertegel. Magasinet från 1800-talet är uppfört i timmer och utanpåliggande faluröd träpanel samt gula fönsterluckor med omfattande vita foder. På taket ligger skifferplattor. Magasinet används idag av Melleruds Hembygdsförening.

Erlandsrud har ett särskilt kulturhistoriskt värde som motiveras av gårdens långa historia och byggnadernas välbevarade karaktär. Boningshuset är representativt för det sena 1800-talets högreståndsmiljöer. Magasinsbyggnaden kräver uppstötning och dränering av marken, men byggnaden är förutom detta i ett välbevarat skick.

Falken 1

Bondgården från 1880-talet är belägen mellan villabebyggelsen från 1900-talets mitt och den något modernare industribebyggelsen. På gården finns en manbyggnad (1880-tal), en ladugård (1933) och en snickeriverkstad (1937), en gårdspump, några mycket stora ekar samt flera fruktträd och bärbuskar.

Manbyggnaden i $1\frac{1}{2}$ plan uppfördes under 1880-talet. Fasaden är klädd i rödmålade eternitplattor. Fyrlufts-fönstren på nedervåningen med förhöjd tvärpost är typiska för 1800-talets slut. De ospröjsade vindsfönstren i 1930-talsstil kom troligtvis till i samband med fasadens eternitbeklädnad. Samtliga fönster är vitmålade och flertalet har munblåsta eller valsade fönster-rutor. Huvudentrén är belägen i ett burspråk med småspröjsade fönster. Sadeltaget är belagt med tvåkupigt lertegel. Ladugården i stående locklistpanel och ospon-tad panel är målad med röd slamfärg. Västra gaveln har en tillbyggd sidobyggnad med spröjsade trelufts-fönster och ett pulpettak av korrugerad plåt. Där finns även

ett äldre avträde. Intill finns ett tillbyggt skjul, troligtvis använt som svin- eller höns hus. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel. Verkstadsbyggnaden är uppförd i en våning med oinredd vind. Huset vilar på en sockel av betong. De sexspröjsade fönstren med munblåsta glasrutor är typiska för 1920-talet. I gavelspetsen mot söder finns ett mindre spröjsat fönster. Fasaden mot gården har två gula dörrar av panel med smidda järnbeslag. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel.

Gårdens läge i utkanten av Mellerud kan ge möjlighet till förståelse för områdets tidigare agrara karaktär. I och med att ekonomibygnaderna finns bevarade kan helhetsmiljön berätta om de förutsättningar som ett mindre jordbruk i Mellerud präglades av under 1900-talets början. Gården har med anledning av detta ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Källstorp 1:25 – Kasen

Kasen är belägen strax väster om gården Skogserud. Fastigheten omfattar ett boningshus och en mindre ladugård och omges idag av igenvuxna åkermarker samt grandominerad blandskog.

Boningshuset i 1½ plan uppfördes i början av 1930-talet, och ersatte då ett nedgången torp på samma plats. Det har röd locklistpanel, bevarade fönster med handblåsta glas, vita karmar och foder samt sadeltak med sinuskorrugerad omålad plåt. Vissa av fönstren härstammar från det äldre torpet som fanns på platsen förut. På vissa ytor utgörs fasaden av masonite som klätts med locklister ovanpå en isolerande skiva av friolit. Detta har skapat rötskador.

Ekonomibygnaden med tillhörande avträde samt höns-, får- eller svinhus är enligt uppgift äldre än boningshuset från 1930-talet. Det är klätt med en enkel och ålderstigen panel av breda okantade brädor. Vissa av locklisterna består av på mitten delade unga furor. Delar av byggnaden har spår av röd slamfärg. Runt byggnaden finns rester av äldre redskap.

Huset med tillhörande ekonomibygnad verkar i stort sett vara orörd sedan mitten av 1900-talet. Detta gäller även boningshusets interiör. Därmed har den ett stort unicitetsvärde, då inga andra lika orörda miljöer har påträffats under inventeringen. Dock kan det sägas att boningshusets nuvarande tillstånd kräver noggranna restaureringsåtgärder för att kunna bevaras. För att bibehålla karaktären bör den enkla stugformen, fönstersättningen samt de munblåsta fönstren bevaras.

Källstorp 1:25. Äldre locklistpanel.

Källstorp 1:25, ladugård och rött boningshus.

Källstorp 1:25, ladugård.

Ekonomibygnadens främsta värde ligger i dess omålade och okantade panel.

Källstorp 1:25, munblåsta fönster på boningshuset.

Skogserud, ladugården väster om vägen.

Sunnanå 1:3 – Skogserud

Gården Skogserud går att hitta på Häradsekonomiska kartan vilken är fältmätt i början av 1890-talet. Den är dock inte utmärkt på generalstabskartan från 1843. Sannolikt uppfördes gården därmed under 1800-talets senare hälft. I boken *Svenska gods och gårdar* från 1945 redovisas gården med 23 hektar mark, varav 9,5 är åkermark och resten skog. Där fanns då kor, hästar och svin. Skogserud ägdes tidigare av Sunnanå Gård men arrenderades 1910 och friköptes 1914. Fastigheten omfattar idag två boningshus, två ladugårdar, fyra ekonomibyggnader och en jordkällare.

Manbyggnaden, som troligtvis ersatt ett äldre boningshus, är uppförd 1933. Det har torpargrund, fasad av locklistpanel målad i bruten vit kulör, jugendspröjsade fönster med vita karmar samt röda foder. Strax till öster om manbyggnaden finns ett annat boningshus i 1½ med ockragul panelfasad och skiffertak. Det är oklart när huset först uppfördes då det idag är renoverat. Ett något mindre hus fanns dock senast 1945 på platsen. Strax öster om vägen finns en mindre faluröd magasinsbyggnad med eternittak samt en större ladugård (1929) med faluröd locklistfasad, stora pardörrar i svart och ljusgrön panel samt liggande småspröjsade fönster med vita foder. Taket täcks av röd plåt. Väster

om vägen ligger en liknande ladugård (1929) men med ett tak av korrugerad eternit. Denna har även en tillbyggnad mot norr med svart plåttak. En jordkällare finns intill åkern mot väster. Denna är uppförd med sten och cementbruk. Gavelröstet mot väster har renoverats med fasspontpanel. Taket är täckt med lertegel. Strax intill finns ett mindre hus med skorsten och bevarade fönster – detta har troligtvis varit någon form av ekonomibyggnad. En bit längre upp på vägen finns två mindre faluröda ekonomibyggnader tak av plåt och tvåkupigt lertegel.

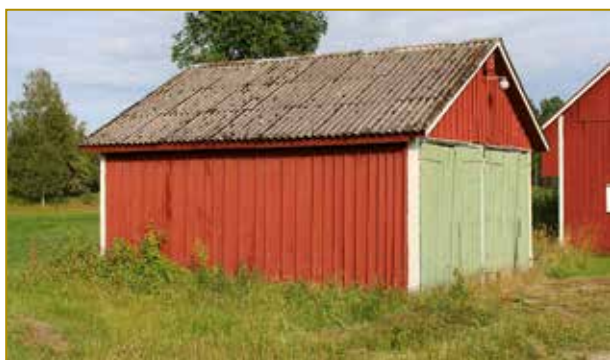
Ladugårdarna och ekonomibyggnaderna är de byggnader som är bäst bevarade. Deras faluröda och väderbitna brädfasader, munblåsta fönster och snickrade paneldörrar ger ett mycket autentiskt, ålderdomligt och samtidigt levande intryck. Manbyggnaderna är i högre grad förändrade men har trots det flera ursprungliga fasad- och takmaterial bevarade, som exempelvis skiffertaken och de småspröjsade fönstren. Runt trädgården löper välbevarade stengårdsgårdar som också bedöms vara en viktig del för helhetsmiljön. Sammantaget bedöms gården Skogserud med samtliga ekonomibyggnader vara en välbevarad agrar helhetsmiljö med ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Skogserud, vy mot söder.

Skogserud, manbyggnaden uppförd 1933.

Skogserud, ekonomibygggnad med eternittak öster om vägen.

Skogserud, ladugården väster om vägen.

Skogserud, ladugård öster om vägen.

Skogserud, ekonomibygggnad längre norrut.

Skogserud, böningshus.

Skogserud, ekonomibygggnad längre norrut.

Skogserud, jordkällare.

Skogserud, ekonomibyggnad.

Från fattigmark till fritid

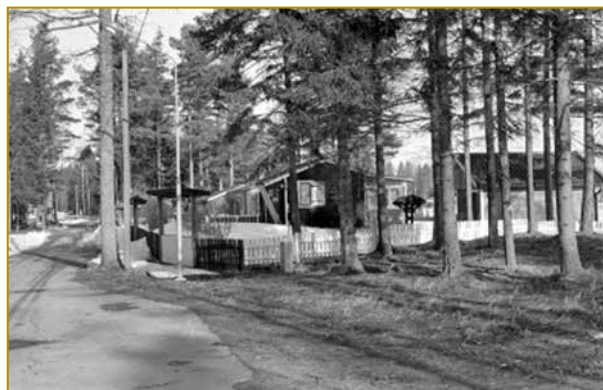
Stranden Vita Sannar. Foto: Vänersborgs Museum.

Fritidsstugor i Vita Sannar 1981. Fotograf: Margareta Persson. Foto: Vänersborgs Museum.

Fritidsstugor i Vita Sannar 1981. Fotograf: Margareta Persson. Foto: Vänersborgs Museum.

Fritidsstugor i Vita Sannar 1981. Fotograf: Margareta Persson. Foto: Vänersborgs Museum.

Historik

Skogsremsan mellan Vänern och Dalboslätten kallas Sjöskogen och har under flera hundra år utgjort hem för backstugusittare och torpare. Ofta dagsverksarbetade de på de bondgårdar som låg strax väster om Sjöskogen, exempelvis Erlandsrud, Stora Ängenäs, Skogserud, Källstorp och Sunnanå Gård. En del av dessa gårdar finns kvar, men i förändrat tillstånd. Den fattigdom folket i Sjöskogen levde under tvingade dem ofta att bedriva en blandekonomi som bland annat gick ut på jakt och fiske, bärplockning, tjärbränning, enkelt hantverk och till och med tiggeri. Stugorna och torpen som de levde i går fortfarande att hitta spår och ruiner av i skogen.

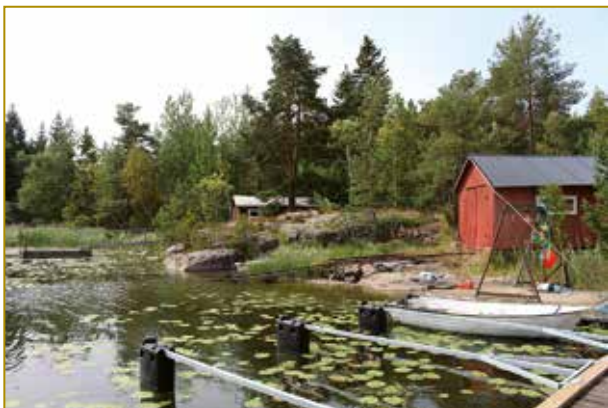
Den långgrundna stranden Vita Sannar beskrevs redan i början av 1900-talet som en omtyckt plats av ungdomar och turistande sommargäster, och att den vore lämplig att med »fina sommarvillor planeras«. Under 1930- och 1940-talet uppfördes de första fritidsstugorna på platsen strax norr om stranden. Även öarna i Sunnanå skärgård började bebyggas. Ofta var det järn-

vägsarbetare som arrenderade mark av tomtägaren och uppförde enkla hus bestående av ett rum med kokvrå. Utvecklingen med små enkla fritidshus som växte fram fanns på många ställen i landet när även arbetarefamiljer började få möjlighet att skaffa sig en fritidsstuga.

Under 1950-talet uppfördes en badanläggning med simskola på Vita Sannar. Dit gick redan då en »badbåt« från Sunnanå Hamn och där fanns både servering och dansbana. I slutet av 1970-talet bereddes yta åt den camping som några år senare gjordes till en företagsverksamhet under entreprenören Gösta Westmans initiativ. Under samma tid erbjöds stugägarna att friköpa tomterna intill stranden. I samband med detta flyttades många av de äldre husen. I början av 1990-talet fick området tillgång till kommunalt vatten. Sedan år 2002 har fastighetsägarna möjlighet att skriva sig på platsen. Idag är stugorna i Vita Sannar bland de dyraste fastigheterna i hela Melleruds kommun.

Karaktär

Till skillnad från den klippfria och långgrundna stranden Vita Sannar är området mellan Örnudden och Sunnanå Hamn ett skärgårdslandskap. Skären och öarna består av rundade klippor, renspolade av Vänerns och Dalbosjöns vågor. Högre upp på klipporna växer högt gräs, lavar och mossor. Träden närmast strandkanten är ofta små och vindpinade kryptallar, men även gran eller klibbal och andra lövträd förekommer. Längre in i Sjöskogen är marken relativt flack och är till största delen bevuxen av gran och tall. Undervegetationen utgörs bland annat av mossor, blåbärsris och Örnbräken. Fritidsstugorna är i huvudsak belägna nära vattnet. Somliga av dem består endast av ett boningshus, medan andra har flera ekonomibyggnader, varav utedass och redskapsbod är det vanligaste. Stugorna är i regel uppförda i en våning. Många av dem har byggts till med verandor eller övriga utrymmen på långsidorna vilket ger dem en speciell karaktär. Fasadmaterialen består i

Bryggor och båthus söder om Sunnanå hamn.

Roddbåt, Sunnanå skärgård.

huvudsak av målad spont-, fjäll-, eller stockpanel, men även masonite eller andra skivmaterial förekommer. Stugorna har sadel- eller pulpettak som oftast är belagda med plåt eller tjärpapp. Ofta finns en jordkällare eller en grävd kylgrop i marken. Båthusen är vända med gavlarna mot vattnet, och många av dem är försedda med rälsspår som löper ned i vattnet vilket ska underlätta att ta båten i och ur vattnet. Detta är förmodligen en rest från tiden då järnvägsarbetare var de första att bygga fritidsstugor i skärgården.

De flesta av områdets fritidsstugor är genom tillbyggnader och byte av fasadmaterial, dörrar och fönster mycket förändrade. Dessa redovisas därför inte i denna rapport.

Utsikt mot Sunnanå skärgård.

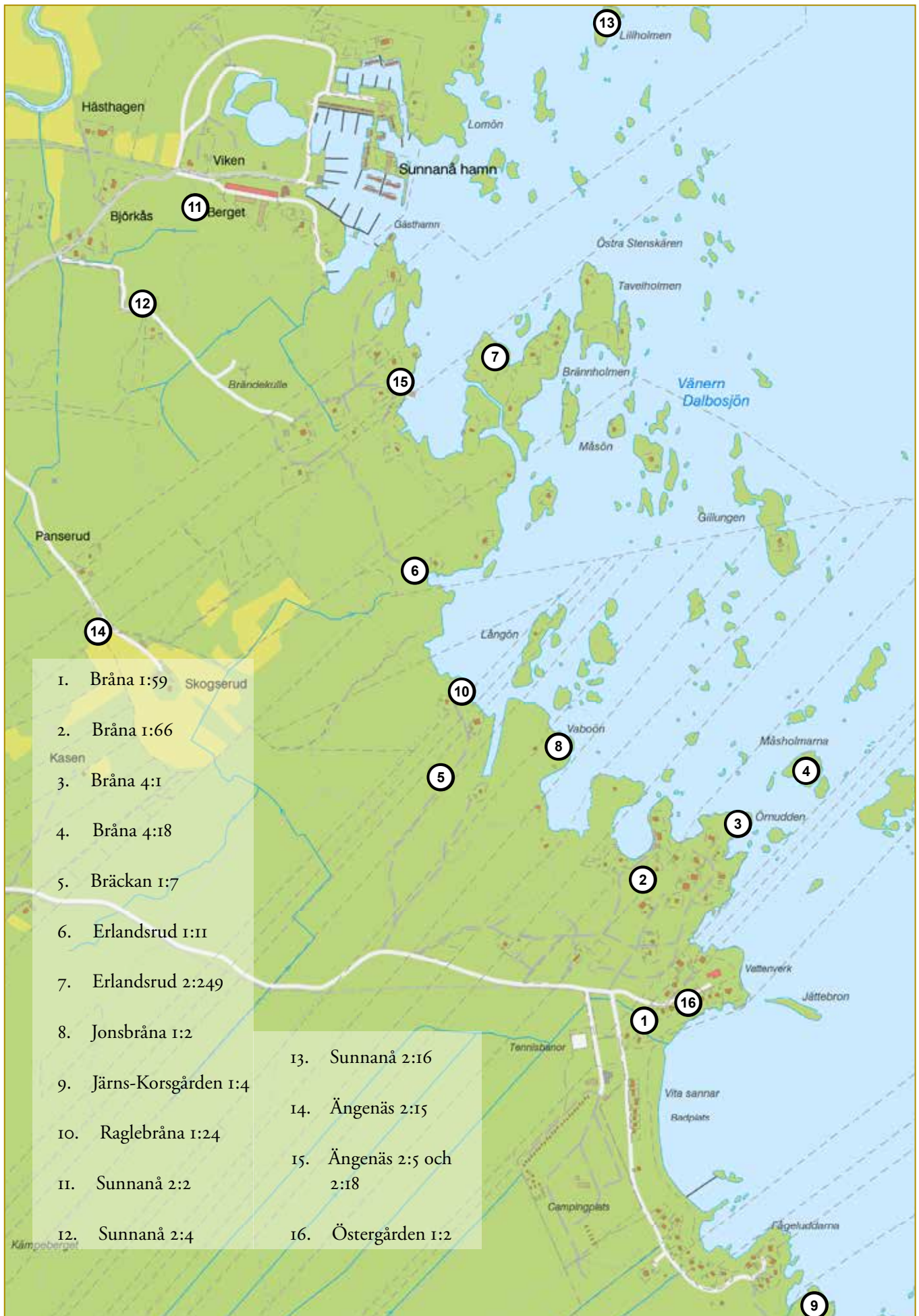
Ovan och nedan: Fritidsstugor vid Vita Sannar.

Slingrande väg genom Sjöskogen.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Från fattigmark till fritid

Bråna 1:59

Fritidsstuga vid den äldsta bebyggda delen av Vita Sannar. Byggnaden är delvis förändrad med bland annat nya korspröjsade fönster och dörrar av laminat, men har en bevarad småskalig och ursprunglig karaktär. På tomten finns även en uthus- och redskapsbod med pulpettak. Genom den bevarade karaktären tillmäts byggnaderna ett kulturhistoriskt värde.

*Bråna 1:59.***Bråna 1:66**

Fritidsstuga i en våning som speglar en svensk fritidsstugekultur från 1950- och 60-talen. Huvudbyggnaden har tillbyggt med inglasad altan och fått både fönster, dörrar och tegelpannor utbytta. Trots det har stugan behållit mycket av sin småskaliga och enkla karaktär, bland annat med dusch och disk möjligheter utomhus. Fastigheten omfattar även tre uthus – två friggelbodar uppförda under 1990-talet och ett äldre uthus med avträde.

Boningsstugan och det äldre uthuset är fina exempel på fritidsstugekulturens ideal och boendestandard under 1950-, 60-, och 70-talet. Detta motiverar att fastigheten tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

*Bråna 1:66.***Bråna 4:1**

På fastigheten finns detta båthus beläget intill vattnet i Sunnanå skärgård. Det är sannolikt uppfört under perioden 1930–1950-talen. Båhuset vilar på plintar av betong och natursten. Det är uppfört i lösvirke som målats i slamfärg. Gaveln som vetter mot Dalbosjön har en bred pardörr med äldre järnbeslag. Taket är belagt med korrugerad plåt.

Båhuset har bortsett från plåttaket en mycket autentisk och ursprunglig karaktär. Den har ett särskilt kulturhistoriskt och miljöskapande värde för Sunnanå skärgård.

Bråna 4:1. Båthus.

Bråna 4:18

Tomten Bråna 4:18 ligger på Måsholmarna längst ned i Sunnanå skärgård. Ön, som ursprungligen användes för bete, har kala klippor och är bevuxen med tallar och typisk skärgårdsvegetation. På många ställen syns spår av tidigare verksamhet på ön, bland annat rälsbanor för sjösättning och upptagning av båtar för fiske. Dessa banor används fortfarande för i- och upptagning av fritidsbåtar. På ön finns även två mindre så kallade båkar, det vill säga sjömärken av sten. Bebyggelsen på ön utgörs av fyra byggnader: en fritidsstuga samt förråd/nätbod (uppförda 1956–1957), ytterligare ett uthus från 1972 samt en nybyggd gäststuga 2010-tal.

Bortsett från vissa sentida tillbyggnader utgör fastigheten en sammanhållen kulturmiljö som representerar 1950-talets fritidshusbebyggelse. De äldre byggnaderna inklusive de äldre lämningarna (båkarna och rälsbanorna) har ett särskilt kulturhistoriskt värde samt ett stort miljöskapande värde för Sunnanå skärgård.

Bräckan 1:7

Mindre fritidsstuga norr om Vita Sannar som troligtvis har uppförts under 1900-talets första hälft. Stugan har byggts om och utökats till dubbel volym, troligtvis under 1960-talet. Den ursprungliga formen är genom sockeln, fasadmaterialet och taket lätt att identifiera och därmed avläsbar. Den har en mycket tydlig småskalig form som är typisk för många av tidens fritidsstugor. Därtill har den bevarade fasadmateriale av masonite med locklist och handblåsta fönsterglas. På tomten finns även ett mindre förråd, ett trädgårdsräcke och omgärdande stenmurar.

Stugan har för sin bevarade enkla karaktär och ursprungliga fasadmateriale ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Bråna 4:18. Rälsbanor.

Bråna 4:18. En båk är ett sjömärke av sten.

Bråna 4:18. Fritidsstuga.

Bräckan 1:7.

Erlandsrud 1:11.

Erlandsrud 1:11

Fritidshuset med tillhörande uthus är beläget på en ö i Sunnanå skärgård. Ön är gles bevuxen med höga tallar, rönn och ek. Boningshuset är en mindre stuga som enligt sägnen uppfördes av två fiskebodas som byggdes ihop. Fasaden på den ursprungliga stugan utgörs av ljusgul locklistpanel, medan tillbyggnaden från 1960-talet har en brun fjällpanel. panelen var från början faluröd. Fönstren har tillkommit i senare tid. På husets ena gavel finns en utanpåliggande skorsten. Fastigheten omfattar även en friggebod samt ett litet äldre uthus med utedass.

Öns bebyggelse utgör en väl sammanhängande kulturmiljö som tydligt visar den enkla fritidshuskulturen under 1900-talets andra hälft. Byggnaderna är förutom fönsterbyten bevarade som sådana att de byggts till enligt de anspråkslösa utrymmeskrav som var vanliga under 1950- 60- och 70-talen. Friggeboden som tillkommit kan betraktas som ett typiskt exempel på en komplementåtgärd som var vanlig under seklets slut bland den aktuella typen av fritidshus. Fastigheten tillmäts av dessa skäl ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Erlandsrud 2:249. Fritidsstuga som efterträtt den tidigare järnvägsvagnen.

Erlandsrud 2:249

Fritidshuset ligger på kala klipphöllar med utsikt över Sunnanåviken. Stugan har tidigare varit en järnvagn som drogs ut över isen med traktor på 1930-talet och senare byggdes om och inreddes till fritidsstuga. Detta var vanligt i Sunnanå skärgård och upp emot Köpmannebro under 1930-talet bland järnvägsarbetare som på liknande vis lyckades köpa utrangerade järnvagnar. De flesta spåren av järnvägsvagnen är borta, men inner-taket har fortfarande formen av en välvd kupévagn. På tomten finns även en äldre jordkällare samt ett utedass i svart lockpanel.

Stugans tillblivelse då den föregicks av en utrange-rad järnvägsvagn som drogs över isen är en mycket intressant historia ur kulturhistorisk aspekt. Det berättar om järnvägsarbetarnas tillvaro under 1930-talet och då-tidens begynnande fritidskultur, vilken till stora delar skiljer sig mycket från dagens motsvarigheter. Stugan har för detta ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Jonsbråna 1:2.

Jonsbråna 1:2

På Vaboön finns denna välbevarade 1960-talsstuga med tidstypisk brun stockpanel och svarta dörrar, fönsterfoder och knutar. Entrédörren skyddas av ett skärmtak

Jonsbråna 1:2. Entréparti på fritidsstugan.

Järns-Korsgården 1:4.

Raglebråna 1:24.

av grön plast och svart smidesjärn, under vilket en tids- typisk ytterlampa av gult pressglas hänger. Framför hu- set har en öppen altan av lösvirke uppförts. Intill står en gårdspump och en uppbyggd diskbänk. Bakom bo- ningshuset finns en modernare friggebod.

Miljön är ett utmärkt och välbevarat exempel på 1960-talets fritidsstugor och har därför ett särskilt kultur- historiskt värde, både vad avser form, material, kulörer och byggnadsdetaljer.

Järns-Korsgården 1:4

Söder om stranden Vita Sannar ligger denna fritidsstuga som uppfördes under 1930- eller 40-talet. Den har en tillbyggnad på södra gaveln med en öppen altan intill. Fasaden mot Dalbosjön har fortfarande kvar mycket av en äldre karaktär. Stugan har därtill välbevarade fönster och en sannolikt ursprunglig ytterdörr. Viktigt för hel- hetsmiljön är även den äldre kallmurade och betong- gjutna terrassen framför huvudfasaden.

Stugan har för sin småskalighet och välbevarade fasad mot sjön ett särskilt kulturhistoriskt och miljö- skapande värde.

Raglebråna 1:24

Mindre stuga som sannolikt uppförts under 1930- eller 1940-talet. Mot sjön finns en tillbyggd altan. Stugan bär enkla funktionalistiska formelement vilka är typis- ka för tillkomsttidens fritidsstugor såväl som mindre egnahemsbebyggelse. Exempel på detta är bland annat det flacka sadeltaket och fönster placerade »över hörn«. Intill stugan finns även ett mindre uthus med möjlig- heter till dusch och disk utomhus.

Stugans anspråkslösa karaktär och välbevarade enkla funktionalistiska form är idag allt mer sällsynt, varför stu- gan kan betraktas som särskilt kulturhistoriskt värdefull.

Sunnanå 2:2

Fastigheten ligger söder om Sunnanågatan och den tidigare järnvägen. Marken domineras av kala klippor, vitmossa och vindpinad yngre tallskog uppblandad med enstaka lövträd. I trädgården finns bland annat buskar och perenner.

Bostadshuset i en våning är troligtvis uppfört cirka 1870–1900. Det är exteriört välbevarat eftersom det varken byggts till eller fått exempelvis fönster och taktegel utbytta. Den intilliggande småstugan med röd fjällpanel och pulpettak härtör troligtvis från 1960-talet och är mycket välbevarad. Strax intill står även en friggebod i röd panel. Fastighetens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av att husen har kvar sin ursprungliga karaktär.

Sunnanå 2:4

Fritidshus från 1950-talet, beläget strax utanför Sjöskogen. Det nuvarande huset har en ljusblå betongsöcket med källarfönster och liggande rödmålad stockpanel. Tillbyggnaden mot öster är från 1990-talets början. Uthuset på gården uppfördes 1976. Trots tillbyggnaden är stugan ett fint exempel på 1950-talets fritidshus. Detta motiverar att fastigheten tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Sunnanå 2:2. Bostadshus

Sunnanå 2:2. Småstuga.

Sunnanå 2:4.

Sunnanå 2:16

Huset på ön Lillholmen alldeles utanför Sunnanå Hamn byggdes 1961 och ersatte den uttrangerade järnvägsvagn som tidigare stod på platsen. Denna drogs från Sunnanå Hamn till ön över isen 1939. Därefter roddes även mängder med matjord ut för möjligheten att kunna plantera trädgårdsväxter och träd – dessförinnan utgjordes ön av helt kala klippor. Marken arrenderades till en början av Sunnanå Gårdar. Järnvägsvagnen finns inte längre kvar, men på tomten kan järnbalkarna i kupévagnen ses då de används för att bära upp mindre broar över klipporna. Flera uthus finns på ön uppförda 1939, 1945 och 1977.

Bebyggelsen på ön har för sin tillkomsthistoria ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ängenäs 2:15 – Luttorpet

Luttorpet är beläget strax intill ett modernt bostadshus på vägen genom Sjöskogen mot gården Skogserud. Det är sannolikt den enda välbevarade rest av den torp- och backstugebebyggelse som tidigare fanns i Sjöskogen. Byggnaden är en välbevarad ryggåsstuga som uppfördes under 1800-talets första hälft på Källstorps utmarker, söder om det nuvarande läget. I början av 1900-talet flyttades byggnaden till dess nuvarande läge och var under 1930-talet bostad för ett syskonpar. Det finns uppgifter om att innerdörren mellan stugan och farstun har utgjort dörren till sakristian på Holms kyrka. Stugdelen är timrad och farstun är uppförd i stolpverk. Utvändigt är byggnaden klädd med faluröd lockpanel med okantade bräder. Taket var tidigare ett torvtak men utgörs nu av enkupigt lertegel.

Luttorpet är välbevarat, bortsett från murstocken och skorstenen som behöver åtgärdas. Byggnaden har mycket stora kulturhistoriska och socialhistoriska värden eftersom den är den sista i sitt slag inom det inventerade området. För att kunskapen om den hårda tillvaron hos tidigare generationer i Sjöskogen ska bestå har Luttorpet ett stort pedagogiskt värde. För att karaktären ska bevaras bör endast kulturhistoriskt korrekta åtgärder tillåtas.

Sunnanå 2:16. På platsen stod tidigare en järnvägsvagn

Sunnanå 2:16. Äldre takbjälkar från kupévagnen har återanvänts som brobalkar.

Ängenäs 2:15. 'Luttorpet'. I bakgrunden syns gården Skogserud.

Ängenäs 2:18. Fritidsstuga som tidigare varit fiskebod.

Ängenäs 2:5. Båthus längst ut på udden.

Ängenäs 2:5. Båthus.

Ängenäs 2:5. Två av bodarna med faluröd panel och tak av plåt och eternit.

Ängenäs 2:5 och 2:18

Det första huset i Almqvistviken söder om Sunnanå Hamn uppfördes i början på 1900-talet och tjänade då som fiskestuga som också rymde en mindre kokvrå. I samband med detta uppfördes även stenbryggan vid båthuset strax intill. Fiskeriverksamheten var då ett komplement till det jordbruk som de dåvarande ägarna bedrev. Denna blandekonomi var kännetecknade för många hushåll i Sjöskogen under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Den nuvarande stugan började att byggas 1961 och byggdes till 1977. Stugan ligger på fastigheten Ängenäs 2:18, resterande båthus och bodar hör till Ängenäs 2:5.

Det stora öppna båthuset intill stenbryggan är enligt uppgift byggt i slutet av 1960-talet. Vid stranden finns även ett mindre vitt fyrorn kallat Vika Fyr. Strax bakom båthuset står tre bodar – samtliga i faluröd locklistpanel, spröjsade fönster, gröna dörrar och tak av plåt eller eternit. Vid udden längst ut mot sjön finns även två båthus i röd panel, från vars gavlar rälsspår löper ned i vattnet för sjösättning och upptagning av båtar. Samtliga ekonomibygnader har välbevarade dörrar och fönster med gröna och vita spröjs.

Trots förändringar på fritidshuset tillika den före detta fiskestugan har helhetsmiljön ett särskilt bevarandevärde, eftersom den skapar förståelse för tidigare levnadsvillkor i Sjöskogen. Samtliga båthus och bodar inklusive den äldre stenbryggan har ett enhetligt uttryck. De är välbevarade och har ett miljöskapande värde för skärgårdens landskapsbild. För detta tillmäts miljön och byggnaderna ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Östergården 1:2

Fritidshuset ligger strax norr om Vita Sannar, i den långa med hus som kan räknas till områdets äldsta fritidsstugebebyggelse. Fastigheten omfattar ett mindre fritidshus som återuppbyggdes 1986 i samma utseende som den föregående efter att denna brunnit ned. Av stilen att döma uppfördes den ursprungliga stugan mellan 1930- och 50-talet och byggdes senare till på båda sidor om taknocken. Detta föranleder den karakteristiska brutna takformen som är mycket typisk för många fritidsstugor. En mindre förstukvist som tidigare fanns på baksidan av huset är nu ombyggd och har inlemmats i husets insida.

Trots att fritidsstugan är en rekonstruktion och har ett begränsat autenticitetsvärde kan den tydligt stå som exempel på fritidsstugor från 1900-talets mitt med en typisk anspråkslös och enkel karaktär. Stugan har flera värdefulla detaljer bevarade, till exempel det gröna stängslet mellan grundpelarna, betongtrappan, den röda fasspontpanelen, den spontade ytterdörren och de valsade fönstren. Stugans särskilda kulturhistoriska värde är direkt kopplat till den enkla karaktären, som också bidrar med pedagogiska värden.

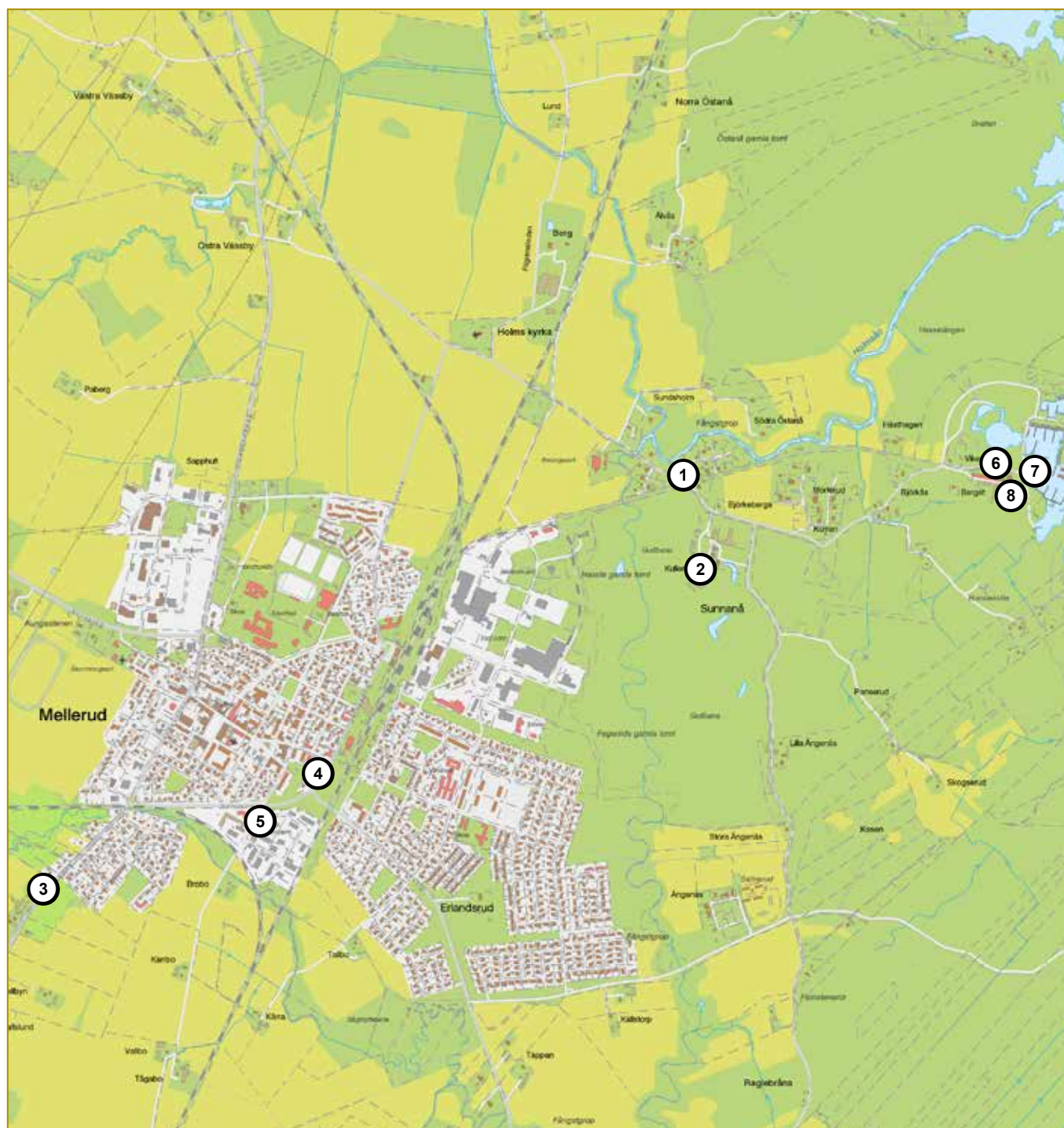
Fritidshus på fastigheten Östergården 1:2.

Övriga verksamheter och industrier

Kvarteret Klacken. Fotografiet är taget från Byggmästargatan.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter - Övriga verksamheter och industrier

1. Holms-säter 3:1	5. Klacken 19
2. Kullen 1:2 med flera	6. Sunnanå 1:2
3. Mellerud 1:37	7. Sunnanå 1:29
4. Skansen 3	8. Sunnanå 1:31

Holms Säter 3:1

Fastigheten ligger i Holms-Säter alldeles mellan den ringlande Sunnanån och vägen mot Sunnanå Hamn. Framför huset finns en grusplan och en rundel med blommor i mitten. Ursprungligen innehöll trädgården en stor mängd äppelträd av olika slag. Bostadshuset i 1½ plan med vind uppfördes 1924. Huset är uppfört i timmer och reveterad puts i gul kulör med vita slätputsade knutar och fönsterfoder. Fönstren med förhöjd tvärpost är ursprungliga. Förstukvisten omgärdas av vita kolonner som bär upp en balkong på andra våningen. Taket är belagt med rött betongtegel. Inuti huset finns mycket välgjorda väggmålningar som föreställer naturvyer i Värmland. Dessa är målade av konstnären Johan Eliasson. På fastigheten finns också ett nybyggt lusthus med munblåsta spröjsade fönster, samt ett uthus med garage.

Bostadshuset är ett bevarat tillika gott exempel på 1920-talets större putsade villor. Den spritputsade fasaden, de gulvita kulörerna, fönstren, frontespisen och det brutna taket är typiska element för byggnadskategorin. Detta motiverar att huset tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde. Husets väggmålningar bidrar med konsthistoriska värden.

Kullen 1:2 med flera, Sunnanå gård

Omgivningen utgörs av öppet landskap med åkrar och en större golfbana med tillhörande parkering, restaurang och klubbhus. Mot söder finns ett mindre skogsparti med blandskog.

Sunnanå Gård är en av socknens äldre gårdar och kallades i jordeboken 1540 för *Sijndenå*. Den räknades då som ett helt mantal frälsehemman. På gårdens ägor fanns också den tidigare mycket betydelsefulla Sunnanå marknad, vilken upphörde 1892 (se Köpmantorget). 1882 köptes gården av Holms socken till en summa av 45 000 kronor varpå den övergick till att bli fattiggård. Namnet ändrades under 1920-talet till ålderdomshem men anläggningen är i folkmun känd som Sunnanå sjukhem sedan lång tid tillbaka. Idag utgörs huvudbyggnaden av bostadsrätter. Under en arkeologisk undersökning vid gården 1941 upptäcktes både gravfält och en stenåldersboplats. Flera lösa fornyfynd har även påträffats kring gården.

Huvudbyggnaden har flyglar mot söder i båda gavlarna. Byggnaden ligger i souterräng och den kraftiga putsade sockeln syns endast på husets baksida och

Holms-säter 3:1, framfasad.

Holms-Säter 3:1, gavel med stiltpisk burspråk.

Sunnanå gård (då fattiggård), detalj ur häradsökonomiska kartan från 1890–1891. Notera att trädgårdens U-form motsvarar strukturen på den nyuppförda bebyggelsen söder om huvudbyggnaden.

Sunnanå gård – fattiggård, ålderdomshem och nu bostadsrätter.

Nybyggda parhus i New Englandstil.

Radhusen i New Englandstil är anpassade till gårdens tidigare U-formade trädgård (jämför med Detalj ur häradsekonomiska kartan i detta stycke).

Mellerud 1:37, bostadshus från 1920-talet.

gavlar – denna rymmer även källarfönster. Entrén på framsidan är centralt belägen på fasaden med en förstukvist inramad av vita kolonner. Hela byggnaden är tilläggsisolerad och klädd med gul korrugerad plåt. Fönstren är spröjsade och typiska för 1920-talets klassicism. På andra våningen finns en balkong med dekorativt svart järnräcke. Takfallet pryds av lunettfönster och strax under takfoten finns en klocka. På baksidan har stora balkonger kommit till.

Intill den äldre gården står nybyggda par- och radhus i så kallad *New Englandstil*. De är uppförda i två våningar och har gul panel med vita snickerier, runda förstukvistar med vita kolonner och flacka pyramidtak med svart plåt.

Trots de exteriöra förändringarna har det före detta ålderdomshemmet ett särskilt kulturhistoriskt värde. Detta motiveras av att den tidigare utgjort en av socknens äldsta och viktigaste gårdar, och för att byggnaden fortfarande har ett tydligt klassicistiskt formspråk. Viktigt att bevara är den genomgående symmetriska strukturen och de klassicistiska detaljerna som kolonnerna, lunettfönstren och de sexspröjsade fönstren. Par- och radhusen är typiska för 2010-talets så kallade nystilar (arkitektur som har en tydlig koppling till historiska stilar). De kan mycket väl komma att betraktas med ett växande kulturhistoriskt intresse i framtiden.

Mellerud 1:37

Fastigheten ligger alldeles intill gamla landsvägen, nuvarande väg E45 och omfattar ett bostadshus i 1½ plan, en äldre enkelstuga samt ett uthus med avträde. Baksidan av huset vetter ut mot öppna åkermarker. Trädgården har fruktträd, buskar och perenner samt en grusad infart. En brunn finns strax intill södra fasaden. Grindstolparna är bevarade, dock finns ingen grind.

Bostadshuset är ett egnahem från 1920-talet uppfört i timmer. Huset har en sockel i grå spritputs med källarfönster. Fasaden på nedre våningen består av ligande vit fasspontpanel, medan den övre våningen har stående vit pärlspontpanel. En del munblåsta fönster är bevarade. Spröjs och knutar är idag vita men har tidigare varit grönmålade. Det branta mansardtaket täcks av hexagonala skifferplattor. Flera originaldetaljer på stuprör och hängrännor är bevarade.

Enkelstugan bedöms vara uppförd under 1800-talets senare hälft. Den står på en kallmurad sockel och har en fasad av vit locklistpanel. Tvåluftsfönstren med

munblåst glas omfattas av gröna spröjs och ockragula omfattningar. Taket är täckt med korrugerad plåt. Den öppna verandan har lövsågade snickeriarbeten och ett sadeltak belagt med papp. På den norra gaveln finns en tillbyggnad med pulpettak och ett spröjsat munblåst fönster.

Uthuset, sannolikt uppfört runt sekelskiftet 1900, vilar på en sockel av natursten. Det har stående röd panel, vita knutar och tre gula portar av brädpanel med smidda järnbeslag. Den bakre porten leder till ett avträde. Panelfasaden på baksidan har en mycket ålderdomlig karaktär.

Fastigheten avspeglar den bebyggelse som växte upp längs nuvarande riksväg E45 i början av 1900-talet. Bostadshuset är ett gott exempel på egnahem från århundradets första decennier. Enkelstugan är välbevarad, bland annat med ursprungliga fönster och snickeriarbeten. Uthuset har också en ålderdomlig karaktär och är ett viktigt inslag i miljön.

Skansen 3

Fastigheten ligger utmed Järnvägsgatan nära Storgatan och Centrumsalongen (Sättern 3). På andra sidan Järnvägsgatan ligger viadukten som leder mot östra Mellerud. Norr om byggnaden finns en personalparkering som nyligen asfalterats. Verkstadsbyggnaden som är uppförd i lättbetong är sannolikt byggd under 1940- eller 1950-talet, den tid då materialet på allvar slog igenom i Sverige. Byggnaden har ägts av Melleruds Industrier och har bland annat varit ett bussgarage. Tidigare fanns även en bensinpump på fastigheten. Sedan 1980-talet håller en bilverkstad till i lokalen. Det flacka taket är ett kvardröjande stilideal från funktionalismens genombrott under 1930-talet. I den gulmålade fasaden finns stora glasade skjutdörrar. Äldre fönster finns bevarade. Taket är belagt med svart korrugerad plåt.

Byggnaden är mycket representativ för de enkla verkstadsbyggnader av lättbetong som uppfördes i Sverige under 1940- och 1950-talet. Detta motiverar att byggnaden tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde. För att karaktären ska bestå bör byggnadens form och volym samt den nuvarande fasaden, fönstren och de glasade skjutdörrarna bevaras.

Mellerud 1:37, enkelstuga.

Mellerud 1:37, uthus.

Skansen 3.

Klacken 19

E. R. Andersson kom från Småland till Mellerud 1908 och började då tillverka trätofflor i kvarteret Kronan. Tio år senare hade verksamheten expanderat varpå han grundade Anderssons Trätöffelfabrik i nya lokaler på Magasinsgatan i östra Mellerud. 1947 övertogs verksamheten av fabrikören Cajser Westling och 1956 förlades verksamheten till det nya industriområdet som låg strax söder om tätorten. Företaget tog samtidigt det nya namnet Melleruds skoindustri. Kvarteret döptes till Klacken efter verksamheten. Under 1960- och 1970-talet exporterades träskor, bland annat varumärket Dalbotoffeln, till USA, Norge och Tyskland. År 1970 hade företaget omkring femtio anställda och sponsrade även det svenska landslaget under fotbolls-VM i Mexico med träskor. Melleruds skoindustri lade ned verksamheten 1975. Byggnaden finns kvar och utgörs av en låg envåningsbyggnad med flackt sadeltak. Den är nu tilläggsisolerad och klädd med gul plåt. Idag används den som bilverkstad.

Verkstadsbyggnaden har ett stort lokalthistoriskt värde som motiveras av dess nära koppling till en av Melleruds viktigaste industrier och arbetsplatser under 1900-talet. Att den representerar en mer småskalig och nischad industriverksamhet än vad som vanligtvis framhävs som industriellt kulturarv (som exempelvis järn- eller verkstadsindustri) är bärande för bedömningen av dess särskilda kulturhistoriska värde.

Sunnanå 1:2

Fastigheten omfattar tre byggnader som troligtvis är uppförda under 1920- eller 1930-talet. De tre husen ligger strax intill Sunnanåvägen, ett par hundra meter från hamnmagasinet och stationshuset. Intill finns gräsbevuxna bergknallar och norr om huset ligger i dag den grävda runda vattenlagunen. Husen har använts som åretruntbostäder av anställda på det tidigare sågverket i Sunnanå Hamn, vilket lades ned omkring slutet av 1960-talet.

Den största byggnaden ligger i souterräng med framsidan vänd mot vägen. Sockeln är av kallmurad natursten. Huset är sannolikt uppfört i timmer som sedan klätts med en bred faluröd locklistpanel. Knutar och fönsterverke är målade med vit färg. Taket är belagt med korrugerad plåt och på mitten av taknocken finns en skorsten. Husets baksida har inga fönster. Strax intill står ett mindre hus med smal locklistpanel och flackt

Klacken 19.

Sunnanå Hamn med sågverket och den nyss nedlagda rälsen. Detalj av Ekonomiska kartan från 1964.

Sunnanå 1:2.

Sunnanå 1:2 fotograferad från vägen mot hamnen. Vy mot nordväst.

Sunnanå 1:2, vy mot söder.

sadeltak av tjärpapp. På baksidan finns ett kvadratisk spröjsat fönster. Huset är sammanbyggt med den tredje byggnaden, ett något större hus i röd fasspontpanel och korrugerat plåttak. Även detta har en skorsten på mitten av taknocken och typiska 1920-talsfönster.

Husens särskilda kulturhistoriska värden motiveras av att de är de enda synliga resterna från det tidigare sågverket i Sunnanå Hamn. De har sin ursprungliga karaktär bevarad och har därför också ett miljöskapande värde för området. Viktigt att bevara är den kallmurade grunden, de faluröda panelfasaderna, ytterdörrarna och de ursprungliga 1920-talsfönstren.

Sunnanå 1:2, vy mot nordöst.

Sunnanå 1:29 – Hamnmagasinet

Det före detta sädesmagasinet ligger alldeles intill kajkanten i Sunnanå Hamn och används idag bland annat som café och butik. I äldre tider kallades hamnen för Holms hamn. I området har bland annat ett tegelbruk funnits, och flera hus i området skall ha uppförts med tegel från bruket. Sedan flera decennier fylls hamnen under sommaren av gästande fritidsbåtar, husvagnsägare, turister och även semestrande ägare till de strandnära sjöbodnar som uppfördes i hamnen i början av 2000-talet.

Sädesmagasinets bottenvåning av murad natursten anses härstamma från 1690-talet, men kan enligt oberoende uppgifter ha föregåtts av en mindre försvarsanläggning. I bottenvåningens sockel sitter små gallerförsedda fönstergluggar placerade med jämna mellanrum. Den andra våningen är uppförd i tegel som spritputsats. Gavelröset är konstruerat med korsvirkesteknik vilket är mycket ovanligt i området. Under 1800-talet användes magasinet för mellanlagring av havre vilket tidvis var en mycket viktig exportvara från Dalboslättan till framför allt Storbritannien. Taket är belagt med skiffer.

Sädesmagasinets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av flera faktorer. Dels har inte minst byggnadens bottenvåning en anmärkningsvärt hög ålder, dels har byggnaden haft en historiskt viktig betydelse för Dalboslättensekonomi genom internationell export av spannmål. Dessutom har byggnaden ett stort byggnadstekniskt värde som främst motiveras av den för trakten mycket ovanliga korsvirkeskonstruktionen.

Sunnanå 1:31 – Sunnanå Station

Stationshuset i Sunnanå Hamn uppfördes 1871. Åtta år senare invigdes järnvägen i närvaro av kung Oscar II som ändstation för linjen mellan Sunnanå Hamn och Fredrikshald i Norge, sedermera kallad Dalslandsbanan. Förhoppningen var att hamnen skulle bli betydelsefull för omlastning av fraktgodis från Vänerns hamnar. Fredrikshald bedömdes då ha goda förutsättningar till att kunna konkurrera med Göteborg som hamnstad. Redan i mitten av 1880-talet grusades förhoppningarna då sjöfarten genom Trollhätte kanal och Göteborg tog en allt större andel av handelstrafiken från Vänerne. Därefter bedrevs godstrafiken från Sunnanå Hamn mycket sällan. Ändå förekom detta sporadiskt så länge som till 1959. Stationshuset är uppfört i en tidstypisk schweizerstil. Sockeln är av grovt huggen kvadersten i granit. Fasaden är av stående locklist- och pärlspont-

Sunnanå 1:29, gamla hamnmagasinet.

Småbåtar i Sunnanå Hamn. Till höger syns hamnmagasinet och i bakgrunden tornar en skorsten från det tidigare sågverket upp. Okänt årtal. Privat samling.

panel. På husets södra gavel finns en hög tillbyggnad i stående lockpanel. T-fönstren är typiska för 1800-talets slut. På övervåningens norra gavel syns mindre fönster i nygotisk stil. Sadeltaket har ett djupt gavelprång och är idag täckt med svart tegelimiterande plåt. Strax intill finns en fritidsstuga med ett uthus. Tidigare fanns på samma plats en bostad för stinsen på Sunnanå station.

Stationshuset har genom sin historia och starka koppling till Dalslandsbanan ett stort pedagogiskt värde. Det berättar om ambitionen att skapa ett konkurrenskraftigt alternativ till Göteborg som hamnstad, vilket är en viktig del av Dalslands industrihistoria. Stationshuset och den före detta banvallen är de enda tydliga lämningarna från järnvägen mellan Sunnanå och Fredrikshald i Norge. Stationshuset är också ett mycket välbevarat exempel på tidens stationsbyggnader i schweizerstil. Detta är orsakerna till att stationshuset tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Sunnanå station.

Förteckning över fastigheter med kulturvärden

Fastighet

	Sida		
Aspen 1	81	Kvarteret Mörten och Gäddan	116
Aspen 6	81	Kvarteret Skalbaggen	118
Astern 4 – <i>Missionskyrkan</i>	44	Kvarteret Skatan	101
Astern 9	44	Kvarteret Staken	120
Blomman 2	45	Kvarteret Trasten	102
Blomman 3	45	Kvarteret Uttern, Bävern, Björnen och Hermelinen	96
Blomman 9	45	Kvarteret Älgen	94
Brunnen 8	46	Källstorp 1:25 – <i>Kasen</i>	124
Bråna 1:59	133	Liden 1	50
Bråna 1:66	133	Liden 2	50
Bråna 4:1	133	Liden 4 – <i>Templargården</i>	51
Bråna 4:18	134	Liljan 2	51
Bräckan 1:7	134	Liljan 4	52
Börsen 6	26	Liljan 6	52
Börsen 8 – <i>Kyrkans hus</i>	26	Linden 11 – <i>Gamla mejeriet</i>	53
Börsen 12 – <i>Kommunhuset</i>	27	Lyckan 1	32
<i>Dahlstiernska gymnasiet</i>	109	Lyckan 4	32
Dungen 1	46	Mellerud 1:37	144
Enen 5 och 6	82	Mellerud 2:2 – <i>Lokstallet</i>	53
Erlandsrud 1:11	135	Mellerud 2:13 och 2:11 – <i>Järnvägsstationen och Stationshotellet</i>	55
Erlandsrud 2:249	135	Myren 4 – <i>Bergs sjukhem</i>	55
Erlandsrud 2:254 och 2:2	123	Mörten 1	116
Falken 1	123	Mörten 3	117
Floran 4 – <i>Kirbackska gården</i>	47	<i>Nordalsskolan</i>	108
Floran 8 – <i>Melleruds gamla bryggeri</i>	48	Nornan 2 – <i>Tingshuset</i>	32
Gläntan 8	49	Nornan 4	33
Grunden 8 – <i>Värdshuset på Dal</i>	28	Näcken 17	83
Gäddan 4	117	Näcken 18	83
Holms Säter 3:1	143	Näcken 20	84
Huldran 9	28	Näcken 22	84
Hägern 5	49	Näcken 28	85
Jonsbråna 1:2	135	Raglebråna 1:24	136
Järns-Korsgården 1:4	136	Rosen 5	56
Klacken 19	146	Rosen 9	56
Kransen 11	29	<i>Rådahallen, Rådavallen och idrotts huset Käken</i>	110
Kronan 5	30	<i>Rådaskolan</i>	108
Kronan 6	30	Räven 1	103
Kronan 10 – <i>Apotekshuset</i>	31	Skansen 3	145
Kullen 1:2 med flera, <i>Sunnanå gård</i>	143	Strömmen 11	86
Kvarteren Forsen och Musslan	92	Strömmen 17	86
Kvarteren Ploggen och Hammaren	118	Strömmen 18	87
Kvarteren Tjädern och Korpen	100	Strömmen 19	88
Kvarteret Duvan	99	Sunnanå 1:2	146
Kvarteret Fölet	115	Sunnanå 1:3 – <i>Skogserud</i>	126
Kvarteret Harven	115	Sunnanå 1:29 – <i>Hamnmagasinet</i>	148
		Sunnanå 1:31 – <i>Sunnanå Station</i>	148

Sunnanå 2:2	137	Vågen 2	36
Sunnanå 2:4	137	Vågen 5	36
Sunnanå 2:16	138	Vågen 7	37
Säteren 3 – <i>Centrumsalongen</i>	59	Västerråda 2:5 – <i>Vattentornet</i>	37
Ugglan 8	103	Västerråda 2:11	88
Vallen 3	59	Åkern 1	63
Vallen 6	61	Älvan 11	89
Vallen 9	61	Ängen 4	64
Vespern 4	35	Ängen 6	91
Vindan 1	62	Ängenäs 2:5 och 2:18	139
Vindan 5	62	Ängenäs 2:15 – <i>Luttorpet</i>	138
Vivan 6	62	Östergården 1:2	140
Vågen 1	35		

Källförteckning

Tryckta källor

Aarsrud, Christian (2004). *Att upptäcka ett landskap: Dalsland genom kulturhistorien*. Vänersborg: Vänersborgs museum

Bergström, Lars (2010). *Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 45, Järns socken, Melleruds kommun, Regionmuseum Västra Götaland 2011*. Västarvet.

Björk, Cecilia, Nordling, Lars & Reppen, Laila (2015). *Så byggdes villan: svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*. [Ny utg.] Stockholm: Svensk Byggtjänst

Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Nordling, Lars (2012). *Så byggdes staden: [stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad]*. 3., uppdaterade och utök. uppl. Stockholm: Svensk byggtjänst

Brodin, Linus (1954). *Holms socken på Dal: minnesskrift: några bidrag till socknens historia*. Mellerud:

Engvall, Bror (1975). *Mellerud: från gästgiveri till järnvägsknut: en historik*. Mellerud: Logen

Ljung, Olof (2005). *Människor och öden i Vänerbygd*. 1. [Sverige: Olof Ljung]

Magnusson, Evert (2016). I: *Hembygden. När Mellerud brann för hundra år sedan*. Dalslands hembygdsförening

Odenbring Widmark, Marie (2008). *Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von & Björkman, Sten (red.) (1935). *Svenska gods och gårdar*. D. 1, »Gårdar på Dal«. Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von & Björkman, Sten (red.) (1945). *Svenska gods och gårdar*. D. 48, Dalsland. [2. uppl.] Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Wallman, Kristina (2006). *Kulturhistorisk byggnadsinventering*. Holms socken, Melleruds kommun.

Widmark, Dag (1999). *Dalslands industrier från 1600-tal till sekelskiftet 2000*. Trollhättan: Innovatum Kunskapens hus

Melleruds IF 100 år, 1908–2008: *hand i hand med köpingen*. (2008). Mellerud: Melleruds IF

Otryckta källor

Lantmäteriets historiska kartor: Ekonomiska kartan 1964, Mellerud

Lantmäteriets historiska kartor: Häradseconomiska kartan 1890–1891, Mellerud

Handlingar från Plan- och byggenhetens arkiv, Melleruds kommun

Muntliga och skriftliga synpunkter från berörda fastighetsägare, Mellerud-Holm-Järn hembygdsförening med flera

**MELLERUDS
KOMMUN**

**VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN**
VÄSTARVET

Lästips för dig som vill veta mer!

Byggnadsvård:

Så renoveras torp och gårdar. Hidemark, O. m.fl. 2011.

Stora boken om byggnadsvård. Gudmundsson, G. 2010.

Varsamt och sparsamt. Blomberg, I. 2003.

www.slojdochbyggnadsvard.se

www.byggnadsvard.se

Stil- och bebyggelsehistoria:

Fritidshuset – kulturarv & välfärdssymbol. Carlsson, C. 2011.

Gårdar i Dalmland – en bebyggelsehistorisk översikt. Odenbring Widmark, M. 2008.

Kataloghuset, det egna hemmet i byggsats. Edlund, R. m.fl. 2004.

Så byggdes villan 1890–2010, Björk, C. m.fl. 2009.

Tidstypiskt: arkitekturdetaljer i flerbostadshus 1880–1980. Björk, C. m.fl. 2016.